Китаби
Дәдә

Kitabi-Dədə Qorqud

«Kitabi-Dədə Qorqud» bir müqəddimə və 12 boydan ibarət dastandır. Bir sıra alimlərin fikrinə görə bu dastanlar əsasən X—XI əsrlərdə Azərbaycanda cərəyan edən hadisələrlə səsləşməkdədir.
Eyni zamanda həm də «Oğuznamə» adlanan bu dastanların bir sıra başqa xalqlarda da dastan, nağıl , əfsanə şəklində yaşayan qolları ilə müqayisəsindən aydın görünür ki, bunlar məhz Azərbaycanda Azərbaycan ozanları — aşıqları tərəfindən yaradılmışdır. «Kitabi-Dədə Qorqudun bir əlyazma nüsxəsi Drezden kitabxanasındadır.
Bu nüsxə haqqında ilk məlumat XIX əsrin əvvəllərində verilmişdir.
Son illərdə isə Vatikanda bu əsərin ikinci bir nüsxəsi tapılmışdır. İtalyan alimi Ettope Rossi tərəfindən 1952-ci ildə nəşr edilmiş bu nüsxədə 12 boy-dastanın altısı vardır.
«Kitabi-Dədə Qorqud» dilimizin, ədəbiyyatımızın, dastan yaradıcılığımızın, ümumiyyətlə mədəniyyətimizin tarixini öyrənməkdə böyük əhəmiyyətə malikdir.

1- Dirsə xan oğlu Buğac xan boyu
2- Salur Qazanın evinin yağmalandığı boy
3- Baybərənin oğlu Bamsı Beyrək boyu
4- Qazan bəyin oğlu Uruz bəyin dustaq olduğu boy
5- Duxa qoca oğlu Dəli Domrul boyu
6- Qanlı qoca oğlu Qanturalı boyu
7- Qazılıq qoca oğlu Yeynək boyu
8- Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy
9- Bəkil oğlu İmranın boyu
10- Uşun qoca oğlu Səyrək boyu
11- Salur Qazanın dustaq olduğu və oğlu Uruzun onu xilas etdiyi boy
12- İç Oğuza Daş Oğuzun dönük çıxması və Beyrəyin öldüyü boy

MÜQƏDDİMƏ
(MƏTNİN MÜASİR ŞƏKLİ)

Məhəmməd peyğəmbərin zamanına yaxın Bayat* boyunda* Qorqud ata deyilən bir kişi vardı. O kişi oğuzların kamil bilicisi idi: nə deyirdisə, olurdu. Gələcəkdən qəribə xəbərlər söyləyirdi. Allah onun könlünə ilham verirdi...

Qorqud ata dedi: «Axırda xanlıq geriyə—Qayıya* dönər, heç kim əllərindən almaz...» Qorqud atanın bu dediyi Osman nəslidir. (Qiyamət günü qopunca, necə var, elə də ömür sürüb gedəcək)... və daha buna bənzər neçə söz söylədi.

Qorqud ata oğuz xalqının çətin işlərini həll edərdi. Nə olsa, Qorqud ataya danışmayınca iş görməzdilər. O nə buyursa, qəbul edirdilər, sözün tutub gedirdilər...

Dədə Qorqud soylamış*:
Allah-allah deməyincə işlər düzəlməz.
Qadir tanrı verməyincə kişi varlanmaz.
Əzəldən yazılmasa, qul başına qəza gəlməz.
Əcəl vaxtı çatmayınca kimsə ölməz.
Ölən adam dirilməz, çıxan can geri gəlməz.
Bir igidin Qara dağ; yumrusunca malı olsa,
yığar-toplayar, qismətindən artığını
yeyə bilməz.
Qovuşaraq sular daşsa, dəniz dolmaz.
Təkəbbürlük eyləyəni tanrı sevməz.
Könlünü uca tutan adamda ağıl olmaz.
Yad oğlunu saxlamaqla oğul olmaz,—
böyüyəndə atar-gedər, gördüm deməz...
Kül təpəcik olmaz (Kürəkən oğul olmaz).
Qara sşşək başına yuyən vursan, qatır olma:).
Qaravaşa don keydprsən də, qadıi olmaz.
Lopa-lopa qarlar yağsa, yaza qalmaz.
Gül-çiçəkli göycə çəmən payıza qalmaz.

Köhnə panbıq bez olmaz.
Qarı duşmən dost olmaz.
Qaracığa4 qıymayınca yol alınmaz.
Böyük, iti, polad qılıncı çalmayınca döyüş bitməz
Kişi malına qıymayınca adı çıxmaz.
Qız anadan görməyincə öyüd almaz.
Oğul atadan görməyincə süfrə çəkməz.

Bayat — 24 oğuz tayfasından biri.
2Boy — tayfa.
3Qayı — 24 oğuz tayfasından birinin adı.
* Soylamaq—şerlə tərif və tərənnüm etmək (mətndə bu söz «söyləmək»şəklində də gedir).
Qaracıq—atın adı; qara camaatın mindiyi adi at.

Oğul atanın yetirməsi, iki gözünün biridir.
Ağıllı oğul olsa, ocağının gözüdür.
Oğul daha neyləsin, ata ölüb mal qalmasa.
Ata malından nə fayda, başda ağıl olmasa...
Ağılsız adamın şərindən allah saxlasın, xanım,
sizi!

Dədə Qorqud söyləmiş:

Bərk yüyürək Qazlıq ata1 namərd igid minə bilməz,
minincə , minməsə yaxşıdır!
Çalıb-kəsən iti qılıncı müxənnətlər çalınca,
çalmasa yaxşıdır!
Vura bilən igidə oxla qılıncdan bir çomaq yaxşıdır,
Qonağı gəlməyən böyük evlər yıxılsa yaxşıdır!
At yeməyən acı otlar bitincə, bitməsə yaxşıdır!
Adam içməyən acı sular sızınca, sızmasa yaxşıdır!
Ata adını ucaltmayan fərsiz oğul
ata belindən enincə, enməsə yaxşıdır.
ana bətninə düşüncə, doğulmasa yaxşıdır.

Ata adını yaşatmaqçın ağıllı oğul yaxşıdır.
Yalan söz bu dünyada olunca, olmasa yaxşıdır.
Doğrucul adamlar yüz yaşasa yaxşıdır.
Üç yüz on yaşına çatasan; allah sizə yamanlıq göstərməsin,
dövlətiniz əbədi olsun, xanım, hey!

Dədə Qorqud söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:

Getdiyi yerin otlaqlarını keyik* tanıyar.
Uzaq yerlərin çəmənlərini qulan3 tanıyar.
Ayrı-ayrı yollar izini dəvə tanıyar.
Yeddi dərə qoxularını tülkü tanıyar.
Gecə ikən karvan köçdüyünü torağay bilər.
Oğulun kimdən olduğunu ana bilər.
Ərin ağzının kəsərini at bilər.
Ağır yükün zəhmətini qatır bilər.
Hansı yerdə sıyrılan varsa, çəkən bilər.
Qafil başın ağrısını beyni bilər.
Qolça qopuz4 götürüb eldən-elə, bəydən-bəyə
ozan gəzər;
Ər comərdini, ər namərdini ozan bilər.
Elinizdə-evinizdə çalıb-deyən ozan olsun!
Azıb gələn qəzanı tanrı sovuşdursun, xanım, hey!

Dədə Qorqud yenə söyləmiş, görək, xanım, nə seyləmişdir:

Ağız açıq tərifləsəm, üstümüzdə tanrıya əhsən!
Tanrı dostu, din başçısı Məhəmmədə əhsən!
Məhəmmədin sağ yanında namaz qılan
sadiq Əbubəkrə əhsən!
Quranın son fəslində «əmmə» surəsi gözəldir!
Höccələnib düz oxunsa, yasin gözəldir!
Qılınc çaldı, din açdı mərdlər şahı Əli,—əhsən!
Əlinin oğulları, peyğəmbərin nəvələri—

Kərbəla çölündə Yəzid əlində öldürülən iki qardaşa— Həsənlə Hüseynə əhsən!
Yazılıb-düzülən göydən enən tanrı elmi
Qurana əhsən!

O, Quranı yazdı-düzdü, alimlər öyrənincə
ölçdü-biçdi,—
Alimlər başçısı Üffan oğlu Osmana əhsən!
Alçaq yerdə tikilibdir, tanrı evi Məkkə gözəldir.
O Məkkəyə sağ-salamat gedib-gəlsə, sidqi
bütöv hacıya əhsən!
Sayılan günlərdən cümə gözəldir,
Cümə günü oxunanda xütbə* gözəldir.
Qulaq asıb-dinləyəndə ümmətə əhsən!
Minarədə azan verən azançıya əhsən!
Dizini yerə basıb oturanda qadın gözəldir.
Sinəsindən ağarırsa, ata gözəldir.
Ağ südünü doyunca əmizdirsə, ana gözəldir.
Yanaşıb yola girəndə qara buğur* gözəldir.
Sevgili qardaş gözəldir.
Uca ev yanında qurulsa gəlin çadırı, gözəldir.
Uzunca ipi də gözəldir. Oğul gözəldir.
Heç kimə bənzəməyən, bütün aləmləri yaradan
tanrıya-allaha əhsən!..
O tərifədiyim uca tanrı dost olub, sənə kömək etsin,
xanım, hey!

Ozan deyir: «Arvadlar dörd cürdür: birisi soy soldurandır*; birisi toy doldurandır; birisi evin dayağıdır; birisi necə desən, bayağıdır».

Ozan, evin dayağı odur ki, çöldən-bayırdan evə bir qonaq gəlsə, əri evdə olmasa, o gələn adamı yedirir-içirir, əzizləyib-oxşayır, yola salır. O cür arvad Ayişə, Fatimə cinsidir, xanım. Onun uşaqları sağ olsun. Ocağına bu cür arvad gəlsin... Gəldin, o ki soy soldurandır, oğrunca yerindən qalxar, əl-üzünü yumadan doqquz bozlamacla bir bardaq qatığı gəvələyər, tıxıb-basıb doyunca yeyər, əlini böyrünə vurar, de-yər; «Bu

evi görüm, xaraba qalsın! Ərə gedəndən bəri qarnım da doymadı, üzüm də gülmədi. Ayağım başmaq, üzüm yaşmaq görmədi». Deyər: «Ah, nə olaydı, birinə də gedəydim. Umdu-ğumdan da yaxşı-uyğun olaydı». Onun kimisinin, xanım, uşaqları beyüməsin! Ocağına bu cür arvad gəlməsin.

Gəldin, o ki toy doldurandır, tərpəninca yerindən qalxdı, əl-üzünü yumadan obanın o ucunu bu ucuna çarpışdırdı. Söz-şayiə yaydı, qapılara qulaq qoydu. Öynəyədək gəzdi. Öynə-dən sonra evinə gəldi, Gördü ki, oğru köpəklə yekə dana evini qatıb-qatışdırmışdır; evi toyuq komasına, inək damına dönmüşdür. Qonşularını çağırar ki: «Yetər! Zəlihə! Zibeydə! Ürüdə-can, qız-can! Paşa! Ayna Mələk! Qutlu Mələk! Ölməyə-itməyə getməmişdim. Yatacaq yerim yenə bu xaraba olasıydı. Nə olardı, mənim evimə azacıq baxaydınız? «Qonşu haqqı — tanrı haqqıdır»—deyib-söylər. Bunun kiminin, xanım, uşaqları böyüməsin! Ocağına bunun kimi arvad gəlməsin. Gəldin, o ki necə desən, bayağıdır. Əri evdə olanda çöldən-bayırdan evinə bir abırlı qonaq gəlsə, əri desə ki, dur çörək gətir, yeyək; qonaq da yesin. Desə, bişmiş çörək daimi deyil, yemək lazımdır. Arvad deyər: «Neyləyim, bu yıxılacaq evdə un yox, ələk yox. Dəvə də dəyirmandan gəlmədi... Nə gəlirsə, mənim sağrıma gəlsin»,—deyə əlini yanına vurar, üzünü o tərəfə, sağrısını ərinə döndərər. Min söylərsən, birisini eşitməz,—ərin sözünü qulağına almaz. O, Nuh peyğəmbərin eş-şəyi nəslindəndir. Xanım, ondan da sizi allah saxlasın! Oca-ğınıza belə arvad gəlməsin!

DIRSƏ XAN OĞLU BUĞAC XAN BOYU

Bir gün Qam Ғan oğlu Bayındır xan yerindən durmuşdu. Şami* günlüyünü yer üzündə qurdurmuşdu.Hündür alaçığı göy üzünə dirənmişdi. Min yerdə ipək xalça döşənmişdi...
Xanlar xanı Bayındır xan ildə bir dəfə şadlıq edib, oğuz bəylərini qonaq edərdi. Yenə şadlıq məclisi qurub, atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan ğoç qırdırmışdı. Bir yerdə ağ otaq, bir yerdə qırmızı otaq, bir yerdə qara otaq qurdurmuşdu. «Kimin oğlu-qızı yoxdursa, qara otaqda oturdun, altına qara keçə döşəyin, önünə qara qoyun ətinin qovurmasından gətirin. Yeyir-yesin, yemirsə-dursun getsin» demişdi. «Oğlu olanı ağ otağa, qızı olanı qırmızı otaqa yerləşdirin. Oğlu-qızı olmayanı allah qarğayıb, biz də qarğayarıq; qoy bilsin» demişdi

Oğuz bəyləri bir-bir gəlib yıqılmağa başladılar. Dirsə xan deyilən bir bəyin oğlu-qızı yox idi. Ozan söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:

Salxım-salxım dan yelləri əsdikdə,
Saqqallı, boz, ac torağay ötdükdə,
Saqqalı uzun tat kişi azan çəkəndə,
Bədəvi atlar yiyəsini görüb işnədikdə,
Ağlı, qaralı seçilən çağda,
Köksü gözəl qaya dağlara gün dəyəndə,
İgid bəylər, pəhləvanlar bir-birilə güləşəndə

Dirsəxan sübh tezdən qalxıb, yerindən durdu; qırx igidini dəstəsinə qatıb Bayındır xanın məclisinə gəldi.Bayındır xanın igidləri Dirsə xanı qarşıladılar, gətirib qara otaqda oturtdular, qara keçə altına döşədilər, qara qoyun qovurmasından önünə gətirdilər. «Bayındır xanın əmri belədir, xanım!» dedilər. Dirsə xan deyir: «Bayındır xan mənim hansı əksikliyimi gördü? Qılıncımdanmı gördü, süfrəmdənmi gördü? Məndən əksik kişiləri ağ otaqda, qırmızı otaqda oturtdu. Mənim günahım nə oldu ki, ğara otağa yerləşdirdi?»

Dedilər: «Xanım, bu gün Bayındır xandan buyruq belədir ki, oğlu-qızı olmayanı allah ğarğayıbdır; biz də qarqayırıq».
Dirsə xan yerindən qalxdı: «İgidlərim, qalxıb yeriniz-

Dedilər: «Xanım, bu gün Bayındır xandan buyruq belədir ki, oğlu-qızı olmayanı allah ğarğayıbdır; biz də qarqayırıq».
Dirsə xan yerindən qalxdı: «İgidlərim, qalxıb yerinizdən durun! Bu böyük eyib mənə ya məndən, ya arvaddandır»,— dedi.
Dirsə xan evinə gəldi. Çağırıb qadınını soylayır, görək xanım, nə soylayır.
Söyləmə.
Deyir:

Bəri gəl, başımın baxtı, evimin taxtı!
Evdən çıxıb yeriyəndə sərv boylum! Topuğuna sarmaşanda qara saçlım!
Qurulmuş yaya bənzər çatma qaşlım!
Qoşa badam sığmayan dar ağızlım!
Payız almasına bənzər al yanaqlım! Qadınım, dayağım, döl verənim!
Görürsənmi nələr oldu?

Bayındır xan qalxıb yerindən durmuş, bir yerdə ağ otaq,
bir yerdə qırmızı otaq, bir yerdə qara otaq tikdirmişdir. «Oğulluları ağ otaqda, qızlını qırmızı otaqda, oğlu-qızı olmayanı qara otaqda oturdun, altına qara keçə döşəyin, önunə qara qoyun ətinin qovurmasını gətirin; yeyir-yesin; yemirsə— dursun-getsin. Bir adamın ki, oğlu-qızı olmaya, onu allah qarğayıbdır, biz də qarqayırıq» demişdir.
Gəlib qarşıladılar, qara otaqda oturtdular, qara qoyun ətindən qovurmanı önümə gətirdilər. «Oğlu-qızı olmayanı allah qarğayıbdır, bil ki, biz də qarğayırıq»—dedilər. «Səndənmidir, məndənmidir, nədəndir allah bizə bir yetgin oğul vermir?»—dedi. Söylədi.
Deyir:
Xan qızı, yerimdən durummu?
Jaxandan-boğazından tutummu?
Qaba dizimin altına salımmı?
Böyük, iti, polad qılıncımı əlimə alımmı?
Əz gövdəndən başını kəsimmi?

Can şirinliyini sənə bildirimmi?
Alca qanını yer üzünə tökümmü?
Xan qızı, səbəbi nədir, de mənə!
Qatı cəza verərəm indi sənə!—dedi.

Dirsə xanın qadını söyləmiş, görək nə söyləmişdir:

Ay Dirsə xan, mənə qəzəblənmə!
İnciyib acı sözlər söyləmə!
Jerindən qalx, ayağa dur,
Jer üzündə böyük çadır qur!
Ayğır, buğra, qoç qırdır!
İç Oğuzun, Daş Oğuzun bəylərini üstünə yığ!
Ac görsən, doydur; çılpaq görsən, geyindir!
Borclunu borcundan qurtar!
Təpə kimi ət yığ, göl kimi qımız* sağdır!
Böyük şadlıq məclisi qur, allahdan arzunu dilə!
Bəlkə bir ağzı dualının alqışı* ilə
Tanrı bizə bir yetkin övlad verə,—dedi.

Dirsə xan arvadının sezü ilə böyük məclis qurdurdu, allahdan istəyini dilədi. Atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırdı. İç oğuz, Daş oğuz bəylərini ora topladı. Ac " gördüsə, doydurdu. Yalın Gördüsə, geyindirdi. Borclunu borcundan qurtardı. Təpə gimi ət yığdı. Göl gimi qımız sağdırdı. Əl götürüb arzularını dilədilər. Allah bir ağzı dualının alğışı ilə övlad verdi. Arvadı hamilə oldu. Bir neçə müddətdən sonra bir oğlan doğdu. Oğlançığı dayələrə verdi, saxlatdı...
At ayağı iti, ozan dili çevig olur. Yiyəsi olan yekəlir, qabırğalı böyüyür. Oğlan on beş yaşına girdi. Oğlanın atası köçüb Bayındır xanın adamlarına qarışdı.
Deyilənə görə, Bayındır xanın bir buğası və bir də buğrası vardı. O buğa bərg daşa buynuz vursa, un kimi üyüdərdi. Bir yazda, bir də payızda buğa ilə buğranı savaşdırırdılar. Bayındır xan Qalın Oğuz1 bəyləri ilə tamaşaya baxır, əylənirdi.

Bir dəfə, sultanım, yenə yazda buğanı saraydan çıxardılar. Dəmir zəncirli buğanı üç kişi sağdan, üç kişi də sol yandan tutmuşdu. Gəlib meydanın ortasında qoyub getdilər. Bu vaxt Dirsə xanın oğlu üç uşaqla meydanda «aşıq-aşıq» oynayırdı, Buğanı qoyub gedəndə oğlanlara «qaç» dedilər. Oğlanların üçü qaçdı, Dirsə xanın oğlu qaçmadı. hündür meydanın ortasında durdu-baxdı. Buğa da hücum edib oğlana sarı gəldi. İstədi ki, oğlanı həlak etsin. Oğlan buğanın alnına çəpəgi bir zərbə vurdu. Buğa dalı-dalı getdi, geri qayıdıb oğlana hucum etdi. Oğlan yenə buğanın alnına möhkəm bir yumruğ vurdu; bu dəfə buğanın alnına yumruğunu dayadı, itələyib meydanın başına çıxardı.

Oğlanla buğa xeyli çəkişdilər. Buğanın iki kürəyi üstündə köpük durdu. Nə oğlan, nə də buğa üstün gəlirdi. Oğlan fikirləşib öz-özünə dedi: «Bir dama dirək vururlar, o dama dayaq olur. Mən niyə bunun alnına dayaq olub dururam?» Yumruğunu buğanın alnından çəkib, yolundan atıldı. Buğa ayaq üstündə dura bilmədi, yıxıldı; təpəsi üstə düşdu. Oğlan bıçağına əl atdı. Buğanın başını kəsdi.Oğuz bəyləri gəlib, oğlanın başına toplaşdılar, əhsən dedilər. «Dədəm Qorqud gəlsin, bu oğlana ad qoysun; özüylə götürüb, atasının yanına getsin. Atasından oğlana bəylik istəsin, təxt alıb versin»,—dedilər.

Çağırdılar, Dədə Qorqud gəldi. Oğlanı götürub atasının yanına getdi. Dədə Qorqud oğlanın atasına söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş—demişdir:

hey Dirsə xan! Oğlana bəylik ver,
Taxt ver,—güclüdür, ərdəmlidir!
Boynu uzun bədəvi at ver,
Qoy mnnsin, hünərlidir!
Yaylağından on qoyun ver,
Bu oğlana şişlig olsun, cüssəlidir!
Qaytabandan2 qızılı dəvə ver bu oğlana,
Qoy yükləsin, hünərlidir!
Qızıl tağlı hündür ev ver bu oğlana,
Kölgə olsun, ərdəmlidir!
Çiyni ğuşlu cübbə-don ver sən bu oğlana,

Qoy geyinsin, hünərlidir!

Bu oğlan Bayındır xanın uca meydanında vuruşmuşdur. Səpin oğlun bir buğa öldurmüşdür, qoy adı «Buğac» olsun. Adını mən verdim, yaşını allah versin,—dedi.Dirsə xan oğlana bəylik verdi, taxt verdi. Oğlan taxta çıxdı, atasının qırx igidini unutdu. O qırx igid həsəd apardı, kin saxladı. Bir-birinə söylədilər: «Gəlin, oğlanı atasının gözündən salaq. Bəlkə atası onu öldürə, hörmətimiz onun atası yanında yenə xoş ola, artıq ola»,—dedilər.

2Qaytaban—dəvələrin saxlandığı yer.
Bu qırx igidin iyirmisi bir yana, iyirmisi də o biri yana getdi. Əvvəlcə iyirmisi gedib, Dirsə xana bu xəbəri gətirdn: «Görürsənmi, Dirsə xan nələr oldu? Yarımasın sənin oğlun, nankor və fərsiz çıxdı. Qırx igidini dəstəsinə qatıb, Qalın Oğuzun üstünə yürüş etdi. harada gözəl vardısa, çəkib aldı. Ağ saqqallı qocanın ağzına, ağ birçəkli qarının südunə söydü. Axan duru sulardan, -çılpaq yatan Ala dağdan söz-sov adlayıb-keçər, xanlar xanı Bayındıra xəbər çatar. «Dirsə xanın oğlu belə yaramaz işlər görüb» desələr, yer üzündə kəzməyindən ölməyin yaxşı olar. Bayındır xan səni çağırar, sənə ağır cəza verər. Belə oğul sənin nəyinə gərəkdir? Belə oğulun olmasından olmaması yaxşıdır. Öldürsənə!»—dedilər.

Dirsə xan; «Gedin, gətirin, öldürüm!»—dedi. Belə dedikdə, xanım, o namərdlərin iyirmisi də gəlib çıxdı və bir iftira da onlar gətirdilər. Dedilər: «Dirsə xan, sənin oğlun qalxıb yerindən durdu, köksü gözəl böyük dağa ova çıxdı. Sən var ikən ov övladı, quş vurdu. Anasının yanına götürüb gəldi. Al şərabın tündünu aldı, içdi. Anası ilə dilbir olub, atasına qəsd etmək istəyir. Sənin oğlun nankor çıxdı. Çılpaq yatan Ala dağdan ötüb, xanlar xanı Bayındıra xəbər çatar. «Dirsə xanın oğlu belə yaramaz işlər görüb» deyərlər. Səni çağırdarlar, Bayındır xanın yanında sənə cəza verərlər. Belə oğul nəyinə gərəkdir? Öldürsənə!»—dedilər.Dirsə xan dedi: «Gedin, gətirin öldürüm! Belə oğul mənə gərək deyil!»

Dirsə xan dedi: «Gedin, gətirin öldürüm! Belə oğul mənə gərək deyil!»Dirsə xanın nökərləri1 deyir: «Biz sənin oğlunu necə gətirək? Sənin oğlun bizim sözümüzü dinləməz, bizim sözümüzlə gəlməz. Qalxıb yerindən dur. İgidlərini oxşayıb başına yığ; oğlunla görüş, yanına alıb ova çıx. Quş uçurub ov ovlayanda oğlunu oxlayıb öldür! Əgər belə öldürməsən, bil ki, başqa cür öldürə bilməzsən!»
Soylama:

Salxım-salxım dan yelləri əsdikdə,
Saqqallı, boz, ac torağay ötdükdə,
Bədəvi atlar yiyəsini görüb kişnədikdə,
Saqqalı uzun tat kişi azan çəkəndə,
Ağlı, qaralı seçilən çağda,
Qalın oğuzun gəlini-qızı bəzənən çağda,
Köksü gözəl böyük dağlara gün dəyəndə,
İgid bəylər, qəhrəmanlar bir-birilə döyüşəndə...

Dirsə xan sübh tezdən yerindən durdu. Oğlunu yanına salıb, öz qırx igidinin dəstəsinə qoşdu, ova çıxdı. Ov ovladılar, quş vurdular. 0 qırx namərdin bir neçəsi oğlanın yanına gəlib deyir: «Atan dedi, geyikləri qovub gətirsin, mənim qarşımda toplasın; oğlumun at səyirtməyini, qılınc çalma-ğını, ox atmağını görüm, sevinim, öyünüm!»Oğlan cavandır, nə bilsin? Geyiki qovub gətirir, atasının qarşısında qıcıqlandırıb-acıqlandırırdı ki, «atam at çapmağıma baxsın—öyünsün; ox atmağıma baxsın—fərəhlənsin; qılınc çalmağıma baxsın.— sevinsin!»O qırx namərd isə deyir; «Dirsə xan, görürsənmi, oğlanı? Çöldən-düzdən geyiki qovur, sənin qabağına gətirir ki, geyikə atarkən oxla səni vurub öldürsün. Oğlun səni öldürməmiş sən oğlunu öldür!». Oğlan geyiki qovarkən atasının önündən gəlib-gedirdi. Dirsə xan Qorqud sinirli2 bərk yayını əlinə aldı. Üzəngiyə qalxıb möhkəm çəkdi, sərrast atdı: oğlanı iki kürəyinin arasından vurub yıxdı. Ox arasından oğlanın qanı şoruldadı, qoynuna doldu. O, bədəvi atının boynunu qucaqlayıb yerə yıxıldı.

Dirsə kövrəlib oğlunun üstünə atılmaq istədi. 0 qırx namərd qoymadı. Atının cilovunu döndərib qorargahına gəldi.Dirsə xanın arvadı «oğlancığımın ilk ovudur» deyə atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırmışdı. «Ovu qanlı oğuz bəylərini yedirim-içirim, sevindirim» dedi. Özünü yığışdırıb yerindən cəld durdu. Qırx incə qızı da özü ilə göturdu. Dirsə xana tərəf getdi. Qapaq1 qaldırdı. Dirsə xanın üzünə baxdı. Sağına-soluna göz gəzdirdi, oqlunu кermədi. Qara bağrı sarsıldı. Yrəyi tamam yerindəi oyiadı. Qara qıyma közləri qan-yaşla doldu. Çağırıb Dirsə xana söyləyir, görək, xanım, nə söyləyir:

Başımın baxtı, evimin taxtı, bəri gəl!
Xan atamın kürəkəni,
Xanım anamın seviləni,
Atam-anam verdiyi,
Göz açaraq gördüyum,
Könul verib sevdiyim, a Dirsə xan!
Qalxıb yerindən durdun,
Qara yallı gözəl Qazlıq atını mindin.
Köksü gözəl böyük dağa ova çıxdın.
İki getdin, bir gəlirsən, balam hanı?
Qara dövranda tapdığım oğul hanı?
Çıxsın mənim bu kor gözum, a Dirsə xan,
yaman səyriyir.
Kəsilsin oğlun əmən süd damarım, yaman sızlayır. Sarı ilan sancmadan ağca bədənim qalxıb şişir.
Tək, bircə oğlum görünmür, bağrım yanır.
Quru-quru çaylara suçu saldım.
Qara donlu dərvişlərə nəzirlər verdim.
Ac gördüm,—doyurdum; yalın gördüm,—geyindirdim. Təpə kimi ət yığdım, göl kimi qımız sağdırdım.
Arzu-diləklə bir oğul güclə tapdım.

Yalnız oğlumun xəbərini, a Dirsə xan, de mənə!
Qarşıdakı Ala dağdan bir oğul uçurdunsa, de mənə!
İti axan coşğun sudan axıtdınsa, de mənə!
Aslana-qaplana oğlumu yedirtdinsə, de mənə!
Qara donlu, azğın dinli kafirlərə* tutdurdunsa, de mənə!
Xan atamın yanına mən gedim,
Ağır xəzinə, çoxlu qoşun alım,
Azğın dinli kafir үstunə kedim,
Yaralanıb Qazlıq atımdan enməyincə,
Ətəyimlə al qanımı silməyincə,
Qol-bud olub yer üstünə düşməyincə
Tək oğlumun yolundan mən dönmərəm.
Yalnız oğul xəbərini, a Dirsə xan, de mənə!
Qara başım qurban olsun bu gün sənə!—dedi,

zarıldayıb ağladı.

Arvadı belə danışanda Dirsə xan cavab vermədi. O qırx namərd qabağa gələrək dedi; «Oğlun sağ-salamatdır, ovdadır. Bu gün-sabahharda isə, gələr. Qorxma, qayğılanma, bəy sərxoşdur, cavab verə bilmir».Dirsə xanın arvadı qayıdıb geri döndu. Dözmədi, qırx incə ğızı özü ilə götürüb, bədəvi ata mindi, oğlunu axtarmağa getdi. Qışda-yazda qarı-buzu əriməyən Qazlıq dağına gəldi-çıxdı. Alçaq yerləri gəzdi, çapıb uca yerlərə çıxdı. Baxdı-gördü ki, bir dərənin içində qarğa-quzğun enir-çıxır, qonur-qalxır. Bədəvi atını sürüb, o tərəfə çapdı. Sən demə, sultanım, oğlan o arada yıxılıbmış. Qarğa-quzğun qan görüb, oğlanın üstünə qonmaq istəyirdi. Oğlanın iki ov iti vardı, qarğa-quzğunu qovurdu, qopmağa qoymurdu. Oğlan orada yıxılanda Boz atlı Xızır oğlanın Yanında hazır oldu. Üç dəfə yarasını əliylə sığallayıb: «Oğlan, qorxma, sənə bu yaradan ölüm yoxdur. Dağ çiçəyi ilə ananın sudü sənin yarana məlhəmdir»—deyib yox oldu.

Oğlanın anası çapıb, oğlanın olduğu erə gəlib çıxdı. Baxdı-gördü oğlu al qanına bulaşıb yatır. Çağıraraq oğlancığını soylayır, görək, xanım, necə soylayır:

Qara qıyma gözlərini yuxu almışdır, aç daha!
O uzanmış qol-qıçını yığışdır daha!
Tanrı verən şirin cana gəldin daha.
Üz-gözündə can qalıbsa, oğul, xəbər ver mənə!
Qara başım qurban olsun, oğul, sənə!..
Niyə axır sənin suların, Qazlıq dağı,
Belə axmaqdansa, heç axmasın!
Niyə bitir sənin otların, Qazlıq dağı,
Belə bitməkdənsə, heç bitməsin!
Geyiklərin qaçır sənin, Qazlıq dağı,
Qaçar ikən qaçmaz olsun, daşa dönsün!
Nə bilim, oğul, aslandan, yoxsa, qaplandan oldu?
Nə bilim, oğul, bu qəza sənə haradan oldu?
Bədənində canın varsa, xəbər ver, oğul,
Qara başım qurban olsun, oğul, sənə!
Ağız-dildən bir neçə söz, xəbər mənə!

Belə dedikdə oğlanın qulağına səs dəydi. O, başını qaldırdı, azacıq gözünü açdı. Anasının üzünə baxdı. Söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:

Bəri gəl, ağ südünü əmdiyim, xanım ana!
Ağ birçəkli, hörmətli, canım ana!
«Axar sular» deyib qarğama,
Qazlıq dağının sularının günahı yoxdur.
Qaçan geyiklərini qarğama,
Qazlıq dağının günahı yoxdur.
Aslanını, qaplanını qarğama,
Qazlıq dağının günahı yoxdur.
Qarğayırsan, atamı qarğa,
Bu suç, bu günah atamındır,—dedi.

Oğlan yenə dedi: «Ana, ağlama; qorxma, bu yaradan mənə ölüm yoxdur. Boz atlı Xızır yanıma gəldi, üç dəfə yaramı sığadı. «Bu yaradan sənə ölüm yoxdur. Dağ çiçəyi ilə anan südü sənə dərmandır»,—dedi»,_ Oğlan belə dedikdə qırx incə qız yayılıb, dağ çiçəyi topladı. Oğlanın anası əmcəyini bir sıxdı, sudü gəlmədi. İki sıxdı, südü gəlmədi. Üçüncüdə özünə bir zərbə vurdu, sıxdı. südlə qan qarışıq gəldi. Dağ çiçəyi ilə sudü oğlanın yarasına çəkdilər. Oğlanı ata mindirdilər, götürüb evə gətirdilər. Oğlanı həkimlərə tapşırıb Dirsə xandan gizlətdilər. At ayağı iti, ozan dili çevik olur, xanım! Oğlanın yarası qırx gündə sağaldı, sap-sağlam oldu. Oğlan ata minir, qılınc qurşanırdı. Ov ovlayır, ğuş vururdu. Dirsə xanın isə xəbəri yox idi. Oğlunu ölmüş bilirdi. 0 qırx namərd bunu duydu. «Nə eyləyək?» deyə düşündülər. «Dirsə xan oğlunu görərsə, oturmaz, hamımızı qırar»,—dedilər. «Gəlin, Dirsə xanı tutaq, ağ əllərini ardına bağlayaq, ağ boynuna qıl siçim taxaq, götürüb kafir ellərinə gedək»,—deyə Dirsə xanı tutdular, ağ əllərini ardına bağladılar, boynuna qıl sicim taxdılar, ağ ətindən qan çıxınca döydülər. Dirsə xan piyadə, bunlar atlı getdilər, qalın* kafir ellərinə yönəldilər. Dirsə xan dustaq oldu-ketdi. Onun dustaqlığından oğuz bəylərinin xəbəri yox idi.

Sən demə, sultanım, Dirsə xanın ərvadı bunu duyubmuş; oğlunun qarşısına gedib söyləmiş, görək, xanım, nə söyləyib demişdir:

Görursənmi, ay oğul, nələr oldu?!
Sərt qayalar oynamadı, yer ovuldu.
Eldə düşmən yoxkən atanın üstünə düşmən gəldi.
Atanın o qırx namərd yoldaşı onu tutdu.
Ağ əllərini ardına bağladılar.
Ağ boynuna qıl sicim taxdılar.
Əzləri atlı, atanı piyadə yeritdilər.
Alıb uzaq kafir ellərinə yönəldilər.
Xan oğlum! Qalxıb yerindən ayağa dur!
Qırx igidini dəstənə qat!
Atanı o qırx namərddən qurtar!
Yeri, oğul!

Atan sənə qıydısa da, sən atana qıyma!—dedi.

Oğlan anasının sözünü sındırmadı. Buğac bəy yerindən durdu. Böyük, iti polad qılıncını belinə qurşadı. Ağ tozluca1 bərk yayını əlinə aldı. Qızıl nizəsini əlinə götürdu, gözəl bədəvi atını tutdurub mindi. Qırx igidini yanına alıb, atasının ardınca çapıb getdi.O namərdlər də bir yerdə dayanıb dincəlirdilər. Al şərabın tündündən içirdilər. Buğac xan çapıb yetişdi. 0 qırx namərd onu görüb dedi: «Gəlin, gedək, o igidi tutaq gətirək. İkisini bir yerdə kafirə yetirək». Dirsə xan dedi: «Qırx yoldaşım, aman verin! Tanrının birliyinə şübhə yoxdur. Mənim əllərimi açın, qolça qopuzumu verin, o igidi geri döndərim. Sonra məni ya öldürün, ya da diri aparın».

Əllərini açdılar, qolça qopuzunu verdilər. Dirsə xan, oğlu olduğunu bilmədi, qarşıya gəlib söyləyir, görək, xanım, nə söyləyir:

Boynu uzun bədəvi atlar gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də mindiyin varsa, igid, de mənə, Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri! Yaylaqdan on min qoyun gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin da şişliyin varsa, söylə mənə, Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri! Qaytabandan qızılı dəvə gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də yüklədiyin varsa, söylə mənə, Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri! Qızıl tağlı uca evlər gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də otağın varsa, igid, söylə mənə, Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri! Ağ üzlü, ala gözlü gəlinlər gedirsə, mənimki gedir, İçində sənin də nişanlın varsa, igid, de mənə. Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri! Ağ saqqallı qocalar gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də ağ saqqallı atan varsa, de mənə,
Savaşmadan-vuruşmadan xilas edim, qayıt geri! Mənim üçün gəldinsə, oğlancığımı öldürmüşəm. İgid, sənin yazığın gəlməsin, qayıt geri!

Boynu uzun bədəvi atlar gedirsə, səninki gedir;
Mənim də içində mindiyim var,
qırx namərdə qoymaram!
Qaytabandan qızılı dəvə səninki gedir,
Mənim də içində yüklədiyim var,
qırx namərdə qoymaram!
Yaylaqdan gedən min-min qoyun səninkidir,
Mənim də içində şişliyim var,
qırx namərdə qoymaram!
Sənin ağ üzlü, ala gözlü gəlinlərin gedirsə,
İçində mənim də nişanlım var,
qırx namərdə qoymaram!
Qızıl tağlı uca evlərin kedirsə,
İçində mənim də otağım var,
qırx namərdə qoymaram!
Sənin ağ saqqallı qocaların gedirsə,
İçində mənim də bir ağlı çaşmış,
Başı itmiş qoca atam var,
qırx namərdə qoymaram!—dedi.

Qırx igidinə çalmasını yellədi, əl eylədi. Qırx igid bədəvi atını oynatdı, oğlanın yanına yığıldı.
Oğlan qırx igidini götürüb, atını irəli sürdü, vuruşdu, döyüşdü. Kiminin boynunu vurdu, kimini dustaq etdi. Atasını xilas edib qayıtdı, geri döndü.

Dirsə xan burada oğlunun sağ olduğunu bildi. Xanlar xanı, oğlana bəylik verdi, taxt verdi. Dədəm Qorqud boy boyladı, soy soyladı, bu oğuznaməni düzdü-qoşdu, belə dedi:

Onlar da bu dünyadan gəldi, keçdi.
Karvan kimi qondu, köçdü.
Onları da yer gizlədi, əcəl aldı.
Fani dünya yenə qaldı...
Qara ölüm gəldikdə keçid versin.
Sağlıqla dövlətini allah artırsın.
O öydüyüm uca tanrı yar olub yardım etsin.
Xeyir-dua verək, xanım:
Yerli böyük dağların yıxılmasın!
Kölgəlicə uca ağacın kəsilməsin!
Coşqun axan gözəl suyun qurumasın!
Qanadlarının ucları qırılmasın!
Çaparkən ağ-boz atın büdrəməsin!
Döyüşəndə böyük, iti polad qılıncın gödəlməsin! Vuruşarkən uzun nizən əyilməsin!
Ağ birçəkli ananın yeri behişt olsun!
Ağ saqqallı atanın yeri cənnət olsun!
haq yandıran çırağın daim yansın!
Qadir tanrı səni namərdə möhtac eyləməsin,
xanım, hey!..

SALUR QAZANIN EVININ YAĞMALANDIĞI BOY

Bir gün Tüklü quşun* balası, yazıqların ümidi, Amit1 soyunun aslanı, Qaracığın qaplanı, Qonur atın yiyəsi, Uruz xanın ağası, Bayındır xanın kürəkəni, Qalın oğuzun dayağı, igidlərin arxası Ulaş oğlu Salur Qazan yerindən durmuşdu. Doxsan otaqlı uca evlərini qara yer üzərində tikdirmişdi. Doxsan yerdə böyük ipək-xalı döşətdirmişdi. Səksən yerdə küplər qoyulmuşdu. Qızıl qədəhlər-sürahilər düzülmüşdü. Doqquz qara gözlü, göyçək üzlü, saçı arxada düyünlənmiş, köksü qızıl düyməli, əlləri biləyindən xınalı, barmaqları naxışlı, gözol kafir qızları Qalın oğuz bəylərinə şərab paylayırdılar.Ulaş oğlu Salur Qazan içdi-içdi, axırda şərabın təsiri başına vurdu. O, qaba dizləri ustünə çökdü, dedi: «Sözümü dinləyin, səsimə səs verin, bəylər! Yata-yata yanımız ağrıdı. Dura-dura belimiz qurudu. Durağ gedək, a bəylər! Ov ovlayaq, quş vuraq, sığın-geyik yıxaq, qayıdıb otağımıza düşək: yeyib-içək, günümüzü xoş keçirək!».

Qıyan Səlcik oğlu Dəli Dondaz dedi: «Bəli, xan Qazan, məsləhətdir».Qaragünə oğlu Qarabudaq dedi: «Ağam Qazan, məsləhətdir» Onlar belə dedikdə Atağızlı Aruz qoca iki dizi üstünə çöküb dedi: «Ağam Qazan, sası2 dinli Gürcüstan sərhəddinə gedirsən, qərargahının üstündə kimi qoyursan?».Qazan dedi: «Oğlum Uruz üç yüz igidlə evimin keşiyində dursun». Qonur atını çəkdirdi, mindi. Dəli Dondaz Təpəlqaşqa ayqırını mindi. Qazan bəyin qardaşı Qaragünə Göy bədəvi atını tutdurub mindi.Bayındır xanın düşmənini məğlub edən Şir Şəmsəddin Ağ atını çəkdirib mindi.Parasarın Bayburd hasarından sıçrayıb aşan Beyrək Boz ayğırına mindi.Qonur atlı Qazana «keşiş» deyən bəy Yeynək Duru ayğırına mindi.Saymaq istəsəm, tükənən deyil; Qalın Oğuz bəyləri atlandılar. Böyük qoşun Ala dağa ova çıxdı.

Kafirlərin casusu bunu gördü; çuğul gedib, Şöklü Məliyə xəbər verdi. Yeddi min qaftanının arxası cırıq, kəsik qa ra saçlı, sası dinli, din duşməni, alaca atlı kafir çapdı, gecə yarısı Qazan bəyin düşərgəsinə gəldi, Kafirlər onun qızıl tağlı evlərini çalıb-çapdılar, qaza bənzər qızını-gəlinini çığırışdırdılar. Tövlə-tövlə şahanə atlarını mindilər.

Qatar-qatar qızılı dəvələrini yedəkləyib apardılar. Qiymətli xəzinəsini, bol pulunu talan etdilər. Qırx incə belli qız ilə Boyu uzun Burla xatun əsir getdi. Qazan bəyin qarımış anası qara dəvə boynundan asılı getdi. Qazan xanın oğlu Uruz bəy üç yüz igidlə əli bağlı, boynu bağlı getdi,, İlək qoca oğlu Sarı Qalmaş Qazan bəyin evi üstündə deyüşdə həlak oldu. Qazanın bu işlərdən xəbəri yox idi.

39- Kafir dedi: «Bəylər, Qazanın tövlə-tövlə şahanə atlarını minmişik, qızıl-gümüşunü talan etmişik, qırx igidlə oğlu Uruzu dustaq etmişik. Qatar-qatar dəvələrini gətirmişik, qırx incə belli qızla Qazanın arvadını tutmuşuq. Biz bu heyfləri Qazana vurmuşuq». Kafirlərdən biri dedi: «Qazan bəydə bir heyfimiz qaldı».Şöklü Məlik dedi: «Ədə, aznavur1, nə heyfimiz qaldı?».Kafir: «Qazanın Qapılı Dərbənddə on min qoyunu vardır. O qoyunları da götürsək, Qazana çox böyük ziyan vurardıq»,— dedi. Şöklü Məlik: «Altı yüz kafir getsin qoyunu gətirsin», —dedi.Altı yüz kafir atlandı, qoyun üzərinə yürüş etdi.Gecə yatarkən Qaraca çoban yuxuda qara qayğılı əhvalat gördü. Һövlnak ayağa durdu. Qabangücü və Dəmirgücü adlı iki qardaşını yanına çağırdı. Ağılın qapısını bərkitdi. Üç yerdə təpə kimi daş yığdı, ala qollu sapandını əlinə aldı.

Qaraca çobanın üstünü qəflətən altı yüz kafir aldı. Onlar dedilər:

Qaranlıq axşam olanda qayğılı çoban! Qar-yağış yağanda od-ocaqlı çoban! Südü, pendiri bol, qaymaqlı çoban!

Qazan bəyin qızıl tağlı uca evlərini biz yıxmışıq. Tövlə-tövlə şahanə atlarını biz minmişik. Qatar-qatar QIZIYY dəvəsini biz yedəkləmişik. Qarıçıq anasını biz gətirmi-şik. Qiymətli xəzinəsini, bol pulunu biz talan etmişik. Qaza bənzər qızını-gəlinini biz əsir etmişik. Qırx igidlə Qazanın oğlunu biz tutmuşuq. Qırx incə belli qızla Qazanın arvadını biz gətirmişik. Ay çoban, uzaqdasan-yaxındasan, bəri gəl! Baş endirib təzim et! Bizə salam ver, öldürməyək! Səni Şöklü Məlikin yanına aparaq, bəylik alıb verək. Çoban deyir:
Boş-boş danışma, itim kafir!
İtimlə bir yalaqdan yal içən azğın kafir,

Altındakı alaca atını nə öyürsən?
Ala başlı keçimcə görunməz mənə!
Başındakı dəbilqəni nə öyürsən, ay kafir?
Başımdakı papağımca görünməz mənə!
Altmış tutam nizəni nə öyürsən, murdar kafir?
Qırmızı dəyənəyimcə görünməz mənə!
Qılıncını nə öyürsən, ay kafir?
Əyri başlı çövganımca2 görünməz mənə!
Belində doxsan oxunu nə öyürsən, ay kafir?
Ala qollu sapandımca görunməz mənə! Uzaqdasan-yaxındasan, bəri gəl!
İgidlərin zərbəsini gör, sonra get!

Kafirlər sakitcə irəli cumub ox atdılar. İgidlər igidi Qaraca çoban sapandının ağzına daş qoydu, atdı. Birini atanda ikisini-üçünü yıxdı. İkisini atanda üçünü-dördünü yıxdı. Kafirlərin gözunə qorxu düşdü. Qaraca çoban kafirin üç yüzünü sapand daşı ilə yerə sərdi. İki qardaşı isə oxlandı, həlak oldu.

Çobanın daşı tükəndi; qoyun demir, keçi demir, sapandın ağzına qoyur atır, kafiri yıxırdı,
Kafirin gözü qorxdu, dünya-aləm başına qaranlıq oldu. Dedilər: «Arzusu gözündə qalsın, bu çoban birdən bizim hamımızı qırar?!». Daha durmayıb qaçdılar.
Çoban həlak olan qardaşlarını dəfn etdi. Kafirlərin leşindən bir böyuk təpə düzəltdi, çaxmaq çaxıb odda yandır-dı. Japıncasından kəsib yandırdı, qurumunu yarasına basdı. Yolun əyrisini tutub oturdu. Ağladı, sızladı, Dedi: «Salur Qazan, bəy Qazan! Ölüsənmi, dirisənmi? Bu işlərdən xəbərin yoxdurmu?»

Sən demə, xanım, o gecə Qalın Oğuzun dayağı, Bayındır xanın kürəkəni, Ulaş oğlu Salur Qazan yuxuda qarma-qarışıq əhvalat gördü, hövlnak ayağa durdu. Dedi:«Qardaşım Qara-günə, bilirsənmi yuxumda nə göründü? Qara-qayğılı əhvalatlar gördüm. Gördüm ki, yumruğumda bir şahin çırpınıb, quşumu əlimdən alır. Hündür evimin üzərinə göydən ildırım çaxdığını gördüm. Qatı, qara dumanın düşərgəmin üstünü

bürüdüyünü gördüm. Quduz qurdların evimi dəldiyini gördüm. Qara dəvənin ənsəmdən qapdığını gördüm. Gördüm ki, qara saçım qarğı kimi uzanır, uzandıqca gözümü örtur. Əllərimdə on barmağımı qan içində gördüm. Bu yuxunu görəndən bəri ağlımı-huşumu yığa bilmirəm, Xan qardaşım, mənim bu yuxumu yoz mənimçin!».
Qaragünə dedi; «Qara bulud dediyin sənin taleyindir. Qar ilə yağmur dediyin sənin qoşunundur. Saç qayğıdır, dərdi-sərdir. Qan — qanqaralıqdır. Qalanın yoza bilmərəm, allah yozsun».

Belə dedikdə Qazan dedi: «Mənim ovumu pozma, qoşunumu dağıtma! Mən bu gün Qonur atı çapıb, üçgünlük yolu bir gündə gedərəm; evə dəymədən yurduma baş çəkərəm. Əgər salamatlıqdırsa, axşam olmadan yenə sənin yanına gələrəm. Orada-kılar sağ-salamat deyilsə, başınıza çarə edin, Mən daha getdim. Qazan bəy Qonur atını mahmızladı, yola düşdü. Gəlib-gəlib yurduna çatdı. Gördü ki, yurdunda bir tazı qalıb, quzğun dolaşır. Qazan bəy burada yurdu ilə soraqlaşıb, görək, xanım, necə soraqlaşıb, nə demişdir:
Qohum-qəbiləli komam-yurdum! Qulanla sığına-keyikə qonşu yurdum! Səni düşmən haradan talayıb, gözəl yurdum! Uca evimin tikilisi, yurdu qalmış, Qoca anamın oturduğu yer də qalmış. Oğlum Uruzun ox atdığı nişan qalmış. Bəylərin at çapdırdığı meydan qalmış. Qara mətbəxin yerində ocaq qalmış...

Bu halı gördükdə Qazanın qara qıyıq gözləri qan-yaşla doldu. Qanı damarlarında qaynadı, Qara bağrı sarsıldı. Qonur atını dizləri llə vurub, kafirin keçdiyi yola düşdü, getdi. Qazanın qarşısına bir su çıxdı. Qazan dedi:: «Su, tanrının üzünü görmüşdür. Mən bu su ilə soraqlaşım!» Görək, xanım, necə soraqlaşdı. Qazan dedi:
Çağlayaraq qayalardan çıxan su!
Ağac gəmiləri atıb-tutan su!
həsən ilə huseynin həsrəti su!
Bağ ilə bostanın zinəti su!
Ayişə ilə Fatimənin baxışı su!
Şahanə atların içdiyi su!
Qızıl dəvələrin gəlib keçdiyi su!
Çevrəsində ağ qoyunların yatdığı su!

Yurdumdan bir xəbər bilirsənsə, de mənə!
Dərdli başım qurban olsun, suyum, sənə!

Su necə xəbər versin?! Sudan keçdi, bu dəfə bir qurda rast gəldi. «Qurd üzü uğurludur, qurdla bir soraqlaşım»,—dedi. Görək, xanım, necə soraqlaşdı:
Qaranlıq axşam olanda günü doğulan!
Qarla yağış yağanda ər kimi duran!
Qaracıq atları kişnəşdirən!
Qızıl dəvə gördükdə inləşdirən!
Ağca qoyun görəndə quyruğuyla qamçı çəkən!
Arxasıyla vurub, bərk ağılın ardını sökən!
Burma-axta kök qoçları alıb-tutan!
Qanlı quyruq üzüb şap-şap udan!
Ulaşması köpəkləri təşvişə salan!
Əldə məşəl çobanları kecə vaxtı yüyürdən!
Yurdumdan bir xəbər bilirsənsə, de mənə!
Dərdli başım qurban olsun, qurdum, sənə!—dedi.

Qurd necə xəbər versin?! Qurddan da ötüb-keçdi. Qaraca çobanın qara köpəyi Qazanın qarşısına gəldi. Qazan qara köpəklə soraqlaşdı, görək, xanım, necə soraqlaşdı:
Qaranlıq axşam olanda hav-hav hürən!
Turş ayran tökuləndə şap-şap içən!
Gələn yadı, oğrunu qorxudan!
hürməyiylə qorxudaraq hürküdən!
Yurdumun xəbərini bilirsənsə, de mənə!
Dərdli başım sağ olduqca
yaxşılıqlar edim, köpək, sənə!—dedi.

Köpək necə xəbər versin?! Köpək Qazanın atının ayağına atılıb-düşür, zink-zinк zingildəyir. Qazan qamçı ilə köpəyi vurdu. Köpək çəkildi, gəldiyi yolla getdi. Qazan köpəyi qovlayıb, Qaraca çobanın yanına gəldi. Çobanı gördükdə so-

raqlaşdı, görək, xanım, necə soraqlaşdı.
Qaranlıq axşam olanda qayğılı çoban!
Qarla yağış yağanda od-ocaqlı çoban!
Səsimi anla, sözümü dinlə!
Evimin buradan keçdiyini gördünmu, de mənə!
Dərdli başım qurban olsun, çoban, sənə!—dedi.

Çoban dedi:
Ölmüşdünmü, itmişdinmi, a Qazan! harda gəzirdin, haradaydın, a Qazan!
Dünən yox, o biri gün evin buradan keçdi.
Qoca anan qara dəvə boynundan asılı keçdi.
Qırx incə belli qızla arvadın—
Boyu uzun Burla xatun ağlayıb burdan keçdi.
Qırx igidlə oğlun Uruz başı açıq, ayağı yalın
kafirlərin yanınca dustaq getdi.
Tövlə-tövlə atlarını kafir minmiş.
Qatar-qatar qızıl dəvələrini kafir yedəkləmiş, Qızıl-gümüş, pul xəzinəni kafir talamış!..

Çoban belə deyərkən Qazan ah çəkdi, ağlı başından çıxdı. Dunya-aləm başına qaranlıq oldu. Dedi: «Ağzın qurusun, çoban! Dilin çürusün, çoban! Allah sənin alnına bəla yazsın, çoban!». Qazan belə deyəndə çoban söylədi:
Nə danlayırsan məni, ağam Qazan?
Yoxsa heç köksündə yoxmudur iman?

Altı yüz kafir də mənim üstümə gəldi. İki qardaşım həlak oldu. Üç yüz kafiri öldürdüm, cəzasına çatdırdım. Sənin qapından bir kök qoyun, arıq toqlu da kafirlərə vermədim, Üç yerdən yaralandım, dərdli başım dumanlandı, yalqız qaldım. Günahım budurmu? Sonra çoban dedi:
Qonur atını mənə ver!
Altmış tutamlıq nizəni mənə ver!
At alaca qalxanını, mənə ver!
Böyuk, iti, polad qılıncını mənə ver!
Oxqabından səksən oxunu mənə ver!

Ağ tozluca tutacaqlı bərk yayını mənə ver!
Gedim kafirin qolundakı şahinini öldürum.
Paltarımın qolu ilə alnımın qanını silim.
Ölərsəm, qoy sənin uğrunda mən ölüm!
Allah qoyarsa, evini mən xilas eləyim!

Çoban belə dedikdə Qazan qəhərləndi. Yola duzəlib götürüldü. Çoban da Qazanın ardından yetişdi. Qazan dönüb baxdı, soruşdu: «Oğul çoban, hara gedirsən?» Çoban dedi: «Ağam Qazan, sən evini-ailəni xilas etməyə gedirsən, mən də qardaşımın qanını almağa gedirəm».
Belə dedikdə Qazan soruşdu: «Oğul çoban, qarnım acdır. Yeməyə bir şeyin vardırmı?» Çoban dedi: «Bəli, ağam Qazan, gecədən bir quzu bişirib qoymuşam. Gəl bu ağacın dibində oturaq, yeyək».
Endilər. Çoban dağarcığını çıxardı. Yedilər. Qazan fikirləşdi, dedi: «Əgər çobanla getməli olsam, qalın Oğuz bəyləri bunu başıma qaxınc edərlər. Çobanla olmasaydı, Qazan kafiri məğlub etməzdi», deyərlər».
Qazana qeyrət gəldi. Çobanı bir böyük ağaca möhkəmcə sarıdı. Atlandı, getdi. Çobana dedi: «Ədə, çoban! Qarnın acmamış, gözün qaralmamışkən bu ağacı qopar! Yoxsa səni burda qurd-quş yeyər».
Qaraca çoban güç elədi, iri ağacı yeriylə-yurduyla qopardı, arxasına alıb Qazanın ardınca düşdu.
Qazan baxdı gördü, çoban ağacı arxasına alıb gəlir. Qazan soruşdu: «Ədə, çoban, bu ağac nədir?». Çoban dedi: «Ağam Qazan, bu ağac ona görədir ki, sən kafiri basarsan, qarnın acar, mən də sənə bu ağacla yemək bişirərəm».

Bu söz Qazana xoş gəldi. Atından endi, çobanın əllərini açdı. Bir dəfə alnından öpüb dedi: «Allah mənim evimi bəladan qurtararsa, səni bütün ilxılarıma başçı qoyaram». İkisi birlikdə yola düzəldi.
Bu yanda Şöklü Məlik keyfi kök, kafirlərlə yeyib-içib oturmuşdu. Dedi: «Bəylər, bilirsizmi, Qazana necə heyif vurmaq lazımdır? Boyu uzun Burla xatununu gətirdək, badə paylasın!».
Boyu uzun Burla bunu eşitdi, ürəyinə-canına od düşdü. Qırx incə belli qızın içinə girib, öyud-nəsihət verdi, dedi: «Qazan bəyin xatunu hansınızdır?»—deyə hansınıza yapışar larsa, qırx yerdən səs verərsiz».

Şöklü Məlikdən adam gəldi: «Qazan bəyin xatunu hansınızdır?» deyə soruşdu. Qırx yerdən səs gəldi. hansıdır, bilmədilər. Kafirə xəbər verdilər: «Birinə yapışdıq, qırx yer-dən avaz gəldi. Bilmədik, hansıdır», —dedilər.

Kafir dedi: «Ədə, gedin Qazanın oğlu Uruzu dartıb çəngəldən asın. Aq ətindən qıyma-qıyma çəkin; qara qovurma bişirib, qırx bəy qızına aparın. Hər kim yedi, o deyil. hər kim yemədi, odur. Götürün-gəlin, şərab paylasın!».

Boyu uzun Burla xatun oğlunun yanına gəldi. Çağırıb oğluna söylər, görək, xanım, nə söylər:

Oğul, oğul, ay oğul!
Bilirsənmi, nələr oldu?
Söyləşdilər xısın-xısın,
Duydum işini kafirin.
Qızıl tağlı uca evimin dirəyi oğul!
Qaza bənzər qız-gəlinimin çiçəyi oğul!
Oğul, oğul, ay oğul!
Doqquz ay dar qarnımda gəzdirdiyim oğul!
On ay deyəndə dünyaya gətirdiyim oğul!
Bələyini beşikdə bələdiyim oğul!

Kafirlər fikirlərini dəyişiblər; deyiblər ki, Qazan oğlu Uruzu həbsdən çıxarıb, ərkənlə boğazından asın. İki kürəyindən çəngələ sancın, qıyma-qıyma ağ ətindən çəkin. Qara qovurma edib, qırx bəy qızına aparın. hər kim yedi, o deyil. hər kim yemədi, o Qazanın xatunudur; çəkin-gətirin, döşəyimizə salaq, şərab paylatdıraq! «Sənin ətindən, ay oğul, yeyimmi? Yoxsa iyrənc dinli kafirin döşəyinə girimmi? Ağan Qazanın namusunu tapdayımmı? Neyləyim, ay oğul?!»—dedi.

Uruz dedi:

«Ağzın qurusun, ana! Dilin çürüsün, ana! «Ana haqqı—tanrı haqqı» deyilməsəydi, qalxıb yerimdən durardım, yaxandan-boğazından tutardım. Qaba dizimin altına salardım. Ağ üzünü qara yerə çırpardım. Ağzından-üzündən qan şoruldayardı. Can şirinliyini sənə göstərərdim.

Bu nə sözdür? Saqın, xanım ana! Mənim üzərimə gəlməyəsən! Mənim üçün ağlamayasan!
Qoy məni, xanım ana, çənkələ sancsınlar! Qoy ətimdən çəksinlər, qara qovurma edib, qırx bəy qızının önünə aparsınlar.
Onlar bir yeyəndə, sən iki dəfə ye! Kafirlər duymasınlar, səni tanımasınlar. Təki murdar dinli kafirin döşəyinə düşməyəsən. Onlara şərab paylayıb, atam Qazanın namusunu sındırmayasan. Saqın!».

Oğlan belə deyəndə gözünün yaşı gildir-gildir axdı. Boyu uzun> beli incə Burla xatun boyun-qulağını tutdu, yıxıldı. Payız alması kimi al yanağın yırtdı-dağıtdı. Qarğı kimi qara saçını yoldu. «Oğul!», «Oğul!» deyib, zar-zar ağladı. Uruz dedi:
Xanım ana! Qabağımı kəsib nə inləyirsən? Niyə zarıyırsan, niyə ağlayırsan?
Bağrımı, ürəyimi nə dağlayırsan?
Keçmiş günlərimi nə andırırsan?
Ay ana! Ərəb atları olan yerdə
bir qulunu tapılmazmı?
Qızıl dəvələr olan yerdə
bir köşəki tapılmazmı?
Ağca qoyunlar olan yerdə
bir quzusu tapılmazmı?
Sən sağ ol, xanım ana! Atam sağ olsun!
Bir mənim kimi oğul tapılmazmı?!

Belə dedikdə anası dözə bilmədi. Ana gedib, qırx incə belli qızın arasına girdi.Kafirlər Uruzu tutub, qənarə[1] dibinə gətirdilər. Uruz dedi: «Ay kafir, amandır, tanrının birliyinə şübhə yoxdur! Qoyun məni, bu ağacla danışım». Çağırıb ağaca söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:

Sənə «Ağac!» «Ağac!» deyirəmsə, çəkinmə, ağac!
Məkkə ilə Mədinənin qapısı ağac!
Museyi-Kəlimin əsası ağaç!
Böyük-böyuk suların körpüsü ağac!

Nəhənk-nəhənk dənizlərin gəmisi ağac!
Əlinin Düldülünün yəhəri ağac!
Əlinin qılıncının qınıyla dəstəyi ağaç!
İmam həsənlə hüseynin beşiyi ağac!
Ərin də, arvadın da, qorxusu ağac!
Başını tutub baxarsam, başsız ağacsan!
Dibini tutub baxarsam, dibsiz ağacsan!
Məni səndən asarlar, göturmə, ağac!
Götürsən, igidliyim səni tutsun, ağac!
Gərək bizim eldə olaydın, ağac!
Qara hindu qullarıma buyuraydım,
Səni para-para doğrayaydılar, ağac!

Sonra dedi:
Tövlə-tövlə bağlanan atlarımdan heyf!
«Qardaş» deyə sızlayan yoldaşlarımdan heyf!
Yumruğumda qanad çalan şahin quşumdan heyf!
Yetər ilə Tutan kimi tazılarımdan heyf!
Bəylikdən doymadım, özümdən heyf!
İgidlikdən yorulmayan canımdan heyf!

Uruz hönkür-hönkür ağladı, yanıq ciyərini dağladı.
Bu zaman, sultanım, Salur Qazanla Qaraca çoban çaparağ yetdi.
Çobanını sapandının daşlığı üçyaşar dana dərisindən, sapandının qolları isə üç keçi tükündən düzəlmişdi. Sapandın çatısı bir keçi tükündən idi. hər atanda on iki batman2 daş atardı. Atdığı daş yerə düşməzdi. Yerə düşsə də, toz kimi sovrular, kül kimi ovulardı. Üç ilədək daşının düşdüyü yerin otu bitməzdi. Bayırda kök qoyun da, arıq toğlu da qalsaydı, sapandın qorxusundan qurd gəlib yeməzdi.
Sultanım, Qaraca çoban çatan kimi sapandını işə saldı. Dünya-aləm kafirin gözündə qaraldı. Qazan dedi: «Qaraca çoban, qoy anamı kafirdən istəyim, at ayağı altında qalmasın».

At ayağı iti, ozan dili çevik olur. Qazan kafiri çağırıb söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir;
Ay Şöklü Məlik!
Qızıl tağlı uca evlərimi götürüb gəlmisən,
sənə kölgəlik olsun!
Qiymətli xəzinəmi, bol gümüşümü götürmüsən,
sənə xərclik olsun!
Qırx incə belli qızla Burla xatunu gətirmisan,
sənə əsir olsun!
Qırx igidlə oğlum Uruzu gətirib kəlmisən,-
sənin qulun olsun!
Tövlə-tövlə şahanə atlarımı gətirib gəlmisən,
sənin miniyin olsun!
Qatar-qatar dəvələrimi gətirib gəlmisən,
sənin yükünü daşısın.
Qoca anamı gətirmisən, ay kafir,
anamı ver məna!
Savaşmadan-vuruşmadan qayıdım geri,
dönüb gedim!

Kafirlər dedilər:
Qızıl tağlı uca evini gətirmişik, bizimdir!
Şöklü Məlik qırx incə belli qızla Burla xatunu
gətirmişdir, bizimdir!
Qırx igidlə oğlun Uruzu gətirmişdir, bizimdir! Tövlə-tövlə atlarını, qatar-qatar dəvələrini
gətirmişdir, bizimdir!
Qarıcıq ananı gətirmişiksə, bizimdir,
Sənə verməri; Yayxan keşiş oğluna verərik, Yayxan keşiş oğlundan oğlu doğular ,
Biz onu sənə əvəz qoyarıq!

Belə dedikdə Qaraca çobanın acığı tutdu, dodaqları səyridi. Çoban dedi:
Ehey, dinsiz, huşsuz kafir!
Ağılsız, başsız kafir!

Qarşıdakı qarlı dağlar
Qarıyıbdır, otu bitməz.
Qan-qadalı irmaqlar
Quruyubdur, suyu gəlməz.
Şahanə-şahbaz atlar
Qarıyıbdır, qulun verməz.
Qızıl-qızıl dəvələr də
Qarıyıbdır, göşək verməz. A kafir,
Qazanın anası Qocalıbdır, oğul verməz.

Şöklü Məlik, cins toxuma meylin varsa, qara gözlü qızını gətir Qazana ver! Ay kafir, sənin qızından oğlu doğulsun, siz onu Qazan bəyin xidmətinə göndərəsiniz!
Bu vaxt Qalın Oğuz bəyləri gəlib yetişdi, xanım, görək, kimlər gəldi:

Qaradərə ağzında qara buğa dərisindən beşiyinin yerliyi olan , acığı tutanda qara daşı kül eyləyən , bığını boynu dalında yeddi dəfə düyünləyən , igidlər igidi , Qazan bəyin qardaşı Qaragünə çaparaq yetişdi: "Çal qılıncını , qardaşım Qazan , yetdim!"-dedi. Bunun ardınca , görək kimlər yetişdi:
Dəmir qapı Dərbənddəki dəmir qapını hücumla alan, altmış tutamlıq böyük nizəsinin ucunda igidləri böyürdən Qıyan Səlcik oğlu Dəli Dondaz çaparaq yetişdi: "Çal qılıncını ,ağam Qazan , yetdim !" –dedi. Bunun ardınca , xanım , görək , kimlər yetişdi.Amidlə Mərdin qalasını1vurub-yıxan, Dəmir yaylı Qıpçaq Məlikə qan qusduran, gələrək Qazanın qızını mərdliklə alan oğuzun ağ saqqallı qocaları görəndə o igidə «əhsən» deyən, al məxmər şalvarlı, atı mavi qotazlı Qaragünə oğlu Qarabudaq çaparaq yetişdi: «Çal qılıncını, ağam Qazan, yetdim!» dedi.

Bunun ardınca, görək, xanım, kimlər yetişdi: İcazəsiz Bayındır xanın düşmənini basan, altmış min kafirə qan qusduran, ağ-boz atının yalı üzərində qar yığılan Qəflət qoca oğlu Şir Şəmsəddin çaparaq yetişdi: «Çal qı-lıncını, ağam Qazan, çatdım!»—dedi.
Bunun ardınca, görək, xanım, kimlər yetişdi:
Parasarın Bayburd hasarından sıçrayıb aşan, al rənkli gəlin otağına qarşı gələn, yeddi qızın ümidi. Qalın Oğuzun müjdəçisi, Qazan bəyin silahdaşı, Boz ayğırlı Beyrək çaparağ yetişdi: «Çal qılıncını, ağam Qazan, çatdım!»—dedi.
Bunun ardınca, xanım, görək, kimlər yetişdi:
Çalım-çarpaz çalmalı, çal qaraquş ərdəmli, qurama qurşaqlı, qulağı qızıl küpəli2, Qalın Oğuz bəylərini bir-bir atından yıxan, Qazlıq qoca oğlu yeynək bəy çaparaq yetişdi; «Çal qılıncını, ağam Qazan, çatdım!»—dedi.

Bunun ardınca, görək, xanım, kimlər yetişdi: Altmış təkə dərisindən olan kurkü topuqları'nı ertmə-
yən, altı srkək dərisindən papağı qulağını örtməyən, qolu-
budu uzunca, baldırları incə Qazan bəyin dayısı At ağızlı
Aruz qoca çaparaq yetişdi: «Çal qılıncını, bəyim Qazan, çat-
dım!»—dedi.
Bunun ardınca, görək, kimlər yetişdi:
Gedib peyğəmbərin üzünü görən, gələrək oğuzlar içində ona tərəfdar çıxan, acığı tutanda bığlarından qan çıxan, bığı qanlı Bükdüz Əmən çaparaq yetişdi: «Çal qılıncını, ağam Qazan, çatdım!»—dedi.
Bunun ardınca, görək, kimlər yetişdi:
Kafirləri it ardına qoşub-alçaldan, eldən çıxıb Ayğır- gözlü3suyunda at üzdürən, əlli yeddi qalanın açarını alan, Ağ Məliyin Çeşmə qızına evlənən Sufi Sandal Məlikə qan qusduran, qırx cübbə bürünüb otuz yeddi qala bəyinin gözəl qızlarını oğurlayıb bir-bir boynunu qucan, üzündən-dodağından öpən İlək qoca oğlu Alp Ərən çaparağ yetişdi; «Çal qılıncını, ağam Qazan, çatdım!»—dedi.

Sayılmaqla oğuz bəyləri tükənməz. hamı yetişdi. Təmiz su-
da yuyundular. Ağ alınlarını yerə qoydular. İki rükət4 namaz
qıldılar. Adı əziz Məhəmmədə salavat gətirdilər. Sakitcə
kafirin üstünə at saldılar, qılınc çaldılar. Kumbur-kumbur
nağaralar döyüldü. Burması qızıl tunc borular çalındı.
O gün cəsur ər igidlər bəlli oldu. O gün namərdlər gizlənməyə yer axtardı. 0 gün bir qiyamət savaş oldu, meydan dolu başoldu; başlar top kimi kəsildi. Şahanə atlar qaçanda nalı düşdü. Böyük-uzun nizələr sancılıb süstəldi. Böyük, iti polad qılınclar çalındı, tiyəsi koşaldı. Yç ləlәkli qayın oxlar atıldı, dəmir ucluğu düşdü. 0 kün, elə bil, qiyamətin bir günü idi. Bəy nökərindən, nökər bəyindən ayrıldı.

Daş Oğuz bəyləri ilə Dəli Dondaz sağdan, cəsur igidlərlə
Qaragünə oğlu Dəli Budaq sol yandan hücum etdi. İç Oğuz bəy-
ləri ilə Qazan mərkəzdə düşmənlərin topasına hücum etdi.
Şöklü Məlikə çatdı, böyürdüb atdan yerə saldı, qəfilcə tutub
başını kəsdi. Bir zərbə ilə al qanını yer üzünə tökdü. Sağ tərəfdə Qara Tükən Məliklə Qıyan Səlcik oğlu Dəli Dopdaz qarşılaşdı. Sağ yanını qılınclayıb yerə saldı. Sol tərəfdə Buğaçıq Məliklə Qaragünə oğlu Dəli Budaq qarşılaşdı. Altı pərli kürz ilə təpəsinə möhkəm zərbə vurdu. Dünya-aləm Buğacıq Məlikin gözündə qaraldı; atın boynunu qucaqlayıb, yerə düşdü.

Qazan bəyin qardaşı kafirin bayrağını qılınclayıb yerə saldı. Dərələrdə, təpələrdə kafirlərə qırğın düşdü, leşlərinə quzğun toplaşdı. On iki min kafir qılıncdan keçdi. Oğuz igidlərindən beş yüzü həlakoldu. Qazan bəy qaçanı qovmadı, «aman» deyəni öldürmədi. Qalın Oğuz bəyləri böyük qənimət əldə etdilər.
Qazan bəy öz ordusunu, arvad-uşağını, xəzinəsini geri aldı, qızıl taxtında geri döndü. Yenə evlərini tikdirdi. Qaraca çobanı əmiraxur1etdi. Yeddi gün, yeddi gecə yemək-içmək oldu. Qırx nəfər qulu, qırx kənizi oğlu Uruza görə azad elədi. Cəsur qoç igidlərə çoxlu torpaqlar verdi; şalvar, çuxa, arxalıq verdi...

Dədəm Qorqud gəlib boy boyladı2, soy soyladı3. Bu oğuznaməni qoşdu, düzdü, belə dedi:

hanı dediyim bəy ərənlər?
Dünya mənimdir deyənlər?
Əcəl aldı, yer gizlədi,
Fani dünya kimə qaldı?
Gəlimli-gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya!

Xeyir-dua verək, xanım:

Kölgəlik hündür ağacın kəsilməsin!
Coşğun axan gözəl suyun qurumasın!
Tanrı səni namərdə möhtac etməsin!
Çaparkən ağ-boz atın büdrəməsin!
Vuruşanda iti polad qılıncın gödəlməsin!
Sancılarkən uzun nizən əyilməsin!
Ağ saqqallı atan yeri cənnət olsun!
Ağ birçəkli anan yeri behişt olsun!
Son gündə təmiz imandan ayırmasın!
«Amin!» deyənlərin uzünü görsün!
Ağ alnımızı yerə qoyub, beş kəlmə dua qıldıq,
qəbul olunsun!
Allah verən ümidin üzülməsin!
Yığışdırsın, saxlasın günahlarını
Adı gözəl Məhəmməd Mustafanın
üzü suyuna bağışlasın, xanım., hey!..

BAYBƏRƏNIN OĞLU BAMSI BEYRƏK BOYU

Qam Ğan oğlu Bayıpdır xan yerindən durmuşdu. Qara yerin üstündə hündür ağ evini tikdirmişdi. Uca alacığı göy üzünə dirənmişdi. Min yerdə ipək xalça döşənmişdi. İç Oğuzun, Daş Oğuzun bəyləri Bayındır xanın söhbətinə toplaşmışdı. Baybərə və onun adamları da Bayındır xanın məclisinə gəlmişdi. Bayındır xanın qarşısında oğlu Qarabudaq bəy dayanıb durmuşdu. Sağ yanında Qazanın oğlu Uruz durmuşdu. Sol yanında Qazlıq qoca oğlu Yeynək bəy durmuşdu. Baybörə bunları gördükdə ah çəkdi. Ağlı başından çıxdı. Dəsmalını əlinə alıb, hönkürə-honkürə ağladı.

Bunu görən Qalın Oğuzun arxası, Bayındır xanın kürəkəni Salur Qazan qaba dizi üstünə çökdü. Baybörə bəyin üzünə qıyqaçı baxdı. Dedi: «Baybörə bəy, niyə ağlayıb-zarıyırsan?» Baybörə bəy dedi: «Qazan xan, necə ağlamayım, necə zarımayım? Oğuldan dayağım yox, qardaşdan sayılmağım! Allah-taala məni qarğayıbdır... Bəylər, taxtım-tacım üçün ağlayıram. Bir gün elə, düşəm öləm, yerimdə-yurdumda kimsə qalmayacağ».
Qazan dedi: «Arzun elə budurmu, Baybörə bəy?» Dedi: «Bəli, budur. Mənim də oğlum olsun, Bayındır xanın xidmətində durub, qulluq eləsin, mən də baxıb güvənim, sevinib-fərəhlənim...».
Belə dedikdə Qalın Oğuz bəyləri göyə üz tutdular. Əl qaldırıb dua elədilər. «Allah-taala sənə bir oğul versin!»—dedilər.

O zamanlar bəylərin alqışı alqış, qarğışı qarğış idi. Duaları yerini tuturdu. Baybican bəy də yerindən durdu, dedi: «Bəylər, mənimçin də bir dua eləyin. Allah-taala mənə də bir qız versin»,—dedi. Qalın Oğuz bəyləri əl qaldırdılar, dua eylədilər: «Allah-taala sənə də bir qız versin», —dedilər.
Baybican bəy dedi: «Bəylər, siz şahid olun, allah-taala mənə bir qız verərsə, Baybörə bəyin oğluna köbəkkəsmə adaxlı olsun!».
Bunun üstündən bir müddət keçdi. Allah Baybörə bəyə bir oğul, Baybican bəyə bir qız verdi. Qalın oğuz bəyləri bunu eşitdilər, şad olub sevindilər .

Baybörə bəy tacirlərini yanına çağırıb əmr etdi: «Ay tacirlər, allah mənə bir oğul verdi. Oğluma görə Rum1 elinə gedin, oğlum böyüyüncə yaxşı hədiyyələr gətirin!»—dedi. Tacirlər gecə-gündüz yol getdilər. İstanbula gəldilər. Danışıq aparıb yaxşı hədiyyələr aldılar. Baybörənin oğlu üçün bir dəniz qulunu,—boz ayğır aldılar. Dəstəyi ağ tozlu bir möhkəm yay aldılar, bir də altı pərli gürz aldılar. Qayıtmaq üçün yol hazırlığı gördülər.

Baybörənin oğlu beş yaşına girdi. Bir müddət sonra çaya baxanda öz əksinə şığıyan çal qaraquş ərdəmli, bir gözəl, yaxşı igid oldu.

O zamanlar bir oğlan baş kəsməsə, qan tökməsəydi, ona ad qoyulmazdı. Baybərə bəyin də oğlu atlandı, ova çıxdı. Ov ovlarkən atasının tövləsinə gəldi. Onu əmiraxurbaşı qarşıladı, atdan endirdi, qonaq etdi. Yeyib-içib otururdular, Bu yandan da tacirlər gəlib, böyük Dərbənd sərhəddində dayanmışdılar. Yarımasınlar Evnik qalasının kafirləri, onlardan casusluq etdilər. Tacirlər yatarkən qəflətən beş yüz kafir hücum edib, mallarını çaldılar-çapdılar. Tacirbaşı tu-tuldu, tacirlərdən biri qaçaraq Oğuz diyarına gəldi. Baxdı gördü ki, oğuz yurdunun ucqarında bir hündür alaçıq qurulmuş; bir yaraşıqlı, gözəl igid də sağında və solunda qırx igidlə oturmuşdur. Tacir fikirləşdi: «Oğuzun yaxşı igidlərindəndir, gedim kömək istəyim». Tacir dedi: «İgid, igid, bəy igid! Sən mənim səsimi anla, sözümü dinlə! On altı ildir ki, oğuzların içindən getmişdik. Danışıq-razılıqla kafirin malını oğuz bəylərinə gətirirdik. Böyük Dərbəndin Pasnik qalası yanında yatmışdıq. Evnik qalasının beş yüz kafiri bizə hücum etdi. Qardaşım dustaq oldu. Malımızı, azuqəmizi çalıb-çapıb getdilər. Dərdli başımı götürüb, yanına gəldim. Başına dönüm, igid, mənə kömək et!»

Bu_ dəfə oğlan içdiyi şərabı içmədi. Əlindəki qızıl qədəhi yerə çırpdı. Dedi: «Dediklərimi yetirin, mənim geyimimi, şahbaz atımı gətirin! hey! Məni sevən igidlər atlansınlar!» Tacir də qabaqlarına düşdü, bələdçi oldu.
Kafirlər də bir yerə çəkilib, pul bölüşdürməkdəydi. Bu vaxt igidlər meydanının aslanı, pəhləvanların qaplanı Boz oğlan 1 özünü yetirdi. Nə

bir dedi, nə iki, kafirləri qılıncladı. Baş qaldıranları öldürdü, cəzasına çatdırdı. Tacirlərin malını xilas etdi.
Tacirlər dedilər: «Bəy igid, sən mərdlik göstərib bizi xilas etdin. İndi gəl, bəyəndiyin malı götür!» İgidin gözü bir dəniz qulunu boz ayğırı tutdu, bir də altı pərli gürzlə dəstəyi ağ tozlu yayı. Bu üç şeyi bəyəndi. Dedi: «Ay tacirlər, bu ayğırı, bu yayı və bir də bu gürzü mənə verin!» Belə dedikdə tacirlər pərt oldular.

İgid dedi: «Ay tacirlər, çoxmu istədim?!» Tacirlər dedilər: «Niyə çoxdur?» Amma bizim bəyimizin bir oğlu vardır, bu üç şeyi gərək ona hədiyyə aparaydıq!»
Oğlan dedi; «Ədə, bəyinizin oğlu kimdir?» Dedilər: «Baybörənin oğlu var, adına Bamsı deyirlər». Baybörənin oğlu olduğunu bilmədilər.
İgid barmağını dişləyib fikirləşdi: «Burda minnətlə almaqdansa, orada atamın yanında minnətsiz almaq yaxşıdır!»—dedi. Atını qamçılayıb, yola düşdü. Tacirlər ardınca baxa-baxa qaldı. «Vallah, yaxşı igiddir, insaflı igiddir!» —dedilər.

Boz oğlan atasının evinə gəldi. Atası tacirlərin gəlmə-
sindən xəbər tutdu, sevindi. Çətirli çadır, uca alacıq qurdur-
du. Yerə ipək xalçalar saldı. Keçdi oturdu. Oğlunu sağ yanın-
da əyləşdirdi. Oğlan tacirlər barədə bircə söz söyləmədi. Ka-
-firləri qırdığını demədi.Gözlənilmədən tacirlər gəldilər. Baş endirib, salam verdilər. Gördülər ki, o baş kəsən, qan tökən igid Baybörə bəyin sağında oturur. Tacirlər yanaşıb igidin əlini öpdülər.
Bunlar belə etdikdə Baybörə bəyin acığı tutdu. Tacirlərə dedi: «Ədə, əbləh oğlu əbləhlər! Ata dura-dura oğulunmu əlini öpərlər?» Dedilər: «Xan, bu igid sənin oğlundurmu?». «Bəli, mənim oğlumdur!»—dedi. Dedilər: «İndilikdə əvvəlcə onun əlindən öpdüyümüzdən incimə, xan. Əgər sənin oğlun olmasaydı. bizim malımız Gürcüstanda getmişdi. Hamımız dustaq olmuşduq».
75- Baybörə bəy dedi: «Ədə, mənim oğlum başmı kəsib, qanmı töküb?» «Bəli, baş kəsdi, qan tökdü, atdan adam saldı!»—dedilər. «Aha, bu oğlan ad qoymaq həddinə çatıbmı?»—dedi. «Bəli, sultanım, ondan da artıqdır!»—dedilər.

Baybörə bəy Qalın Oğuz bəylərini çağırdı, qonaq etdi. Dədəm Qorqud gəldi, oğlana ad qoydu. Dedi: «Sözümü dinlə, Baybörə bəy! Allah-taala sənə bir oğul vermişdir, əlində qalsın! Ağır bayraq götürəndə müsəlmanlara arxa olsun! Qarşı yatan uca qarlı dağlardan aşarsa, allah sənin oğluna keçid versin! Sən oğlunu «Bamsım» deyə oxşayırsan; onun adı Boz ayğırlı Bamsı Beyrək olsun! Adını mən dedim, yaşını allah versin!»

Qalın Oğuz bəyləri əl götürüb dua etdilər. «Bu ad bu igid üçün uğurlu olsun!»—dedilər.
Bəylər hamı ov üçün atlandılar. Beyrək Boz ayğırını çəkdirib mindi. Böyük qoşun Ala dağa ova çıxdı. Birdən oğuz yurdunun üzərinə bir sürü keyik gəldi. Bamsı Beyrək birini qovub getdi. Qova-qova bir yerə gəldi çıxdı. Nə görsə yaxşıdır?! Gördü ki, göy çəmənlikdə bir qırmızı çadır qurulmuşdur. «Görəsən, bu otaq kimin ola?!»—deyə fikirləşdi. Xəbəri yox idi ki, alacağı ala gözlü qızın otağıdır. Bu otağa sarı getməyə utandı. Sonra dedi: «Nə olursa-olsun, hər halda, mən ovumu tutmalıyam!» Gəlib çadırın önünə çatdı, geyiki qıcıqlandırdı. Baxdı gördü ki, bu otaq onun köbəkkəsmə nişanlısı-adaxlası olan Banıçiçəyin otağıymış.

Banıçiçək otaqdan baxırdı. Dedi: «Ay dayələr, bu əbləh oğlu əbləh bizə kücünümü göstərir? Gedin ondan bir pay diləyin,
görün nə deyir?» Qısırca yengə deyilən bir qadın vardı. İrə-
li gedib pay istədi: «hey, bəy igid, bizə də bu geyikdən pay ver!»
—dedi. «Ay dayə, mən ovçu deyiləm, hamınızın bəyinin oğluyam. Amma soruşmaq eyib olmasın, bu otaq kimindir?»—dedi. Qısır-
ça yenkə dedi: «İkid bəyim, bu otaq Baybiçan bəyin qızı Banı-
çiçəyindir».

Xanım, bunu eşidəndə Beyrəyin qanı qaynadı. Ədəblə yavaş-yavaş geri döndü. Qızlar geyiki götürdülər. Gözəllər şahı Banıçiçəyin [nünə gətirdilər. Banıçiçək baxdı gördü ki, bu bir sultana layiq, k[k sığın-geyikdir. Banıçiçək dedi: «Ay qızlar, bu igid necə igiddir?» Qızlar: «Vallah, sultanım, bu igid üzü örtüklü yaxşı igiddir. Bəy oğlu bəy imiş»,

—dedilər. Banıçiçək dedi: «hey, hey, dayələr, atam həmişə mənə səni üzü
niqablı Beyrəyə vermişəm, deyərdi. Olmaya, bu ola. Çağırın
bir xəbərləşim»,—dedi.

Çağırdılar, Beyrək gəldi. Banıçiçək yaşmağlandı, soruşdu: «İgid, hardan gəlirsən» Beyrək dedi: «İç Oğuzdan!» «İç Oğuzdan kimin nəyisən». «Baybörə bəy oğlu Bamsı Beyrək dedikləri mənəm». Qız dedi: «Bəs nə məqsədlə gəlmisən, igid?» Beyrək dedi: «Baybican bəyin bir qızı var, onu görməyə gəldim!» Qız dedi: «O elə qız deyildir ki, sənə görünə! Amma mən Banıçiçəyin dayəsiyəm. Gəl indi səninlə ova çıxaq. Əgər sənin atın mənim atımı keçsə, onun atını da keçər. həm də ox ataq. Məni keçsən, onu da keçərsən; həmçinin səninlə güləşək. Məni bassan, onu da basmış olursan». Beyrək dedi: «Yaxşı, indi atlanın!» İkisi də atlanıb meydana çıxdılar. At sürdülər. Beyrəyin atı qızın atını keçdi. Ox atdılar. Beyrəyin oxu qızın oxunu ötdü.

Qız dedi: «Ay igid, heç kimin atı mənim atımı, kimsənin oxu mənim oxumu keçməyib. İndi gəl səninlə qurşaq tutaq!» Beyrək dərhal atdan endi. Güləşməyə başladılar; iki pəhləvan kimi bir-birinə sarmaşdılar. Gah Beyrək qızı, gah da qız Beyrəyi yerə vurmaq istəyir. Beyrək sarsıldı, fikirləşdi: «Bu qıza basılsam, Qalın Oğuz içində başıma qaxınç, üzümə rişxənd olacaq». Qeyrətə gəldi. Qarmalayıb qızın sinəbağını ~ ələ keçirdi. Döşündən tutdu. Qız qurcandı. Bu dəfə Beyrək qızın incə belindən yapışdı, fırladıb arxası üstə yerə vurdu. Qız dedi: «İgid, Baybicanın qızı Banıçiçək mənəm!» Beyrək üç öpdü, bir dişlədi, «düyün qanlı olsun*, xan qızı!»—dedi. barmağından qızıl üzüyü çıxardı, qızın barmağına keçirdi. «Bu üzük aramızda nişan olsun, xan qızı!»—dedi.
Qız dedi: «Belə oldusa, indi irəli durmaq lazımdır, bəy oğlu!» Beyrək də həmçinin: «Nə deyirəm, xanım, baş üstə!»— dedi.
81- Beyrək qızdan ayrılıb, evlərinə gəldi. Ağ saqqallı atası qarşısına gəlib dedi: «Oğul, bu gün oğuz yurdunda nə gördün, nə eşitdin?» Dedi: «Nə görəcəkdim, oğlu olan evləndirmiş, qızı olan köçürmuşdür...» Atası dedi; «Oğul, yoxsa səni evləndirmək lazımdır?» «Bəli, ağ saqqallı əziz ata, evləndirmək lazımdır»,—dedi. Atası dedi: «Oğuzda kimin qızını

alıb verim?» Beyrək: «Ata, mənə bir qız alıb ver ki, mən yerimdən durmadan o durmuş olsun! Mən qaracıq atıma minmədən o minmiş olsun! Mən döyüşə getməmiş o mənə baş gətirsin! Ata, mənə belə bir qız alıb ver»,—dedi.
Atası Bayborə xan dedi: «Oğul , sən qız yox, özünə bir yoldaş-silahdaş istəyirsənmiş. Oğul, bəlkə istədiyin qız Baybican bəyin qızı Banıçiçəkdir?» Beyrək- «Bəli, ağ saqqallı əziz ata, mənim istədiyim elə odur»,—dedi.

Atası dedi: «Ay oğul, Banıçiçəyin bir dəli qardaşı vardır, adına Dəli Qarcar deyərlər. Qız istəyəni öldürür». Beyrək dedi: «Yaxşı, bəs nə edək?». Bayborə bəy dedi: «Oğul, Qalın Oğuz bəylərini evimizə dəvət edək, necə məsləhət görərlərsə, ona uyğun da iş görək». Bütün Qalın Oğuz bəylərini çağırıb, evlərinə yığdılar. Zəngin qonaqlıq verdilər. Qalın Oğuz bəyləri dedilər: «Bu qızı istəməyə kim gedə bilər?» Məsləhət gördülər ki, Dədə Qorqud getsin.
Dədə Qorqud dedi: «Dostlar, madam ki, məni göndərirsiniz, bilirsiz ki, Dəli Qarcar bacısını istəyəni öldürür; barı Bayındır xanın tövləsindən iki şahanə yüyrək at gətirin. Bir Keçi başlı Keçər ayğırı, bir də Toğlu başlı Duru ayğırı. Birdən qaç-qov olarsa, birisini minim, o birini yedəkləyim».
Dədə Qorqudun sözu ağıllarına batdı. Getdilər, Bayındır xanın tövləsindən o iki atı kətirdilər. Dədə Qorqud birini mindi, birini yedəklədi: «Dostlar, sizi allaha tapşırdım!»— dedi, getdi.

Sultanım, bu vaxt Dəli Qarcar da öz uca evini, hündür otağını qara yer üstündə qurdurmuşdu. Yoldaşları ilə nişan qoyub atırdı. Dədəm Qorqud da o yandan gəldi. Baş endirib təzim etdi. Dil-ağız edib, hörmətlə salam verdi. Dəli Qarcar ağzını köpükləndirdi. Dədə Qorqudun üzünə baxdı. Dedi: «Əley-kəssalam! Ay əməli azmış, yolundan dönmüş, qadir allah ağ alnına qada yazmış! Ayaqlıların buraya gəldiyi, ağızlıların buradakı sudan içdiyi yox idi. Sənə nə oldu? Əməlinmi azdı? Ağlınmı azdı? Əcəlinmi gəldi? Bu aralarda neyləyirsən?». Dədə Qorqud dedi:

Qarşı yatan uca dağını aşmağa gəlmişəm. Coşub daşan təmiz suyunu keçməyə gəlmişəm. Gen ətəyinə, dar qoltuğuna qısılmağa kəlmişəm.
Tanrının əmriylə, peyğəmbərin rəyi ilə
Aydan arı, gündən duru bacın Banıçiçəyi
Bamsı Beyrəyə diləməyə gəlmişəm!

Dədə Qorqud belə dedikdə Dəli Qarcar dedi: «Əyə, nə dediyimi edin, Qara ayğırı yaraqlı gətirin!» Qara ayğırı yaraqlı gətirdilər. Dəli Qarçar atlandı. Dədə Qorqud ümidini üzüb gözləmədi, qaçdı. Dəli Qarcar ardınca düşdü. Toğlu başlı Duru ayğır yoruldu. Dədə Qorqud Keçi başlı Keçərə sıçrayıb mindi.
Dədəni qova-qova Dəli Qarcar on ox məsafəsini keçdi, arxadan Dədə Qorquda çatdı. Dədənin yaddaşı canlandı, tanrıya sığınıb, ismi-əzəm* oxudu.
Dəli Qarcar qılıncını əlinə aldı, Qolunu yuxarı qaldırıb hücum etdi. Dəli bəy Dədəni təpərlə1 vurmaq istədi. Dədə Qorqud dedi: «Vursan, əlin qurusun!»

Allahın əmri ilə Dəli Qarcarın əli yuxarıdan asılı qaldı. Dədə Qorqud vilayətin ruhani ağası olduğu üçün diləyi qəbul olundu. Dəli Qarcar dedi: «Amandır, kömək et! Tanrının birliyinə şübhə yoxdur! Sən mənim əlimi sağalt; tanrının əmri ilə, peyğəmbərin rəyi ilə bacımı Beyrəyə verim». Dediyini üç dəfə təsdiq elədi. Günahına tövbə etdi. Dədə Qorqud dua eylədi. Allahın əmri ilə dəlinin əli sap-sağlam oldu. Döndü, dedi: «Dədə, bacımın yolunda mən nə istəsəm, verərsənmi?» Dədə dedi; «Verərik, de, görək nə istəyirsən?» Dəli Qarcar dedi: «Min buğra gətirin ki, maya görməmiş olsun. Min də ayğır gətirin ki, ilxıya girməmiş olsun. Min də qoyun üzü görməmiş qoç gətirin. Min də quyruqsuz-qulaqsız köpək gətirin. Min də birə gətirin mənə! Əgər bu dediyim şeyləri gətirərsinizsə, bacımı verdim. Amma gətirməsən, bu dəfə öldürmədim, o vaxt öldürərəm!».

Dədə döndü, Baybörə bəyin evinə gəldi, Baybörə bəy dedi: «Dədə, oğlanmısan, qızmısan?» Dədə: «Oğlanam!»—dedi. «Bəs Dəli Qarcarın əlindən necə xilas oldun?»—dedi. Dədə dedi:

«Allahın köməyi, ərənlərin səyi ilə qızı aldım». Beyrəyə, anasına və bacılarına müjdəçi gəldi. Sevindilər, şad oldular. Baybörə bəy dedi: «Dəli nə qədər mal istədi?» Dədə dedi: «Yarımasın Dəli Qarcarı, heç mümkün olmayan mal istədi!» Baybörə bəy dedi: «Axı, nə dilədi?» Dədə dedi: «Min ayğır istəyibdir ki, ilxıya girməmiş olsun. Min də buğra istədi ki, maya görməmiş olsun. Min də qoç diləyibdir ki, qoyun üzü görməmiş olsun. Min də quyruqsuz-qulaqsız köpək istəyib. Min də qaraca-qaraca birələr dilədi. «Bu şeyləri gətirsəniz, bacımı verərəm. Gətirməsən, gözümə görünməyəsən, yoxsa səni öldürərəm!»—dedi.

Baybörə bəy dedi: «Dədə, mən üçünü taparsam, ikisini sən taparsanmı?» Dədə Qorqud «Bəli, xanım, tapacağam»,—dedi. Baybörə bəy: «İndi, Dədə, köpəklə birəni sən tap»,—dedi. Özü də tövlə-tövlə atları üçün getdi. Min ayğır seçdi. Dəvələrinin arasından min buğra-nər seçdi. Qoyun sürülərindən min qoç seçdi.
Dədə Qorqud da min quyruqsuz-qulaqsız köpəklə min də birə tapdı. Bunları götürüb Dəli Qarcarın yanına getdi. Dəli Qarcar eşitdi, qarşısına gəldi. «Görüm, dediyimi gətirdilərmi?»—dedi. Ayğırları görəndə bəyəndi. Dəvələri də görüb bəyəndi. Qoçları bəyəndi. Köpəkləri görəndə qah-qah güldü, dedi: «Dədə, bəs mənim birələrim hanı?» Dədə Qorqud: «hey, oğul „ Qarcar, o itmilçəyi kimi adamı dəli eləyər. O bir acıqlı canlıdır. Ona görə də bir yerdə yığıb saxlamışam. Gəl gedək, kökünü götür, arığını qoy qalsın»,—dedi.

Dədə Qorqud Dəli Qarcarı birə olan yerə gətirdi. Dəli Qarcarı soyundurub ağıla saldı. Birələr Dəli Qarcarın bədəninə daraşdılar. Dəli Qarcar gördü birələrlə bacarmır, dedi: «Dədə, kömək! Allah eşqinə, insaf elə! Qapını aç, çıxım». Dədə Qorqud: «Oğul, Qarcar, qarğayıb eləməyəsən, bu tapşırdığın şeydir, götur! Nə oldu, belə özünü itirdin? Köklə-rini seç, arığını qoy!»—dedi.
Dəli Qarcar dedi: «Vay, Dədə sultan, allah bunların kökünü də götürsün, arığını da! Bir məni qapıdan çölə çıxar, kömək elə». Dədə qapını açdı. Dəli Qarcar çıxdı. Dədə gördü ki, birələr Dəlinin canına keçmişdir; başı-bədəni birədən görünmür. Üz-gözü bəlli deyil. Dəli Qarcar Dədənin ayağına düşdü: «Allah eşqinə, məni xilas et!»—dedi. Dədə Qorğud «Get, oğul, özünü suya vur!»—dedi.

Dəli Qarcar qaçaraq getdi, suya düşdü. Birədir də, suda axdı getdi. Gəldi paltarını geydi, evinə getdi. Böyük toy hazırlığını gördü:
Oğuz zamanında evlənən hər igid ox atardı. Oxu düşən yerdə də gəlin otağı qurardı. Beyrək xan da oxunu atdı, oxu sancılan yerdə otağını qurdurdu. Adaxlısından bir bəylik qırmızı qaftan gəldi. Beyrək geydi. Bu iş yoldaşlarına xoş gəlmədi. Pərt oldular. Beyrək dedi: «Niyə pərt oldunuz?» Dedilər: «Necə pərt olmayaq? Sən qırmızı qaftan keyirsən, biz isə ağ qaftan!» Beyrək: «Belə şeydən ötrü niyə halınızı pozursunuz? Bu gün mən geymişəm, sabah naibim1 geysin. Qırx günədək sıra ilə geyinək, Ondan sonra bir dərvişə verək!»—dedi. Qırx igidlə yeyib-içib oturmuşdular.

Yarımasın kafirin casusu, bunları görüb, getdi Bayburd hasarının bəyinə xəbər verdi. Dedi: «Nə oturursan, sultanım, Baybican bəy o sənə verəcəyi qızı Beyrəyə verdi. Bu gecə gəlin gedəcəkdir».
O məlun yeddi yüz kafirlə atlanıb yürüşə çıxdı. Beyrək apalaca gəlin otağında yeyib-içib xəbərsiz oturmuşdu. Gecə yuxusu vaxtı kafirlər hucum etdi. Naib qılıncını siyirdi, əlinə aldı. «Mənim başım Beyrəyin başına qurban olsun!»—dedi.
Naib yaralandı, həlak oldu.
Dərinlik batırar, çoxluq qorxudar.
At işləyər, ər öyunər...
Atsız kişinin ümidi olmaz.

Otuz doqquz igidlə Beyrək dustaq getdi, Dan yeri qızardı, günəş doğdu. Beyrəyin atası-anası baxıb gördü ki, gəlin otağı görünməz olmuşdur. Ah-vay etdilər, ağılları başlarından çıxdı. Gördülər ki, yurdda bir quzğun, bir tazı dolaşır. Otaq yerlə-yeksan, naib isə həlak olmuşdur. Beyrəyin atası böyuk çalmasını götürüb yerə çırpdı. Dartdı, yaxasını yırtdı. «Oğul, oğul!»—deyib yüyürdu, zarıldadı. Ağ birçəkli anası ağladı, kildir-kildir göz yaşını tökdü, ağ üzünə acı dırnaq çaldı. Al yanağını dartdı, qarğı kimi qara saçını yoldu. Ağlayıb-sızlayıb evinə gəldi.
Baybörə bəyin qızıl tağlı hündür evinə şivən düşdü. Qız-gəlininin qəhqəhəli gülüşü kəsildi. Ağ əllərə qızıl xına yaxmadılar. Yeddi bacı ağ

çıxarıb, qara donlarını geydilər. «Vay, bəy qardaşımız! Muradına-arzusuna çatmayan yalqız qardaş!»—deyib hönkür-hönkür ağlaşdılar.

Beyrəyin nişanlısına xəbər çatdı. Banıçiçək qaralar geydi, ağ qaftanını çıxardı. Payız alması kimi al yanağını dartdı, yırtdı. «Vay, al duvağımın yiyəsi! Vay, alnımın-başımın ümidi! Vay, şah igidim, şahzadə igidim. Doyunca üzünə baxmadığım, igid xanım! Hara getdin, məni yalqız qoyub, igid xanım?! Göz açaraq gördüyüm, könül verib sevdiyim, bir yasdıqda baş qoyacağım! Yolunda öldüyüm! Qurban olduğum! Vay, Qazan bəyin dostu! Vay, Qalın Oğuzun sevimlisi Beyrək!»— döyib zar-zar ağladı. Bunu eşidən Qıyan Səlcik oğlu Dəli Dondaz ağ çıxardı, qara geydi. Beyrəyin yar-yoldaşları ağ çıxarıb qara geydilər. Qalın Oğuz bəyləri Beyrək üçün böyük yas tutdular. Ümidlərini üzdülər.

Bu hadisədən on altı il keçdi. Beyrəyin ölü-dirisini bilmədilər. Bir gün qızın qardaşı Dəli Qarcar Bayındır xanın divanına1 gəldi. Diz çöküb dedi: «Ağıllı xanın ömrü uzun olsun! Beyrək diri olsaydı, on altı ildən bəri gələrdi. Beyrəyin diri olduğu xəbərini gətirən bir igid olsa, qızılı tikişli, naxışlı çuxa, qızıl-gümüş verərəm. Ölüm xəbərini gətirənə bacımı verərəm».
Belə dedikdə, muradı gözündə qalsın. Yalançı oğlu Yalancığı, dedi: «Sultanım, mən gedim, ölüsu-dirisi xəbərini gətirim!»
Sən demə, Beyrək Yalançı oğluna bir köynək bağışlayıbmış; geyməyib saxlayırmış. Getdi, həmin köynəyi qana-mana batırdı, gətirib Bayındır xanın önünə atdı. Bayındır xan dedi: «Ədə, bu nə köynəkdir?» Yalancıq: «Beyrəyi Dərbənddə öldürmüşlər, bu da nişanıdır, sultanım!»—dedi.

Bəylər köynəyi görəndə hönkür-hönkür ağlaşdılar, zarıldadılar. Bayındır xan dedi: «Əyə, niyə ağlayırsınız, biz bunu tanımarıq. Adaxlısına aparın, görsün. O yaxşı bilər. Çünki o tikibdir, yenə o tanıyar».
Getdilər, köynəyi Banıçiçəyə apardılar. Gördü, tanıdı. «Odur!» dedi. Dartdı, yaxasını yırtdı. İti dırnaq ilə ağ üzünü aldı-cırdı. Payız alması kimi al yanağını yırtdı. «Vay, göz açıb gördüyüm, könül verib sevdiyim! Vay, al duvağımın sahibi! Vay, alnımın-başımın ümidi, Beyrək xan!»—deyə ağladı.

Beyrəyin ata-anasına xəbər çatdı. Baybörənin böyük düşərgəsinə şivən duşdü. Ağ çıxardılar, qara geydilər. Qalın Oğuz bəyləri Beyrəkdən bütün ümidlərini üzdülər.
Yalançı oğlu kiçik nişanını eylədi. Böyük toy günü üçün vaxt qoydu. Beyrəyin atası da tacirləri çağırdı, yanına gətirib dedi: «Ay tacirlər, gedin iqlim-iqlim arayın, Beyrəyin xə-bərini gətirib deyin, görum, doğrudanmı ölmüşdür?»

Tacirlər hazırlıq gördulər. Gecə-gündüz deməyib yol getdilər. Təsadüfən Parasarın Bayburd hasarına gəlib çatdılar. Kafirlərin şadlıq künləri idi. Hər biri yeməkdə-içmək-də idi. Beyrəyi də gətirib qopuz çaldırırdılar. Beyrək uca çardağdan baxdı, tacirləri gördü. Bunları gördükdə soraqlaşdı. Görək, xanım, necə soraqlaşdı, nə dedi:
hündür-alçaq yerlərdən gələn karvan!
Bəy atamın, xanım anamın sovqatı karvan! Ayağı uzunşah atına minən sarvan2!
Səsimi anla, sözümü dinlə, sarvan.
Qalın Oğuz diyarında Ulaş oğlu Salur Qazanı
Mən soruşsam, sağmı, sarvan?
Qıyan Səlcik oğlu Dəli Dondazı
Mən soruşsam, sağmı, sarvan?
Ağ saqqallı atamı, ağ birçəkli anamı
Mən soruşsam, sağmı, sarvan?
Göz açaraq gördüyüm, könüllücə sevdiyim
Baybican qızı Banıçiçək evdəmi, sarvan,
yoxsa kordamı*. sarvan?
De mənə,
Dərdli başım qurban olsun, sarvan, sənə!

Tacir dedi:
Sağ-salamatsanmı, canım Bamsı!
Qıyan Səlcik oğlu Dəli Dondazı soruşursan,
sağdır, Bamsı!
Qaragünə oğlu Budağı soruşursan,
sağdır, Bamsı!

O bəylər ağ çıxarıb qara geydi səninçin, Bamsı!
Ağ saqqallı atanı, ağ birçəkli ananı soruşursan,
sağdır, Bamsı!
Ağ çıxarıb qara geydilər səninçin, Bamsı
Yeddi bacını yeddi yol ayrıcında
ağlar gördüm, Bamsı!
Payız almasıtək al yanaqlarını
yırtar gördüm, Bamsı!
«Gedib gəlməyən qardaş!»—deyə
inləyən gördüm, Bamsı!
Göz açaraq gördüyün, könül verib sevdiyin
Baybican qızı Banıçiçək
kiçik nişanını eylədi,
böyük toyu üçün vaxt qoydu.
Yalançı oğlu Yalancığa gedən gördüm,
xan Beyrək!
Parasarın Bayburd hasarından sıçrayıb aş,
Ap-alaca gəlin otağına yetiş, gəl!
Gəlməzsənsə, öz sevgilin Banıçiçəyi
həmişəlik itirərsən, yəqin bil!

Beyrək qalxdı, ağlaya-ağlaya qırx igid yoldaşının yanına gəldi. İri çalmasını götürüb yerə çırpdı. Dedi: «hey, mənim qırx yoldaşım! Bilirsizmi nələr olub? Yalançı oğlu Yalancıq mənim ölüm xəbərimi aparmışdır. Atamın qızıl tağlı hündür evinə şivən düşüb. Qaza bənzər qızı-gəlini ağ çıxarıb qara geymişdir. Göz açaraq gördüyüm, könül verib sevdiyim Banıçiçək Yalançı oğlu Yalancığa getməli olmuşdur.
Bunu eşitdikdə qırx igid böyük çalmalarını götürüb yerə vurdu, hıçqıra-hıçqıra ağlaşdı, inlədi.

Deyirlər ki, kafir bəyinin bir bakirə qızı vardı. hər gün Beyrəyi görməyə gəlirdi. 0 gün yenə gəldi. Baxdı gördü Beyrək pərtdir. Qız dedi: «Niyə pərtsən, xan igidim? həmişə gələndə səni şən görürdüm. Gülərdin, oynardın. İndi nə oldu sənə?». Beyrək dedi: «Necə pərt olmayım?
On altı ildir ki, sənin atanın dustağıyam. Ata-anaya, qohum-qardaşa həsrətəm; bir də bir qara közlü ssvgilim vardı; Yalançı oğlu Yalancıq

deyilən bir kişi var, gedib yalandan mənim öldüyümü demiş, sevdiyim qız da ona getməli olmuşdur».

Qız Beyrəyə aşiq olmuşdu, ona görə də dedi: «Əgər səni hasardan örkənlə aşağı sallasam, sağ-salamat ata-ananın yanına getsən, məni burda gəlib halallıqla alarsanmı?» Beyrək and içdi: «Oğuz yurduna salamat çatsam, gəlib səni halallıqla almasam, qılıncımla doğranım! Oxuma sancılım! Yer kimi çatlayım, torpaq kimi sovrulum!» Qız da örkən gətirib, Beyrəyi
hasardan aşağı sallandırdı. Beyrək aşağı baxdı. Özünü yer üzündə gördü. Allaha şükr etdi. Yola düşdü. Gedəndə kafirin ilxısına gəldi. «Bir at tapa bilsəm, tutum minim!»—dedi. Baxdı gördü öz dəniz qulunu Boz ayğır burada otlamaqdadır. Boz ayğır da Beyrəyi görüb dayandı, şahə qalxıb iki ayağının üstündə durdu, kişnədi. Beyrək də atını öyüb-tərifləmiş, görək, xanım, necə öymüş, nə demişdir:
Açıq-açıq meydanlara bənzər sənin alnın. İki gecə çırağıdır sənin gözlərin. Yumşaq ipəyə bənzəyir sənin yalın. Qoşa qardaşa bənzər sənin qulaqların. Mərdi muradına çatdırar sənin belin. Mən sənə at deməm, qardaş deyərəm,
qardaşımdan artıq! Başıma iş gələndə yoldaş deyərəm,
yoldaşımdan artıq!

At başını yuxarı tutub bir qulağını qaldırdı. Beyrəyin qabağına gəldi. Beyrək atın köksünü qucaqladı. İki gözündən öpdü. Sıçrayıb mindi. Qala hasarın qapısına gəldi. Otuz doqquz yoldaşını tapşırdı, görək, xanım, necə tapşırdı:
Ey murdar dinli kafir!
Mənim ağzıma söyüb durdun, anlamadım.
Qara donuz ətindən xörək yedirtdin, dözə bilmədim.
Allah mənə yol verdi, gedəsi oldum, ay kafir!
Otuz doqquz igidim əmanət qalsın, ay kafir!
Birini əskik görsəm, yerinə onunu öldürərəm,
Onunu əskik görsəm, yerinə yüzünü öldürərəm,
ay kafir! Otuz doqquz igidim əmanət olsun, ay kafir!—

belə deyib dayanmadı, atını çapdı.

Qırx nəfər kafir atlandı, ardınca düşdü; qova-qova getdilər, çata bilməyib geri döndülər.
Beyrək Oğuz elinə gəldi. Gerdü bir ozan gedir, dedi: «Ay ozan hara gedirsən?» Ozan dedi: Bəy igid, toya gedirəm». Beyrək dedi: «Kimin toyudur?». «Yalançı oğlu Yalancığın»,—dedi. «Əyə, kimin qızını alır?» Ozan dedi: «Xan Beyrəyin adaxlısını alır». Beyrək dedi: «Ay ozan, qopuzunu mənə ver, atımı
sənə verim; saxla, gəlim, dəyərini-qiymətini gətirim, alım.»
Ozan dedi: «Avazım qısalmadan, səsim boğulmadan bir atdır əlimə keçib, aparım, saxlayım». Ozan qopuzu Beyrəyə verdi. Beyrək qopuzu aldı, atasının düşərgəsinə yaxınlaşdı. Baxdı gördü ki, bir neçə çoban yol ayrıcında oturub ağlayırlar, həm də durmadan daş yığırlar. Beyrək dedi; «Ay çobanlar, bir adam yolda daş tapsa, çölə atar. Siz niyə bu daşı yola yıqırsınız?» Çobanlar dedi: «Eh, sənin ançaq özündən xəbərin var, bizim halımızdan xəbərin yoxdur». «halınıza nə olub ki?» Çobanlar dedi: «Bəyimizin bir oğlu vardı, on altı ildir ki, ölüsu-dirisi xəbərini kimsə bilmir. Yalançı oğlu Yalancıq deyilən birisi onun ölüm xəbərini gətirdi. Adaxlısını ona verməli oldular: Qız gəlib buradan keçəcək. Daşlayacağıq onu ki, Yalancığa getməsin, tayına-tuşuna getsin». Beyrək dedi: «Əyə, üzünüz ağ olsun! Ağanızın çörəyi sizə halal olsun!» Sonra atasının " evinə gəldi. Evlərinin önündə bir böyük ağac vardı, dibində də bir yaxşı bulaq. Beyrək baxdı gördü ki, kiçik bacısı bulaqdan su göturməyə gəlir. «Beyrək, qardaşım!»—deyə ağlayıb-inləyir. «Toy-düyünün qara oldu»,—deyə ağlayır.

Ayrılıq Beyrəyə yaman təsir elədi, dözmədi, göz yaşı kildir-kildir axdı. Burada çağırıb söylədi, görək, xanım, nə söylədi.
Beyrək dedi:
Ay qız, «ağa» deyib nə ağlayıb-inlərsən,
Yağdı bağrım, göynədi içim.
Yoxsa ağan yoxa çıxıb, ölübdür?
Ürəyinə qaynar yağlar tökülübdür?
Qara bağrın didilibdir,

«ağa» deyə nə ağlayıb-inlərsən?
Yandı bağrım, göynədi içim...
Qarşıdakı uca dağı soruşarsam,
yaylaqları kimindir?
Soyuq-soyuq sularını soruşarsam,
bulaqları kimindir?
Tövlə-tövlə atlarını soruşarsam,
kimin miniyidir?
Qatar-qatar dəvəsini soruşarsam,
kimin yüklüyüdur?
Yaylaqlarda ağ qoyunu soruşarsam,
şülənliyi1 kimindir?
Qaralı-göylü çadırları soruşarsam,
kölgəliyi kimindir?
Öz dilinlə bir xəbər ver, ay qız mənə!
Dərdli başım qurban olsun bu gün sənə!

Qız dedi:
Çalma, ozan, danışma, ozan!
Nəyinə gərək qara geymiş bir qızın?!
Qarşı yatan uça dağı soruşursansa,
Ağam Beyrəyin yaylağıydı,
Ağam Beyrək gedəndən yaylaq bilmərəm. Soyuq-soyuq suları soruşursansa,
Ağam Beyrəyin içdiyi sudandır.
Ağam Beyrək gedəndən o sulardan içmərəm. Tövlə-tövlə atını soruşursansa,
Ağam Beyrəyin mindiyidir.
Ağam Beyrək gedəndən o atlara minmərəm. Qatar-qatar dəvələri soruşursansa,
Ağam Beyrəyin yüklədiyidir.
Ağam gedəndən o dəvələri yükləmərəm. Yaylaqdakı ağ qoyunu soruşursansa,
Ağam Beyrəyin şülənidir.

Ağam gedəndən şülənlərdə şənlənmərəm. Qaralı-göylü çadırları soruşursansa,
Ağam Beyrəyindir...
Ağam Beyrəksiz o çadırlara keçmərəm.

Qız yenə dedi;
Ay ozan! Qarşıda uca dağları
aşıb gəldikdə, keçdikdə sən
Beyrək adlı bir igidlə rastlaşmadınmı?
Daşqın-daşqın suları aşıb gəldikdə, keçdikdə sən
Beyrək adlı bir igidə rast gəldinmi?
Böyük, adlı şəhərlərdən gəldikdə sən
Beyrək adlı bir igidlə rastlaşmadınmı?
Ay ozan, gördünsə, söylə mənə!
Dərdli başım qurban olsun, ozan, sənə!

Qız yenə dedi:
Qarşıdakı uca dağım yıxılıbdır,
Ozan, sənin xəbərin yox!
Bir kölgəli uca ağacım kəsilibdir,
Ozan, sənin xəbərin yox!
Bu dünyada bir qardaşın tutulubdur,
Ozan, sənin xəbərin yox!
Çalma, ozan, danışma, ozan,
Nəyinə gərək qara geymiş bir qızın?!
İrəlidə toy-düyün var,
Toya gedib, oxu-çal!

Beyrək kiçik bacısının yanından keçdi. Böyuk bacılarının yanına gəldi. Baxdı-gördü bacıları gey-qara geyinib oturmuşlar. Beyrək çağırıb söylədi, görək, xanım, nə söylədi. Dedi:
Sübh tezdən yerindən duran qızlar!
Ağ otaqdan qara otağa girən qızlar!

Ağ çıxarıb, qara paltar geyən qızlar!
Ciyər kimi sərnicdə qatıq varmı?
Qara sac altında köməciniz1 varmı? Tabağınızda çərəyiniz varmı?
Üç gündür, yoldan gəlmişəm,
doyurun məni.
Üç gün keçməsin, allah sevindirsin sizi!

Qızlar getdilər, yemək gətirdilər. Beyrəyin qarnını doydurdular. Beyrək dedi: «Qardaşınızın baş-gözünə sədəqə olsun, köhnə bir qaftanınız varsa, verin geyim, toya gedim. Toyda əlimə qaftan keçər, qaftanınızı qaytararam».

Getdilər, bir qaftanı varmış, gətirib ona verdilər. Aldı, geydi. Boyu boyuna, beli belinə, qolu qoluna düz gəldi. Böyük bacısı onu Beyrəyə bənzətdi. Qara, qıyılmış gözləri qan-yaş doldu. Söylədi, görək, xanım, nə söylədi:
Qara qıyma gözlərin çökməsəydi,
«Ağam Beyrək» deyərdim, ozan, sənə!
Üzünü qara saçın örtməsəydi,
«Ağam Beyrək» deyərdim, ozan, sənə!
Ətli-canlı biləklərin boşalmasaydı,
«Ağam Beyrək» deyərdim, ozan, sənə!
İti-iti yerişindən,
Aslan kimi duruşundan,
Qanrılaraq baxışından
Ağam Beyrəyə bənzədirəm, ozan, səni! Sevindirdin, rədd eləmə, ozan, məni!

Qız bir daha söylədi—dedi:
Belə çalma-oxuma, ozan!
Beyrək gedəndən bəri bizə ozan gəlməmiş, Əynimizdən paltarımızı almamış,
Başımızdan çadırımızı istəməmiş,
Buynuzu burma qoçumuzu almamışdır.

Beyrək fikirləşdi: «Gördünmü, qızlar bu qaftanda məni tanıdılar, Qalın Oğuz bəyləri də tanıyarlar. Görək oğuz yurdunda mənim dostum, düşmənim kimdir?»—dedi. Qaftanı sıyırıb, qızların üstünə atdı: «Nə sən qal, nə Beyrək qalsın! Bir köhnə qaftan verdiniz, mənim baş-beynimi apardınız»,—dedi. Bir köhnə dəvə cuvalı tapdı; dəldi, boynuna keçirdi. Özünü dəliliyə vurdu, toy yerinə gəldi. Gördü ki, burada kürəkən ox atır. Qarakünə oğlu Budaq, Qazan bəyin oğlu Uruz, bəylərbəyi Yeynək, Qəflət qoca oğlu Şir Şəmsəddin qızın qardaşı Dəli Qarcarla ox atırdılar.

Gözətçi gözlədi. Gördü ki, at Bəkilindir, ancaq Bəkil üs-tündə deyil. Atın belindəki quş kimi bir oğlandır. Gəlib təkürə xəbər verdi. Dedi: «At, yaraq və işıqlı zireh Bəkilindir, Bəkil içində deyil!» Təkür dedi: «Yüz adam seçin, gurultu qoparıb hay-küy salın, oğlanı qorxudun. Oğlan quş ürəkli olar, meydanı qoyub qaçacaq».
Yüz kafir seçilib oğlanın üzərinə gəldi. Kafir oğlana söy-ləmiş, görək, nə söyləmişdir:
Oğlan, oğlan, ay oğlan,
haramzada oğlan!
Altında Al ayğırı arıq oğlan.
Böyük, iti polad qılıncı gödək oğlan! Əlindəki sünküsü sınıq oğlan!
Dəstəyi ağ tozlu yayı nazik oğlan.'
Biləyində doxsan oxu seyrək oğlan! Yanındakı yoldaşları çılpaq oğlan!
Qaranlıq çökmuş gözləri çökük oğlan!
Şöklü Məlik səni möhkəm pusmuş, Meydandakı o oğlanı tutun, demiş,
Əllərini-qollarını bağlayın, demiş.
Bircə anda gözəl başını kəsin, demiş.
Al qanını üzünə axıdın, demiş...
Ağ saqqallı atan varsa, ağlatma!
Ağ birçəkli anan varsa, inlətmə!
Yalqız igid alp1 olmaz,
Yovşan dibi bərk olmaz.
Əcəli çatmış əbləh oğlu əbləh,
Qayıdıb, dön burdan geri!

Oğlan da burada söyləmiş, körək, nə söyləyib, demişdir:

Ey itim kafir, mirzə-hərzə danışma! Altımda Al ayğırımı nə bəyənmirsən?
səni körub oynayır.
Əynimdəki dəmir donum çiynimi qısır, Böyük iti polad qılıncım qınını doğrayır. Qarğı budağından süngümü nə bəyənmirsən? Köksünü dələrək köyə fırladar. DəstəJi ağ tozlu bərk yayım zar-zar inləyir, Oxlarım öz qabının kişini dəlir. Janımda ikidlərim döyüş istəyir. İkid adama hədə-qorxu kəlmək eyibdir. Ay kafir, bəri кəl, döyuşək!

Kafir dedi; «Oğuzun arsızı türkmanın dəlisinə bənzəyir, buna bax a!..» Təkür dedi: «Gedin soruşun, oğlan Bəkilin nəyidir?» Kafir gəlib oğlana söyləmiş, görək, necə söyləmişdir:
Bilirik ki, altındakı Al ayğır Bəkilindir,
Bəkil hanı?
Böyük, iti polad qılınчın Bəkilindir,
Bəkil hanı?
Əynindəki dəmir donun Bəkilindir,
Bəkil hanı?
Yanındakı igidlərin Bəkilindir,
Bəkil hanı?
Əgər Bəkil burdadırsa,
kecəyədək biz vuruşaq.
Dəstəyi ağ tozlu olan
bərk yaylar dartışdıraq.
Ağ lələkli kəskin, iti
oxlar ilə biz atışaq,
Sən Bəkilin, de, nəyisən,
tez ol, söylə bizə, oğlan!

Bəkilin oğlu burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş, demişdir: «Ay kafir, sən məni tanımırsanmı? Ağ alınlı Bayındır xanın bəylərbəyisi Salur Qazan, onun qardaşı Qaragünə çaparaq yetişdi, Dönəbilməz Tüləkvuran, Dözən oğlu Alp Rüstəm, Boz atlı Beyrək bəy Bəkilin evində yeyib-içirdilər; casus səndən xəbər gətirdi. Altındakı Al ayğıra Bəkil məni mindirdi. Böyük iti polad qılıncını qüvvət üçün verdi; qarğı budağından olan süngüsünü qeyrət üçün verdi; üç yüz igidini mənə yoldaş kimi qoşdu. Mən Bəkilin oğluyam, ay kafir! Bəri gəl, döyüşək!»

Kafir təkür dedi: «hələ bir döz, əbləh oğlu, mən sənə gəlim çatım!» Altı pərli gürzünü ələ alıb, atını oğlanın üzərinə sürdü. Oğlan qalxanını gürzün qabağına tutdu. Kafir yuxarıdan aşağıya doğru oğlanı bərk vurdu: qalxanını ovdu, dəbil-qəsini əzdi, üz-gözünü sıyırdı, ancaq oğlanı məğlub edə bilmədi. Gürzlə döyüşdülər; böyük, iti polad qılıncla vuruşdular, atıla-atıla meydanda qılınclaşdılar; çiyinləri doğrandı, qılıncları ovulub töküldü, bir-birinə üstün gələ
bilmədilər. Qarğı budağından olan süngülərlə çarpışdılar,
meydanda buynuzlarını bir-birinə sancmaq istəyən buğalar ki-mi döş-döşə gəldilər; süngüləri sındı, bir-birini təslim edə bilmədilər. At üzərindən bir-birilə qapışıb-dartışdılar. Kafirin gücü çox idi, oğlan əldən düşdü. Allah taalaya yalvarıb söyləmiş, görək, necə söyləmişdir:
Ucalardan ucasan, uca tanrı!
Kimsə bilməz necəsən, gözəl tanrı!
Sən Adəmə tac verdin,
Şeytana lənət etdin.
Bir günahdan ötrü qapından qovdun.
İbrahimi tutdurdun,
Xam genə bürüdün.
Götürüb oda atdırdın*.
Odu gülşənə döndərdin
Birliyinə sığındım, əziz allah,
mənə kömək et!

Kafir dedi: «Oğlan, məğlub olanda allahınamı yalvarır-san? Sənin bir allahın varsa, mənim yetmiş iki bütxanəm var!» Oğlan dedi: «Ey lənətə

gəlmiş azğın, sən bütlərinə yalvarır-san, mən varlıqları yoxdan var edən allahıma sığınıram».
Allah taala Cəbrayıla buyururdu ki: «Ey Cəbrayıl, get; o
quluma qırx kişi qüvvəsi verdim».
Oğlan kafiri götürüb yerə vurdu. Burnundan qanı düdük ki-mi şoruldadı. İmran sıçrayıb kafirin boğazını şahin kimi ələ keçirdi. Kafir dedi: «İgid, aman ver, sizin dininiz hansıdır? Qəbul edirəm». Barmaq qaldırıb şəhadətini1 söylədi, müsəlman oldu. Qalan kafirlər bunu bildilər, meydanı qoyub qaçdılar.
İmranın yoldaşları kafirin yurd-yuvasını dağıtdılar, qızını-gəlinini əsir etdilər.

Oğlan öz atasına muştuluqçu göndərdi ki, döyüşdə qalib çıxdım. Ağ saqqallı atası onu qarşılayıb, boynunu qucaqladı. Dönüb evlərinə gəldilər. Atası uca dağda oğlan üçün yaylaq ayırdı. İti gedən Qaracıq atlar üçün tövlə ayırdı. Ağ üzlü oğluna şülənlik üçün ağca qoyunlar ayırdı. Ala gözlü oğluna al örtüklü gəlin aldı. Ağ alınlı Bayındır xan üçün pay ayırdı; oğlunu götürüb, onun divanına getdi. Əlini öpdü. Padşah Qazan oğlu Uruzun sağ yanında ona yer göstərdi. Gözəl naxışlı cübbə-çuxa geyindirdi.
Dədəm Qorqud gəlib şadlıq havası çaldı. Bu oğuznaməni düzdü-qoşdu, «Bəkil oğlu İmranın olsun!»—dedi. İgidlərin başına nə gəldiyini söylədi. Xeyir-dua verək, xanım!
Yerli uca dağların yıxılmasın! Kölgəlik iri ağacın kəsilməsin!
Allah verən ümidin üzülməsin! Günahınızı adı gözəl Məhəmmədə
bağışlasın allah, xanım, hey!!

QAZAN BƏYIN OĞLU URUZ BƏYIN DUSTAQ OLDUĞU BOY

Bir gün Ulaş oğlu Qazan bəy yerindən durmuşdu. Qara yer üzərində otaqlarını tikdirmişdi. Min yerdə ipək xalça döşətmişdi. Hündür alaçıq göy üzünə di-rənmişdi. Doxsan dəstə gənc oğuz məclisinə toplaşmışdı. Ağzı böyuk şərab küpləri ortalığa qoyulmuşdu. Doqquz yerdə kef məclisi qurulmuşdu, qızıl qədəhlər, sürahilər düzülmüşdü. Doqquz qara gözlü, hörmə saçlı, əlləri biləyindən xınalı, barmaqları naxışlı, boğazları bir qarış kafir qızları al şərabı qızıl qədəhlə Qalın Oğuz bəylərinə paylayırdılar. Ulaş oğlu Salur Qazan hər bir şorab küpündən içmişdi. Qızılı sapla tikilmnş çadır-otaqlar, qatar-qatar dəvələr bağışlayırdı. Oğlu Uruz qarşısında yay kimi söykənib durmuşdu. Sağ yanında qardaşı Qaragünə oturmuşdu. Sol yanında dayısı Aruz oturmuşdu.

Qazan sağına baxdı, qah-qah güldü. Soluna baxdı, çox sevindi. Qarşısına baxdı, oğlu Uruzu gördü. Əlini əlinə çalıb ağladı. Oğlu Uruza bu iş xoş gəlmədi. İrəli gəldi, diz çökdü. Çağırıb atasına söyləyir, görək, xanım, nə söyləyib deyir:
Sözümü anla mənim, sözümü dinlə, ağam Qazan.
Sağına baxdın qah-qahla güldün.
Soluna baxdın, çox sevindin.
Qarşıya baxdın, məni görüb ağladın.
Səbəbi nədir, söylə mənə,
Qara başım qurban olsun, ata, sənə!
Deməzsənsə, qalxıb yerimdən duraram,
Qara gözlü igidlərimi öz dəstəmə qataram,
Qanlı Abxaz elinə mən gedərəm,
Qızıl xaça mən əl basaram,
Pilon1 geyən keşişin əlini öpərəm,
Qara gözlü kafir qızını mən alaram,
Daha sənin üzünə mən gəlmərəm.
Ağlamağına səbəb nədir? Söylə mənə!
Qara başım qurban olsun, ağam, sənə!

Qazan bəy qızardı. Oğlanın üzünə baxdı. Çağırıb söyləyir, xanım, görək, nə söyləyir:

Bəri gəl, qulunum oğul!
Sağ tərəfi baxanda mən
Qardaşım Qaragünəni gördum—
Baş kəsib—qan töكübdür,
haqqın alıb, ad qazanıbdır.
Sol tərəfə baxdıqda
dayım Aruzu gördüm,—
Baş kəsib—qan tökübdür,
haqqın alıb, ad qazanıbdır.
Qarşıma baxanda səni gördüm.
On altı yaşın oldu,
Bir gün ola, düşüb öləm, sən qalarsan;
Jay çokmomıson, ox atmamısan,
baş kəsməyibsən, qan tökməyibsən. Qanlı Oğuz yurdunda bir mükafat almayıbsan.

Sabahkı gün vaxt gələr, mən ölüb sən qalanda taxt-tacımı birdən sənə verməzlər,—-deyə sonumu andım. ağladım, oğul!— dedi.
Uruz burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:
A bəy ata!
Dəvəcə böyümuşsən, köşəkcə ağlın yox!
Təpəcə böyümüşsən, darıca beynin yox!
hünəri oğul atadanmı görər, öyrənər,
Yoxsa atalar oğuldanmı öyrənir?
Sən məni götürüb haçan kafir sərhədinə çıxardın,
qılınc çalıb baş kəsdin?
Mən səndən nə gördüm ki, nə öyrənim?—dedi.

Qazan bəy əlini əlinə vurub qah-qah güldü. Dedi: «A bəylər, Uruz yaxşı deyir. Siz yeyiniz-içiniz, söhbətinizi eləyin. Mən bu oğlanı götürüb ova gedim. Yeddi günlük azuqə ilə çıxaq. Ox atdığım yerləri, qılınc çalıb baş kəsdiyim yerləri göstərim. Kafir sərhəddində Cızıqlara, Ağlağana, Göycə dağa götürüb aparım. Sonra oğlana gərək olar, a bəylər!» Qonur atını çəkdirdi, mindi. Donu qaş-daşla bəzənmiş üç yüz igidi seçdi, öz dəstəsinə qoşdu. Uruz da qırx ala gözlü igidini özü ilə apardı. Qazan

oğlunu götürüb uca dağlar üzərinə ova çıxdı. Ov ovladı, quş vurdu. Sığın-geyik yıxdı. hündür və gözəl göy çəmənlikdə çadır qurdu. Bir neçə gün bəylər eləcə yeyib-içdi.

Sən demə, Başı açığın1 Dadiani qalasından, Aq-saqa qalasından kafirin casusu bunları görüb, təkürə dedi: «hey, nə oturursan, ay itini ulatmayan, pişiyini miyoldatmayan! Albanların* başçısı Qazan öz oğlu ilə sərxoş olub yatır».

On altı min qara donlu kafir ata mindi. Qazanın üzərinə irəlilədi. Baxıb gördülər altı bölük toz endi. Kimi dedi: «Geyik tozudur», kimisi dedi: «Düşmən gəlir». Qazan dedi; «Geyik olsaydı, bir ya iki bölük olardı. Bilin ki, bu gələn düşməndir». Toz yarıldı, gün kimi parıldadı, doniz kimi yayıldı, meşə kimi qaraldı. On altı min ip üzəngili, gecə papaqlı, azğın dinli, quzğun dilli kafir gəlib çıxdı. Qazan Qonur atını çəkdirdi, mindi. Oğlu Uruz bədəvi atının cilovunu çəkib oynatdı, onun qarşısına gəldi, dedi:

Bəri gəl, ağam Qazan!
Dəniz kimi qaralıb gələn nədir?
Od kimi işarıb, ulduz kimi parlayıb
gələn nədir?
Öz dilinlə beş kəlmə xəbər ver mənə!
Qara başım qurban olsun, atam, sənə!

Qazan dedi;
Bəri gəl, aslanım oğul!
Böyük dəniz kimi yayılıb gələn
kafirin qoşunudur.
Gün kimi parlayıb gələn
kafirin papağındakı işıqdır.
Ulduz kimi işarıb gələn
kafirin nizəsidir.
Azğın dinli yağıdır, düşməndir, oğul!

Oğlan dedi: «Yağı» deyəndə nəyə deyirlər?» Qazandedi: «Oğul, ona görə yağı deyirlər ki, biz onlara yetsək, öldürərik; onlar bizə yetsə, öldürərlər».

Uruz dedi: «Ata, onların içində bəy ikidlərdən öldürülsə, qan haqqı təlob edərlərmi?» Qazan dedi: «Oğul, min kafir öl-dürsən də, kimsə səndən qan iddiasında olmaz. Amma bunlar az-ğın dinli kafirdirlər, yaxşı yerdə rast kəldilər. Ançaq sən yaman yerdə mənə buxov oldun, oğul!»
Uruz burada söyləmişdir; görək, xanım, nə söyləyib demişdir:

Bəri gəl, ağam Qazan!
Qalxıb yerimdən
bədəvi atımı saxlayırdım bu gün üçün.
Günü gəldi, hündür meydanda səyirdim mən sənin üçün!
Uzaq vuran sür1 nizəmi saxlayırdım bu kün üçün.
Günü gəldi, qarınlara-kökslərə sancım mən sənin üçün! Böyük, iti polad qılıncımı saxlayırdım bu gün üçün,
Günü gəldi, murdar dinli kafir başın kəsdirim sənin
üçün
Əynimdə bərk dəmir donumu saxlayırdım bu kün üçün, Künü kəldi, qolçaq-yaxa tikdirib-taxım sənin üçün! Başımda parlaq zirehi saxlayırdım sənin üçün,
Künü kəldi, qaba toppuz altında əzdirim sənin üçün!
Qırx ikidimi saxlayırdım bu kün üçün,
Günu gəldi, kafir başını kəsdirim sənin üçün!
Aslan adımı saxlayırdım sənin üçün.
Kafirlə əlbəyaxa tutaşım mən sənin üçün!
Ağız-dildən bir neçə sez söylə mənə!
Qara başım qurban olsun, ağam, sənə!

Qazan burada söyləmiş, kerək, xanım, nə söyləmiş; Dedi:
Oğul, oğul, ay oğul!
Səsimi anla, sözümü dinlə!
0 kafirin oxçusu var,
atdığı üç oxdan biri boşa çıxmaz.

«hı!» demədən başlar kəsən çəlladı var.
Adam ətindən qovurma edən aşbazı var.
Bu, sən deyən düşmən deyil.
Mən yerimdən qalxıb durum,
Qonur atın belinə qoy mən minim.
Düşmən mənimçin kəlir, qoy mən kedim.
Böyük, iti polad qılıncı mən çalım.
Kafir azğın dinlidir, başların kəsim.
Dönə-dönə savaşım, denə-dönə döyüşüm.
Qılınc çalıb baş kəsməyi gör, öyrən.
Başın bəlaya düşsə, gərəyin olar...

Uruz burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş.
Dedi:
A bəy ata, eşidirəm.
Ə'rafatda' erkək quzu qurban kəsilər.
Ata oğul qazanar ad üçün.
Oğul da qılınc qurşanar ata qeyrəti uçün.
Mənim də başım qurban olsun səninçün.

Qazan burada söyləmiş, görək, xanım, nə seyləmiş. Qazan dedi:
Oğul, oğul, ay oğul!
Düşmən arasına girib baş kəsməyibsən,
Adam öldürüb qan tökməyibsən,
Ala gözlü qırx igidi götür özünlə,
Köksü gözəl dağ başına çıx.
Mənim necə savaşaraq döyüşdüyümə,
Mənim necə qılınc çalıb çəkişdiyimə,
həm bax, öyrən, həm göz olub, pusquda dur sən!

Uruz atasının sözünü sındırmadı, geri döndü. Yoldaşlarını da götürüb uca dağların başına çıxdı. O zamanlar oğul, ata sözünü iki eləməzdi. İki eləsəydi, o cür oğulu qəbul etməzdilər. Uruz sunküsünu gen yaxasından keçirib, yerə sancdı, durdu. Qazan bəy gördü ki, kafir yaxınlaşdı. Atından endi, təmiz suda yuyundu. Ağ alnını yerə qoydu, iki rük'ət

namaz qıldı. Adı gözəl Məhəmmədi yada saldı. Qara dinli kafirin gözünə qaranlıq çökdürdü. Hayqırıb at sürdü, irəli gedib qılınc vurdu.
Gumbur-gumbur nağaralar çalındı.
Burması qızıl tunc borular çalındı.
O gün igid bəy ərənlər dönə-dönə savaşdı.
O gün iti polad qılınclar çalındı.
O gün qarğı dilli bərk oxlar atıldı.
Uzaq vuran sür nizələr sancıldı.
O gün namərdlər xəlvət yer gözlədi.
O gün Uruz baxa-baxa cuşə gəldi.
Dedi: «Bəri gəlin, qırx yoldaşım,
Qurban getsin yolunuzda mənim başım!

Görürsünüz ki, ağam Qazan baş kəsdi, qan tökdü. Mənə də heç oğul-uşağın yeməyi qədər təsir etmir. Amma atam, elə bil, bəzi kafirləri bağışlayır. Məni sevən igidlərim, nə durmusuz, düşmən qoşununun bir uçuna hücum edək!» Qaracıq atını oynatdı, Uruz kafirin sağ cinahına at sürdü. Sağlı-sollu düşməni yaxşıca dağıtdı. Sanki dar yolda dolu düşdu, ya qaz sürüsünə şahin girdi. Kafirin bir cinahı basıldı. Azğın dinli kafir əldən düşüb ox atmağa başladı. Qovulanlardan biri
Uruzun bədəni atını oxladı. At yıxıldı. Kafirlər qayıdıb

Uruzun üstünə düşdülər. Uruzun qırx igidi atdan endi. Böyük qalxan bağını qısa düyünlədilər. Qılınc siyirdilər. Uruzun üstündə çox vuruşdular. Lakin çoxluq qorxudur, dərinlik batırır. Piyada yolçunun ümidi olmaz. Uruza sağdan-soldan hucum etdilər, qırx yoldaşını həlak etdilər. Oğlanın üstünə düşüb tutdular. Qollarını bağladılar. Ağ boynuna qıl örkən taxdılar. Üzü üstə salıb sürüdulər. Ağ ətindən qan çıxınca döydülər. «Ata» deyə ağlatdılar, «ana» deyə inlətdilər. Əli bağlı, boynu bağlı, üzü üstə salıb sürüyərək apardılar. Uruz dustaq oldu. Qazan xəbər tutmadı. Elə sandı ki, düşmən basılıb, Atın yüyənini döndərib geri qayıtdı. Gəldi, oğlanı qoyduğu yerdə tapa bilmədi: «A bəylər, oğlan hara getmiş ola?» dedi. Bəylər dedilər: «Oğlan quş ürəkli olur. Qaçıb anası yanına getmişdir». Qazan qaraldı, döndü. Dedi: «Bəylər, allah bizə bir fərasətsiz oğul vermişdir. Gedək, onu anası yanından alaq,

qılıncla paralayaq, altı bölük edək, altı yolun ayrıcına ataq. Bir daha kimsə çöllük yerdə yoldaş qoyub qaçmasın!.* Sonra Qonur atını dizləri ilə vurub yola düşdü. Evinə gəldi.

Xan qızı Boyu uzun Burla xatun Qazanın gəldiyini eşitdi. Atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç kəsdirdi. «Oğlancığının ilk ovudur, ovu qanlı oğuz bəylərini sevindirib-şənləndirim!»—dedi. Xan qızı gördü ki, Qazan gəlir, özünü yığışdırıb, yerindən cəld durdu. Samur cübbəsini əyninə geydi. Qazanın qarşısına gəlib, üz örtüyünu qaldırdı. Qazanın üzünə sarı baxdı. Sağ-soluna göz gəzdirdi. Oğlu Uruzu görmədi. Qara bağrı sarsıldı, ürəyi yerindən oynadı, qara qıyılmış gözləri qan-yaşla doldu. Qazana söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş, dedi:

Bəri gəl, Salur bəyi, Salur göyçəyi!
Başımın bəxti, evimin taxtı!
Xan atamın kürəkəni,
Xanım anamın seviləni,
Ata-anamın verdiyi,
Göz açaraq gördüyüm,
Könül verib sevdiyim,
İgid bəyim Qazan!
Qalxıb yerindən sən durdun,
Oğlunla gözəl qara yallı Qazlıq atını mindin.
Boynu uzun vəhşi geyiki vurub-yıxdın,
Sən atını yüklətdin, geri döndün?
İki getdin, bir gəlirsən, balam hanı?
Qara dövranda tapdığım oğlum hanı?
Təkcə bəyim görünmür, bağrım yanır.
Asılan uçurum qayalardan, Qazan, oğlumu uçurdunmu?
Talı sazın1 aslanına yedirtdinmi?
Ağ əllərini qollarından sarıtdınmı?
Kafirlərin önündə qaçırtdınmı?
Dörd yanına baxdırdınmı?
Dil-damağını qurutdunmu?
Qara gözündən acı yaşını axıtdınmı?
«Xanım ana, bəy ata!;>—deyib ağlatdınmı?

Yenə söyləyib dedi:
Oğul, oğul, ay oğul! Evimin dirəyi, oğul!
Qarşı yatan qara dağın yüksəyi, oğul!
Qaralıca közlərimin işığı, oğul!
Acı yellər əsmədən, Qazan, qulağım cingildəyir.
Sarımsaq otunu yemədən, Qazan, içim köynəyir. Sarı ilan sancmadan ağ bədənim qalxır-şişir. Qurumuşca sinəmdə südüm oynayır.
Yalğızca oğul görünmür, bağrım yanır.
Yalnız oğul xəbərini, Qazan, söylə mənə!
Deməzsənsə, yana-yapa qarqayaram, Qazan, sənə!

Anası bir söz daha söylədi, dedi:
Qarğı nizə oyıadanlar getdi, gəldi.
Qızıl nizə oynadana, yarəb, nə oldu?
Qaracıq ata minənlər getdi, gəldi
Bədəni atlı bir oğula, yarəb, nə oldu?
Nökər gəldi, naib gəldi. Yalnız bir oğula, yarəb, nə oldu? Yalnız oğul xəbərini, Qazan, söylə mənə! Deməzsənsə, yana-yana qarğayaram sənə!

Bir daha söyləmiş:
Quru-quru çaylara su buraxdım;
Qara donlu dərvişlərə nəzir verdim. Yan-yörəmə baxdıqda qonşuma yaxşı axdım.
Umub-küsənə, dilənçiyə yemək verdim. Ac körsəm, doyurdum; çılpaq görsəm, geyindirdim.
Dilək ilə bircə oğul güclə tapdım.
Yalnız oğul xəbərini, a Qazan, söylə mənə!
Deməzsənsə, yana-yana qarğayaram sənə!

Bir daha söyləmiş:

Qarşı yatan uca dağdan
Bir oğul uçurdunsa, de mənə,

külünklə yıxdırım!
Coşqun axan yüyrək sudan
Bir oğul uçurub-axıtdınsa, de mənə,
Mənbəyini-mənsəbini dağıdım!
Azğın dinli kafirlərə
Bir oğul tutdurdunsa, de mənə;
Xan atamın yanına gedim mən,
Böyük qoşun, bol xəzinə alım mən.
Yaralanıb Qazlıq atımdan enməyincə.
Ətəyimlə alca qanımı silməyincə,
Qol-bud olub yer üzünə düşməyincə,
Bircə oğlumun xəbərini almayınca
Kafir yollarından dönməyim mən!—dedi.
Yoxsa, a Qazan, ayaqdan başmağımı çıxarım?
Ağ üzümə uzunca dırnaqlarımı çalım?
Payız alması kimi yanağımı yırtımmı?
Öz çadrama, donuma qapımı axıdımmı?
Sənin yurduna ağır bir şivən salmayımmı?
«Oğul, oğul!» deyərək hamını ağladımmı?
Qızıl dəvə sürüsüylə burdan keçdi;
Köşəkləri mələyərək ordan keçdi.
Balacığazımı itirmişəm mələyimmi?
Bir Qaracıq Qazlıq at da burdan keçdi, Qulunçuğu k.işnəyərək ordan keçdi. Quluncuğumu İtirmişəm, kişnəyimmi? Yaylaqdakı ağca. qoyun burdan keçdi, Quzucuğu mələşərək ordan keçdi.
Quzu balamı itirmişəm mələyimmi?
«Oğul» deyə hıçğırımmı, inləyimmi?

Bir daha söyləmiş:
Qalxıb yerimdən durum, deyirdim.
Qara yallı Qazlıq atıma minim, deyirdim.
Qalın Oğuz içində gəzim-arayım, deyirdim,—
Oğluma bir ala gözlü gəlin alım, deyirdim.
Qara yerdə ağ otaqlı çadırlar qurdurum, deyirdim.
Oğlumu həvəslə bəy otağına keçirim, deyirdim.
Muradına, mətləbinə yetirim, deyirdim,

Muradıma, arzuma yetirmədin məni,
Dərdli başımın qarğışı tutsun,
Qazan, səni! Bir bəyim görünmür, bağrım yanır, Neylədin, söylə mənə!
Deməzsənsə, yana-yana qarğaram, Qazan, sənə!

Oğlanın anası belə dedikdə Qazanın ağlı başından getdi. Qara bağrı sarsıldı, ürəyi yerindən oynadı. Qaranlıq çökmüş gözləri qan-yaşla doldu. Dedi: «Əzizim, oğul gəlsəydi, səndən-mi soruşardım? Qorxma, fikir eləmə, ovdadır. Ovda qalan oğul üçün qəmlənmə! Mən Qazana yeddi gün möhlət ver! Yerdə isə oğlunu yerdən çıxarım; göydə isə, göydən endirim. Tapa bildim, tapdım; tapmasam, tanrı verdi, tanrı aldı, neyləyək? Səninlə birlikdə qara şivənə girək».

Xan qızı dedi: «Qazan, oğlanın ovda olduğuna onda inana- ram ki, yorğun atınla, kütləşmiş nizənlə ardına düşəsən».
Qazan geri döndü. Gəldiyi yolu alıb çapdı. Gecəni gündüzə qatdı. Oğlanın anası duymadan əlaltı buyurdu: «Doxsan dəstə gənc oğuz ardımca gəlsin! Bəylər bilsin ki, Uruz dustaqdır»,— dedi.
...O yerə gəldi ki, düşmən basılmışdı. Gördü oğlanın ala gözlü qırx igidi qırılmışdır. Oğlanın bədəvi atı oxlanmış yatır. Meyitlər arasında oğlunu tapmadı. Qızıl dəstəkli qamçısını tapdı. Yəqin bildi ki, oğlu kafirlərə dustaqdır, ağladı:

Uca dağımın zirvəsi oğul!
Coşqun sularımın daşqını oğul!
Qocalığımda itirdiyim yalnız oğul!—dedi,

hıçqırdı. Kafirin izinə düşdü. Kafir Dərbənddə sakin olmuşdu. Oğlana qara yapıncı geydirmişdilər. Eşikdə, qapı ağzında quru yerdə qoymuşdular; girən-çıxan ayaqlayırdı. Fikirləşirdilər: «Bu qarı düşmən, yad oğlu əlimizə düşmüşkən əzabla öldürək!» Uruzun belə quru yerdə atıldığı vaxtda Qazan xan yetişdi. Qonur atını oynatdı. Kafirlər Qazanın gəldiyini görüb təşvişə düşdülər. Kimi at minir, kimisi zirehli paltar geyir. Oğlan başını qaldırıb soruşdu: «Ədə, kafir, nə olub?» Kafir dedi: «Atan gəlib, tutmaq istəyirik». Oğ-lan dedi: «Aman, ay kafir, aman!

Tanrının birliyinə şübho yoxdur!» Kafirlər oğlana aman verdilər, əlini-gözünü açdılar. Oğlan atasına qarşı gəldi, söylədi, görək, nə söylədi:
Uruz dedi:

Bəri gəl, a boy ata!
haradan bildin dustaqlığımı?
Ağ əllərimin bağlandığını?
Ağ boynuma qıl siçimin taxıldığını?
Qaragöz ikidlərimin qırıldığını?
Sən gəlincə, ata, kafirlər danışdılar:
«Qonur atlı Qazanı tutun, Ağ əllərini, qollarını bağlayın.
Səs-səmirsiz gözəl başını kəsin.
Alça qanını yer üzünə tökün.
Oğlu ilə özünü bir yerdə öldürün.
Ocağını söndürün—deyə söylədilər.
Xan ata, qorxuram səyirdərkən Qonur atını sürüşdürəsən,
Vuruşərkən özünü tutdurasan,
Xəbərsizcə gözəl başını kəsdirəsən.
Ağ birçəkli anamı «oğul» deyərkən «Başım boəxti Qazan» deyə ağladasan.
Qayıdaraq, ata, geriyə dön!

Sür atını, qızıl tağlı evinə get!
Qocalmış anamın ümidi ol!
Qara gözlü bacımı ağlatma!
Qarımış dərdli anamı sızlatma!
Ata ölsə oğul üçün, eyibdir,
Yaradana and verirəm səni, ata,
Qayıdaraq geriyə dön, evinə get!
Qoca anam qarşılayıb soruşsa,
ata, doğru xəbər ver:
Sənin oğlunu dustaq gördüm, de!
Ağ əllərini qollarından bağlı gördüm, de!
Qıl sicimi ağ boynuna taxılı gördüm, de!
Qara donuz damında yatırdırlar, de!
Qıl yapınçı boynunu sürtmüşdür, de!

Ağır buxov topuğunu döyənək edib, de!
Yanmış arpa çörəyi, acı soğandır yeməyi, de!
Anam məni özü üçün dərd etməsin!
Bir ay yola baxsın, gəlməsəm, iki ay baxsın!
İki ayda gəlməsəm, üç ay baxsın!
Üç ayda gəlməsəm, o vaxt bilsin ölmüşəm.
Ayğır atımı kəsdirib, aşımı versin!
Yad qızıdır, arvadıma izin versin,
Mənim bəy otağıma ayrısı girsin!
Mənim anam göy geyinib qara sarınsın!
Qalın Oğuz elində yasımı tutsun!
Mənim başım sənin yolunda qurban olsun!
Geri dön, ata!

Oğlan bir daha söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş:
Qarşı yatan uca dağlar istəsə,
el yaylar. Aşqın-daştın sellər-
sular istəsə,
axar-çağlar. Qaracıq atlar
sağlam olsa,
qulun verər.
Qaytabanda qızıl dəvə sağlam olsa,
doğar-törər.
Yaylaqdakı ağca qoyun sağlam olsa,
quzulayar.
İgid bəylər sağlam olsa, oğlu doğular.
Sən sağ ol, anam sağ olsun,
Allah sizə məndən yaxşı oğul verər.
Anam mənə halal etsin ağ südünü,
Vuruşma sən, qayıt, ata, qayıt geri!

Qazan xan burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş, demişdir:

Oğul, oğul, ay oğul!
Qarşıdakı uca dağımın zirvəsi oğul!
Güclü belimin qüvvəti, canım oğul!
Qaranlıq közlərimin işığı oğul!
Dan sökülәndә yerimdәn sәninçin durmuşam.
Qonur atı çaparaq sәninçin yormuşam.
Kirә-toza sәnә görә bulamışam ağ donumu.
Qurban verim qoy sәninçin mәn başımı, bu canımı.
Sәn gedәli uca taxtım göydә ikәn yerә endi. Nağaralar, tәbillәr dә kumbur-kumbur döyülmәdi.
Əzәmәtli divanımda bütün işlәrim dayandı.
Tanıdığım bәyzadәlәr ağ çıxarıb qara geydi.
Qaza bәnzәr qız-gәlinim ağ çıxardı, qara geydi.
Qarımış anan qan-yaş tökdü.
Ağsaqqal atanın huşu başından getdi.
Oğul, burdan qayıdaraq evә getsәm,
Ağca üzlü anan gәlib «oğul» desә,
Deyimmi ki, ağ әllәri arxasında bağlıdır?
Deyimmi ki, qıl örkәn dә ağ boynuna taxılıdır?
Deyimmi ki, necә sәni yüyürdürlәr ayaqla?
Onda mәnim bәs namusum hara getsin, de, bala?
Qıl yapıncı necә sürtmuş boyuncuğuiu, deyimmi?
Ağır buxov neco döyüb toluğunu, deyimmi?
Arpa çörәyi, acı soğan naharıdır, deyimmi?

Qazan yenә dedi;
Qarşıdakı uca dağlar
Qurusa, otu bitmәz, el yaylamaz.
Axıntılı gözәl sular Qurusa, aşıb-daşmaz. Dәvәlәr qarısa, nәsil vermәz.
Qaracıq atlar qarısa, qulun vermәz.
İgid әrlәr qocalsa, oğlu olmaz.
Atan qoca, anan qarı
Sәndәn yaxşı allah bizә oğul vermәz.
Versә belә, sәnin yerini tuta bilmәz.
Qara bulud olub göy asimanda,
Kafirin ustündә qoy kurlayım mәn.

Ağ ildırım olub qoy çaxım mən.
Kafiri qamış kimi od olub yandırım.
Bir nəfərin yerinə doqquzunu saydırım.
Vuruş, döyüş səsiylə qoy aləmi doldurum. Yaradan allah köməyim olsun!

Qonur atından yerə endi, axıb gedən təmiz suda yuyundu. Ağ alnını yerə qoydu. Namaz qıldı, ağladı. Qadir allahdan güc istədi. Məhəmmədə salavat çəkdi. Dəvə kimi kükrədi. Aslan kimi nərə çəkib hayqırdı. Ata, kafirlərə yalqız hücüm etdi, at sürüb qılınc vurdu. Dönə-dönə yaxşıca vuruşdu, kafiri məğlub etmək istədi, bacarmadı. Bir saat ərzində atla üç dəfə hücüm etdi. Birdən göz qapağına qılınç toxundu. Qara qanı şoruldayıb, gözünə töküldü. Özünü xəlvət yerlərə saldı. Görək, indi yaradan neyləyir.
Boyu uzun Burla xatun oğlunu andıqca qərarı qalmadı. Qırx incə belli qız-oğlanla Qara ayğırını çəkdirib mindi. Böyük qılıncına qurşandı. «Başımın tacı Qazan gəlmədi»—deyə izinə düşub getdi. Gəlib, gəlib, Qazana yaxınlaşdı. Qazan öz arvadını tanıya bilmədi. Dedi;

Qara ayğırın cilovunu mənə ver, igid!
Ayaq saxla, üzümə bax bir, igid!
Altındakı qara ayğırı mənə ver, igid!
Əlindəki sür nizəni
Yanındakı göy polad silahı mənə ver, igid!
Bu günümdə kömək ol mənə!
Qala-ölkə verim sənə!

Burla xatun dedi:
Qarşımı alıb, igid, məni nə saxlayırsan?
Mənim keçmiş günümü nə yadıma salırsan? Qalxıb yerindən duran Qazan!
Qaragöz atın belinə yatan Qazan!
Apararaq uca dağımı yıxan Qazan!
Kölgəsi tək iri ağacımı kəsən Qazan!
Bıçaq alıb qanadlarımı qıran Qazan!
Yalnız oğlum Uruza qıyan Qazan!

At üstündə oturmayıb, ayaq üstə çapan Qazan!
Üzəngiyə yığışmazdı dizin sənin
Xan qızını,—arvadını tanımayır gözün sənin!
Nə olmuşdur sənə belə, öz huşunu itirmisən?
Çal qılıncını, yetdim, Qazan!

Bu zaman oğuz igidləri bir-bir yetişdi. Görək, xanım, kimlər yetişdi: Qaradərə ağzında allah verən, qara buğa dərisindən beşiyinin örtüyu olan, acığı tutanda qara daşı gül eyləyən, qara bığını ənsəsində düyünləyən, Qazanın qardaşı Qaragünə çapar yetdi: «Çal qılıncını, Qazan qardaş, çatdım!»—dedi. Onun ardınca, görək, xanım, kimlər yetişdi: Dəmir qapı Dərbənddəki dəmir qapını alan, altmış tutamlıq böyük nizəsinin ucunda igidləri böyürdən, Qazan kimi pəhləvanı bir savaşda üç dəfə atından yıxan Qıyan Səlcik oğlu Dəli Dondaz çaparaq yetdi: «Çal qılıncını, ağam Qazan, çatdım!»—dedi.
Onun ardınca, görək, kimlər yetdi:
Gedib Bayındır xanın düşmənini icazəsiz basan, altmış min kafirə qan qusduran Qəflət qoca oğlu Şir Şəmsəddin çaparaq yetdi: «Çal qılıncını, ağam Qazan, çatdım!»—dedi. Onun ardınca, görək, kimlər yetdi:

Parasarın Bayburd hasarından sıçrayıb aşan, atı böyük gəlin otağının qarşısına çələn. Qalın Oğuzun sevimlisi, Qazan bəyin dostu-silahdaşı Boz ayğırlı Beyrək çaparaq yetdi: «Çal qılıncını, xanım Qazan, çatdım!»—dedi. Onun ardınca, görək, kimlər yetişdi;
Çaya baxsa, qılınc çalan, qaraquş ərdəmli, qurama qurşaq-lı, qulağı qızıl küpəli, Qalın Oğuz bəylərini bir-bir atdan yıxan Qazılıq qoca oğlu Yeynək bəy çaparaq yetdi; «Çal qılıncını, ağam I azan, çatdım!»—dedi.
Onun ardınca, görək, kimlər yetişdi:
İyirmi dörd boyunu tərif edib oxşayan Dəli Tondaz* yetdi. Onun ardınca min nəfərin başçısı Düyər yetdi. Onun ardınca minbaşı Bükdüz Əmən yetdi. Onun ardınca doqquz tayfanın başçısı Aruz yetdi. Saydıqca Oğuz bəyləri tükənən deyil.

Qazanın bütün bəyləri yetdi, ətrafına yığıldılar. Təmiz suda yuyundular. İki rukət namaz qıldılar. Adı gözəl Məhəm-
152— Mədə salavat gətirdilər. Cəsarətlə kafirin üstünə at saldı-
lar, qılınc çaldılar. O gün ciyərli, cəsur igidlər bəlli ol-
du. 0 gün namərdlər gizlənməyə yer axtardı. Bir qiyamət savaş
oldu, meydan dolu baş oldu. Bir qiyamət günü oldu, bəy nökərdən,
nökər bəydən ayrıldı.
Oğuz bəyləri ilə Dəli Dondaz sağdan hücum etdi. Cəsur igidlərlə Qarabudaq soldan hücum etdi. Qazan özü düşmən qo-şununun mərkəzinə hücum etdi. Təkür ilə Şöklü Məliyə çat-dı. Böyürdüb atdan saldı. Al qanını yer üzərinə tökdü.
Sağ tərəfdə Dondaz Qara Tükənə qarşı gəldi. Qılınclayıb yerə saldı. Sol tərəfdə Buğacıq Məliyə qarşı Qarabudaq gəldi. Nizəsiylə sancıb yerə çaldı, bir anda başın kəsdi.

Boyu uzun Burla xatun kafirin qara bayrağını qılıncladı,
yerə saldı. Təkür basıldı, qalan düşmənlər qaçdı. Dərələrdə
kafirlərə qırğın düşdü. On beş min kafirdən kimi qırıldı,
kimisi tutuldu.
Qazan, oğlunun yanına gəldi. Atından düşüb, əllərini açdI. Ata ilə oğul qucaqlaşıb görüşdülər. Oğuzlardan üç yüz igid həlak oldu. Qazan, öz oğlunu xilas edib geri döndü. hamı bir-birini təbrik etdi. Oğuz bəyləri sevindilər, böyük qənimət əldə etdilər.
Qazai Ağca Qala Sürməliyə gəlib, qırx otaq tikdirdi. Yed-di gün, yeddi gecə yemək-içmək oldu. Qazan qırx evli qulla qırx xidmətçi qızı oğlunun başına çevirib azad eylədi. Qəhrəmanlıq göstərənlərə böyük ölkə verdi, cübbə-çuxa verdi.

Dədəm Qorqud gəlib qopuz çaldı, oxudu; bu Oğuznaməni düzdü-qoşdu. Belə dedi:
İndi hanı o dediyim bəy ərənlər?
Dünya mənimdir deyənlər!
Əcəl aldı, yer gizlədi,
fani dünya kimə qaldı?
Gəlimli-gedimli dünya,
son ucu ölümlü dünya!

Xeyir-dua verək, xanım:
Yerli uca dağın yıxılmasın!
Kölgəli iri ağacın kəsilməsin!
Coşqun axan gözəl suyun qurumasın!
Qanadlarının ucu qırılmasın!
Allah səni namərdə möhtac etməsin!
Çaparkən ağ-boz atın büdrəməsin!
Vuruşanda iti polad qılıncın gödəlməsin!
Allah verən ümidin üzülməsin!
Axır gündə arı imandan ayırmasın!
Ağ alnımızı yerə qoyub beş kəlmə dua etdik,
qəbul olsun!
Ulu tanrı yığışdırsın, saxlasın günahınızı Adı gözəl Məhəmmədə
bağışlasın, xanım, hey!!!

DUXA QOCA OĞLU DƏLI DOMRUL BOYU

Deyilənə görə, xanım, oğuzların arasında Duxa qoca oğlu Dəli Domrul deyilən bir igid vardı. Quru bir çayın üzərində bir körpü saldırmışdı. Körpüdən keçəndən otuz üç axça, keçmək istəməyəndən qırx axça alırdı. Bunu niyə belə edirdi? Ona görə ki, «Məndən cəsur, məndən güclu bir igid varmı ki, çıxıb mənimlə savaşsın?»—deyirdi; «mənim cəsurluğumun, pəhləvanlıq və igidliyimin şöhrəti Ruma, Şama gedib çatmışdır»,—deyirdi.

Bir gün körpünun yanında obanın bir bölük camaatı çadır qurmuşdu. Həmin obada bir gözəl igid xəstələnmişdi. Allahın əmri ilə o igid öldü. Kimi «oğul» deyə, kimi «qardaş» deyə ağladı. O igidin üstündə bərk qara şivən qopdu. Gözlənilmədən Dəli Domrul çaparaq yetişdi; dedi: «Ay əbləhlər, nə ağlayırsız? Mənim körpümün yanında bu hay-küy nədir, niyə şivən salmısız?» «Xan, bir yaxşı igidimiz öldü, ona ağlayırıq», dedilər. Dəli Domrul dedi: «Aya, igidinizi kim öldürdü?» Dedilər: «Vallah, igid bəy, allah-taaladan buyruq oldu. Al qanadlı Əzrayıl o igidin canını aldı». Dəli Domrul dedi: «Eh, Əzrayıl dediyiniz nə kişidir ki, adamın canını alır? Ya qadir allah, birliyin, varlığın xatirinə, Əzrayılı mənim gözümə göstər, vuruşum, güləşim, döyüşüm—yaxşı igidlərin canını almasın». Dəli Domrul qayıtdı, evinə gəldi.

Allah-taalaya Domrulun sözu xoş gəlmədi.«Bax bir, dəli axmaq mənim birliyimi tanımır, köməyimə-kərəmimə şükür eləmir. Mənim böyük sarayımda* gəzib məğrurluq eləyir?»—dedi. Əzrayıla əmr etdi ki, ey Əzrayıl, get o dəli əbləhin də gözünə görün, bənizini saralt, xırıldadıb canını al!
Dəli Domrul qırx igidlə yeyib-içib oturarkən birdən Əzrayıl gəlib çıxdı. Əzrayılı nə qapıçı gördü, nə gözətçi. Dəli Domrulun görən gözü görmədi, tutan əllərində qüvvət qalmadı. Dünya-aləm Dəli Domrulun gözündə qaraldı. Dəli Domrul çağırıb söyləyir, görək xanım, nə söyləyir,—dedi:

Vay, nə heybətli qocasan?
Qapıçılar səni görmədi,

Gözətçilər də duymadı.
Görən gözüm qaraldı,
Tutan əlim yoruldu.

Canıma titrətmə düşdü,
Qızıl qədəh əlimdən yerə düşdü.
Ağzım dondu buz kimi,
Sümüklərim ovuldu duz kimi,
Ay saqqalı ağ qoca,
Gözləri domba qoca,
Vay, nə qorxunc qocasan, de mənə!
Qadam-balam toxunar bu gün sənə!

Belə deyəndə Əzrayılın acığı tutdu. Dedi:
Ədə, dəli əbləh!
Gözümün dombalığını nə bəyənmirsən?
Göyçək gözlü qızların-gəlinlərin,
canını çox almışam!
Saqqalımın ağlığını nə bəyənmirsən? Ağsaqqal, qarasaqqal igidlərin
canını çox almışam! Saqqalımın ağardığının
mənası budur!

Ay dəli axmaq, öyünub deyirdin «al qanadlı Əzrayıl mənim əlimə düşəydi, öldürəydim; yaxşı igidin canını onun əlindən qurtaraydım». İndi, ay dəli, gəlmişəm ki, sənin canını alım. Verirsənmi, yoxsa mənimlə döyüşürsən?
159- Dəli Domrul dedi: «Aya, al qanadlı Əzrayıl sənsənmi?» «Bəli, mənəm!»—dedi. «Bu yaxşı igidlərin canını sənmi alırsan?»—dedi. «Bəli, mən alıram»—dedi. Dəli Domrul dedi; «Ədə, qapıçılar, qapını örtün! Ay Əzrayıl, mən səni gen yerdə axtarırdım, dar yerdə yaxşı əlimə keçmisən, deyəsən? Mən indi səni öldürüm, yaxşı igidlərin canını qurtarım!» Böyük qılıncını siyirdi, əlinə aldı. hücum etdi ki, Əzrayılı vursun. Əzrayıl bir göyərçin olub, pəncərədən uçdu-getdi.

İgid Dəli Domrul əlini əlinə çaldı, qah-qah güldü. Dedi: «İgidlərim, Əzrayılın gözünü elə qorxutdum ki, gen qapını qoydu, dar bacadan qaçdı. Mənim əlimdən göyərçin kimi bir quş olub uçdu. Ay hay, mən onu qızılquşa aldırmayınca qoya-rammı canını qurtarsın?!» Durdu, atına mindi. şahini əlinə alıb, ardınca düşdu. Bir-iki göyərçin öldürdü, döndü evi-
nə gələrkən Əzrayıl onun atının gözünə göründu. At ürkdü.
Dəli Domrulu götürüb yerə vurdu. Qara başı fırlandı, huş-
suz qaldı. Əzrayıl ağ köksünün üstünə qondu. Dəli Domrula mırıldanırdı. Sonra onu boğmağa başladı.

Dəli Domrul dedi:

Ay Əzrayıl, aman!
Tanrının birliyinə şübhə yox, inan!
Mən səni belə bilməz idim.
Oğru kimi can aldığını duymaz idim.
Bizim böyük sahəli dağlarımız olur,
O dağlarımızda baqlarımız olur.
0 bağların qara salxımlı üzumü olur.
O üzümü sıxırlar, al şərabı olur.
0 şərabdan içən sərxoş olur.
Sərxoşdum, duymadım; nə dediyimi bilmədim.
Bəylikdən usanmadım, igidlikdən doymadım.
Canımı alma, Əzrayıl, aman ver!

Əzrayıl dedi; «Ay dəli axmaq, mənə niyə yalvarırsan, allah-taalaya yalvar. Mənim əlimdə nə var? Mən buyruq quluyam». Dəli Domrul dedi; «Bəs can verən, can alan da allahdırmı?»
«Bəli, odur!»—dedi. Əzrayıla dönüb dedi: «Bəs sən nə iş gö rürsən? Sən aradan çıx, mən allah-taala ilə xəbərləşim», Dəli Domrul burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş

Ucalardan ucasan,
Kimsə bilməz necəsən.
Gözəl tanrı,
Neçə cahillər səni
Göydə arar, yerdə istər.
Sən möminlər könlündəsən.

Sən böyüksən, qüdrətlisən,
Əbədi sirr sahibisən.
Canımı alsan, özün al,
Qoyma, Əzrayıl alsın!

Dəli Domrulun sözü burada allah-taalaya xoş gəldi. Əzrayılı çağırıb dedi ki, bu dəli mənim birliyimi bildiyi, birliyimə şükür etdiyi üçün onun canı çan canı əvəzinə can tap; qoy Dəli Domrulun canı azad olsun!

Əzrayıl dedi: «Ay Dəli Domrul, allahın əmri belə oldu ki, Dəli Domrul öz canı yerinə can tapsın, onun canı azad olsun!» Dəli Domrul dedi: «Mən canı necə tapım? Bir qoca atam, bir qarı anam var, gəl gedək, ikisindən biri bəlkə canını verdi, al, mənim canım qalsın!»

Dəli Domrul durub atasının yanına gəldi. Atasının əlini öpüb söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir; dedi:

Ağ saqqallı əziz, hörmətli, canım ata!
Bilirsənmi, nələr oldu?
Günah söz söylədim,—
Allaha xoş gəlmədi.
Göydə al qanadlı Əzrayıla
Əmr elədi, uçub gəldi.
Basıb qonmuş ağ köksümə,
Şirin canı alır məndən.
Ata, səndən can istərəm, verərsənmi?
Yoxsa, «oğul, Domrul!» deyə ağlarsanmı?

Atası dedi:
Oğul, oğul, ay oğul!
Canımın bir parası oğul!
Doğulanda doqquz buğra öldürdüyüm aslan oğul!
Qızıl tağlı uca evimin dirəyi oğul!
Qaza bənzər qızımın-gəlinimin çiçəyi oğul!
Qarşı yatan uca dağım gərəksə,

Söylə, olsun Əzrayılın yaylağı!
Soyuq-soyuq bulaqlarım gərəksə,
Onlar olsun Əzrayılın bulağı!
Tövlə-tövlə şah atlarım gərəksə,
onun miniyi olsun!
Qatar-qatar dəvələrim gərəksə,
onun yüklüyü olsun!
Yaylaqdakı ağ qoyunum gərəksə,
Mətbəxlərdə olsun ona şülənlik!
Qızıl-gümüş pul gərəksə,
Xərcləsin, qursun böyük bir şənlik!
Dünya şirin, can əzizdir,
Canımı qıya bilmərəm!
Məndən əziz, məndən yaxın
Anan «ardır, get yanına!

Dəli Domrul, atasından ümidi üzülüb, atını sürdü, ana-sının yanına gəldi. Dedi:
Ana, bilirsənmi, nələr oldu?
Al qanadlı Əzrayıl göy üzündən uçub gəldi,
Mənim ağca köksümü basıb qondu,
Xırıldadıb canımı alır indi.
Atamdan can istədim, amma vermədi.
Səndən can istəyirəm, ana,
canını mənə verərsənmi,
Yoxsa «Oğul, Domrul!»—deyə ağlarsan?
Ağ üzünə iti dırnaq çalarsan?
Qarğı kimi qara saçını yolarsan, ana?

Anası burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir. Anası dedi:
Oğul, oğul, ay oğul!
Doqquz ay dar qarnımda gəzdirdiyim oğul!
Bələyini beşiklərdə bələdiyim oğul!

On ay deyəndə yer üzünə gətirdiyim oğul!
Doyunca ağ südümü əmizdirdiyim oğul!
Ağca bürclü hasarlarda tutulsaydın, oğul!
İyrənc dinli kafir əlində dustaq olsaydın, oğul,
Qızıl-gümüş gücünə səni qurtarardım, oğul
Yaman yerə gedibsən; gedə bilmərəm,
Dünya şirin, can əzizdir;
Canımı qıya bilmərəm, yəqin bil!—dedi.

Anası da canıı vermədi. Belə deyəndə Əzrayıl Dəli Domrulun canını almağa gəldi. Dəli Domrul dedi:
Ay Əzrayıl, amai! .
Allahın birliyinə yox şübhə, inan!

Əzrayıl dedi: «Ay dəli axmaq! Daha nə aman istəyirsən? Ağ saqqallı atanın yanına getdin, canını vermədi. Ağ birçəkli ananın yanına getdin, can vermədi. Daha kim verəcəkdir?» Dəli Domrul dedi: «həsrətlim var, onunla görüşüm». Əzrayıl dedi: «Ay dəli, həsrətlin kimdir?» Dedi: «Yad qızı—arvadım var, ondan iki oğlum var; Əmanətim var, onları tapşırım, ondan sonra mənim canımı alarsan». Atını sürüb arvadının yanına gəldi. Dedi:

Bilirsənmi nələr oldu?'
Al qanadlı Əzrayıl göy üzündən uçub gəldi. Mənim ağca köksümü basıb qondu.
Mənim şirin canımı alır indi.
Atama dedim, canını vermədi,
Anama dedim, canını vermədi,
«Dünya şirin, can şirin!» dedilər.
İndi uca-uca dağlarım
yaylağın olsun!
Soyuq-soyuq sularım bulağın olsun! Tövlə:tövləşahanə atlarım
sənin miniyin olsun!

Qızıl tağlı uca evim sənin kölgəliyin olsun! Qatar-qatar dəvələrim sənin yüklüyün olsun!
Yaylaqdakı ağ qoyunum
sənin şülənliyin olsun! Gözün kimi tutursa,
Könlün kimi sevərsə,
ona ərə get!
İki oğlancığı yetim qoyma!

Arvad burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş, dedi:
Nə deyirsən, nə ötürsən,
Göz açaraq gördüyüm!
Könül verib sevdiyim!
Qoç igidim, şah igidim,
Şirin damağ verib öpüşdüyüm,
Bir yasdıqda baş qoyub əmişdiyim,
Qarşı yatan uca dağları
Səndən sonra mən neylərəm?
Yaylayarsam, gorum olsun!
Soyuq-soyuq sularını mən içərsəm,
mənim qanım olsun!
Qızılını-gümüşünü xərcləsəm,
kəfənliyim olsun
Tövlə-tövlə atlarını minsəm,
mənim tabutum olsun!
Səndən sonra bir igidi sevib seçsəm,
ərə getsəm, birgə yatsam,
Bir əjdaha ilan olub, məni çalsın!
O müxənnət, etibarsız atan-anan
Can nədir ki, sənə qıya bilməmişlər?
Yer şahid olsun, göy şahid olsun,
Qüdrətli tanrı şahid olsun,
Mənim canım sənin canına qurban olsun!

Əzrayıl razılaşdı, qadının canını almağa gəldi. İgid Domrul ömür yoldaşına qıya bilmədi. Burada allah-taalaya yalvarmış, görək neçə yalvarmış. Dedi:
Ucalardan ucasan,
Kimsə bilməz necəsən!
Gözəl tanrı, çox cahillər
Səni göydə arar, yerdə arzular.
Sən möminlərin könlündəsən,
Sən əbədi hökmransan,
Böyük yollar üzərində
İmarətlər yapım-qurum səninçin.
harda görsəm, ac doyurum səninçin.
Çılpaq görsəm, don geydirim səninçin. Alırsansa, ikimizin canını birgə al!
Sağ qoyursan, ikimizə də rəhm et!
Kərəmi çox qadir tanrı!

Dəli Domrulun sözü allaha xoş gəldi. Əzrayıla əmr etdi: «Dəli Domrulun ata-anasının canını al! Dəli Domrula və arvadına yüz qırx il ömür verdim»,—dedi. Əzrayıl da dərhal onun atasının-anasının canını aldı, Dəli Domrul ömür yoldaşı ilə yüz qırx il də yaşadı.
Dədə Qorqud gəlib boy boyladı, soy soyladı. «Bu dastan Dəli Domrulun olsun. Məndən sonra igid ozanlar söyləsinlər! Alnıaçıq, əliaçıq igid şəxslər dinləsinlər!»—dedi,
Xeyir-dua verək, xanım:
Köklü uca dağların yıxılmasın!
Kölgəlik iri ağacın kəsilməsin!
Coşqun axan gözəl suyun quruması!
Allah səni namərdə möhtac etməsin!
Ağ üzün qarşısında beş kəlmə dua qıldıq
qəbul olunsun!
Yığışdırıb saxlasın günahınızı,
Gözəl adlı Məhəmmədə bağışlasın,
xanım, hey!!!!

QANLI QOCA OĞLU QANTURALI BOYU

Oğuzların vaxtında Qanlı qoca deyilən bir müdrik kişi vardı. Bir yetişmiş igid oğlu vardı. Adına Qanturalı deyirdilər. Qanlı qoca dedi: «Dostlar, atam öldü, mən qaldım. Yerini-yurdunu tutdum. Sabahkı gün mən ölərəm, oğlum qalar. Bundan yaxşı nə ola bilər ki, oğul, nə qədər ki, sağam, gəl səni evləndirim!» Oğlan dedi: «Ata, məni evləndirmək istəyirsənsə, bilirsənmi mənə layiq qız necə olmalıdır?.. Mən yerimdən durmadan o durmuş olsun! Mən Qaracıq atıma minmədən o minmiş olsun! Mən qanlı kafir elinə getməmiş o gedib mənə baş gətirmiş olsun!»Qanlı qoca dedi: «Oğul, sən qız istəmirsənmiş, bir cəsur pəhləvan istəyirsənmiş, onun arxasında yeyəsən-içəsən, gününü xoş keçirəsən!» Dedi: «Bəli, ata can, eləsini istəyirəm. Bəs gedəsən, bir cici-mici türkmən qızını alasan, birdən sürüşüb üzərinə düşəm, qarnı yırtıla?» Qanlı qoca dedi: «Oğul, qız tapmaq səndən, mal-pul xərcləmək məndən!»

Atası belə deyəndə igidlər igidi Qanturalı durdu. Qırx igidini özü ilə götürdü, İç Oğuzu gəzdi, qız tapa bilmədi, qayıtdı, geri döndü. Evlərinə gəldi. Atası dedi: «Oğul, qız tap-dınmı?» Qanturalı dedi: «Yıxılsın oğuz elləri, mənə yarayan qız tapa bilmədim, ata». Atası dedi: «hey, oğul! Qız almağa gedən belə getməz». Qanturalı dedi: «Bəs necə gedər, ata?» Qanlı qoca dedi: «Oğul, səhər vaxtı gedib günorta gəlmək olmaz. Günorta gedib axşam gəlmək olmaz. Oğul, sən tələs, mal yığ, mən sənə gedim qız axtarım!»
173- Qanlı qoca sevincək-fərəhlə ayağa durdu. Ağ saqqallı pirani qocaları da yanına saldı. İç Oğuzu axtardı, qız tapmadı. Dolandı Daş Oğuza gəldi, tapa bilmədi. Dolandı, Trabzona gəldi. Sən demə, Trabzon təkürünün bir gözəl-göyçək, yaraşıqlı qızı varmış. Sağına-soluna iki qoşa yay çəkərdi. Atdığı ox yerə düşməzdi. 0 qızın «qalınlığı-qaftanlığı»* üçün üç heyvan saxlanırdı. Atası vəd etmişdi ki, hər kim o üç heyvanı basıb qalib gəlsə, öldürsə, qızımı ona verəcəyəm. Basa bilməyənin başını kəsirdi. Beləliklə, otuz iki kafir bəyinin oğlanlarının başı kəsilib qala bürcündən asılmışdı. Həmin üç heyvanın biri quduz aslandı; biri qara buğa, biri də buğra idi. Bunların hər birisi bir əjdəhaya

bərabərdi. Başları asılan otuz iki nəfər quduz aslanla qara buğranın üzünügörməmişdi, ancaq buğa buynuzunda həlak olmuşdu.

Qanlı qoca bu başları və heyvanları görəndə başındakı bit ayağına daraşdı: Dedi: «Gedim, oğluma düzünü deyim, hünəri varsa gəlib alsın, yoxdursa, kimi alsaq, razı olsun».
At ayağı iti, ozan dili çevik olur. Qanlı qoca qayıdıb gəldi, oğuz yurduna çatdı. Qanturalıya xəbər verdilər, «atan gəl-di»—dedilər. O, qırx igidlə atasının qarşısına gəldi. Əlini öpdü, dedi: «Ata can, mənə yarayan qız tapdınmı?» Dedi: «Oğul, hünərin varsa, tapdım». Qanturalı dedi: «Qızıl-gümüşmü istəyir? Qatır, dəvəmi istəyir?» Atası dedi: «Oğul, hünər lazımdır, hünər!» Qanturalı dedi: «Ata, qarayallı Qazlıq atımı yəhərləyim, qanlı kafir elinə hücum edim, baş kəsim, qan töküm, kafirə qan qusdurum. Qul-qaravaş gətirim, hünər göstərim».

Qanlı qoca dedi: «hay-hay, oğul can! hünər dediyin o deyil, 0 qız uçün vəhşi heyvan saxlayıblar. Kim o üç heyvanı basıb öldürsə, o qızı ona verirlər. Öldürməsə, onun başını kəsib bürcdən asırlar».
Qanturalı dedi: «Ata, bu sözü sən mənə deməməli idin. Bir halda ki, dedin, əlbəttə, getməliyəm. Başıma qaxınc, üzümə rişxənd olmasın. Xanım ana, bəy ata, salamat qalın!» Qanlı qoca fikirləşdi: «Gördünmü özüm özümə nə etdim? Oğlana qor-xunc xəbərlər verim, bəlkə getməsin, dönsün»,—dedi.
Qanlı qoca bu zaman söyləmiş, görək, xanım, nə söyləyib, dedi:

Oğul, sənin gedəcəyin o yerin
Dolambac-dolambac yolları vardır.
Atlılar batdıqca çıxa bilməyən
Keçilməz palçıqlıq, çamurluqlardır.
Əjdaha ilanlar sökə bilməyən
Qalın meşələrdir, sıx ormanlardır.
Göylərə baş çəkən dik qalalardır.
Göz vurub könül alan gözəli varsa,
«hay!» deməmiş baş kəsən cəlladı da var. Yiyəsinin çiynində qalxan oynayar...
Yaman yerə gedirsən, qayıt, dön geri!

Qocalmış ananı ağlatma belə,
Atanı inlətmə, qayıt, dön bəri!

Qanturalı hirslənib dedi:
Nə söyləyir, nə deyirsən ata can?
Bu şeylərdən qorxan adam igidmi olar?
İgid ərə qorxu vermək eyib sayılar.
0 dolambac yolları
allah qoysa, gecə keçim.
Atlı batan palçığına
qumlar töküm, döşəyim.
Əjdahanın sökmədiyi ormana
Çaxmaq çaxıb, od vurum.
Göylərə baş vuran qalalarını
allah qoysa, vurum-yıxım.
Oğrun baxıb könül alan
gözəlinin boynun öpüm.
Çiynində qalxan oynadan
atasının başın kəsim.
İndi gedim, getməyim?..
Gedərəm! Ya gələm, ya da gəlməyəm;
Ya qara buğranın
köksü altında qalam,
Ya buğanii buynuzuna sancılam,
Ya quduz aslanın caynağında didilim...
Gedim, getməyim? Gedim.
Ya gəlim, ya Gəlməyim!..
Yenidən görüşüncə bəy ata, xanım ana, sağ- salamat qalın siz!

Gördülər ki, namus güc gəlir, əyilmir, dedilər: «Oğul, yo lun açıq-uğurlu olsun! Sağ-salamat gedib-gələsən!»

Qanturalı ata-anasının əllərini öpdü. Qırx igidini yanına saldı. Yeddi gün yeddi gecə at çapdılar. Kafirin sərhədinə çatdılar. Çadır qurdular. Qanturalı yüyrək atını çaparaq kürzünü göyə atır, yerə düşmədən qapıb tutur, deyirdi:
hey, qırx dostum, yoldaşım!
Qaçan olsaydı, yarışsaydım,
Güclü olsaydı, qapışsaydım,
Allah kömək etsəydi,
0 üç heyvanı öldürsəydim,
Gözəllərin başı Sarı donlu
Selcan xanımı alsaydım,
Evimizə qayıtsaydım,
Dərdim olmaz, qırx yoldaşım!
Sizə qurban mənim başım!

Bunlar belə danışarkən təkürə xəbər çatdı: «Oğuz yurdun-dan Qanturalı deyilən bir igid var, qızını istəməyə gəlmiş-dir»,—dedilər. Kafirlər yeddi ağac1 gəlib onları qarşıladılar, dedilər: «İgid, de görək, niyə gəlmisiz?» «Alışmağa-verişməyə gəlmişik»,—dedilər, hörmət-izzət elədilər. Ağ çadır qurdular, iri xalı döşədilər, ağ qoyunlar kəsdilər, yeddiillik al şərab içirdilər. Onları götürub təkürün yanına gətirdilər. Təkür taxt üzərində oturmuşdu. YJüz kafir altdan yaraqlanıb, üstdən geyinmişdi. Qanturalı meydanı yeddi dəfə dolanıb gəldi.

Qız meydanda bir köşk düzəltdirmişdi. Yanında olan bütün qızlar al geyinmiş, təkcə özü sarı rənkli don geymişdi. Yuxarıdan tamaşa edirdi. Qanturadı gəldi, böyük quldur dəstəli təkürə salam verdi. Təkür salam aldı. İri xalı döşədilər, oturdu. Təkür dedi: «İgid, hardan gəlirsən?» Qanturalı yerindən durub gəldi. İrəli sıçrayıb, ağ alnını açdı. Ağ -biləklərini sığallayıb dedi:
Qarşıdakı uca dağını aşmağa gəlmişəm!
Aşqın-daşqın sularını keçməyə gəlmişəm!
Dar ətəyinə, gen qoltuğuna sığınıb gəlmişəm! Allahın əmri ilə, peyğəmbərin rəyi ilə
Qızın Selcan xanımı almağa gəlmişəm!

Təkür dedi: «Bu igidin sözü ötkəmdir, əgər əlində hünəri də varsa... Bu igidi anadangəlmə soyundurun!» Soyundurdular. Qanturalı qızılı incə kətan bezini belinə sarıdı. Qanturalını çəkib meydana gətirdilər.
180- Qanturalı gözəl və ağıllı bir igid idi. Oğuzlarda dörd igid üzörtüyü ilə gəzirdi. Biri Qanturalı, biri Qaraçəkir və oğlu Qırxqınıq, bir də Boz ayğırlı Beyrək idi. Qanturalı niqabını yana atdı. Qız köşkdən baxırdı. Belbağısı boşaldı, ehtirasdan övsəl olmuş dana kimi ağzının suyu axdı. Yanındakı qızlara dedi: «Kaş allah taala atamın könlünə rəhm salsın, kəbin kəsdirib məni o igidə versin. Bunun kimi igid heyfdir ki, o heyvanların əlində həlak ola!»

Bu zaman dəmir zəncirli buğanı gətirdilər. Buğa diz üstəçökdü, buynuzu ilə bir mərmər daşı ovdu, pendir kimi diddi. Kafirlər dedi: «İndi igidi atıb-yıxacaq, yerə sərib pırtdalağını çıxaracaq. Yıxılsın oğuz elləri! Bir qızdan ötrü qırx igidlə bir bəy oğlunun ölməsi nəyə lazımdır?» Bunu eşidəndə qırx igid ağlaşdı. Qanturalı sağına baxdı, qırx igidini ağlar gördü. Soluna baxdı, yenə ağlayırdılar. Dedi: «hey qırx dostum, qırx yoldaşım, niyə ağlayırsınız? Köklənmiş qopuzumu götürün, öyün məni!» Burada qırx igid Qanturalını öyub-tərifləmiş, görək, xanım, necə tərifləmişlər:
Sultanımız Qanturalı,
qalxıb yerindən durmadınmı?
Qarayallı Qazlıq atını minmədinmi?
Arqubeldə, Ala dağda quş ovlayıb,
Atanın ev-eşiyinə qayıdan baş
qaravaşları inək sağanda görmədinmi?
«Buğa, buğa!» dedikləri
qara inəyin buzovu deyildirmi?
İgid ərlər sənin döyüşündən qorxurdu...
Odur, Sarı donlu Selcan xanım köşkdən baxır.
Kimə baxsa, öz aşqiylə oda yaxır!

Qanturalı Sarı donlu qızın eşqi ilə bir «hu!» dedi. «Əyə, buğanızı buraxın gəlsin»,—dedi. Buğanın zənncirini açıb boş buraxdılar. Buynuzu almaz süngü kimi olan buğa, Qanturalının üstünə cumdu.

Qanturalı Məhəmmədin əziz adına salavat çəkdi. Buğanın alnına elə bir yumruq vurdu ki, dalı üstə çökdürdü. Yumruğunu alnına dayadı, sürüb meydanın başına çıxardı. Çox çalışdılar: nə buğa, nə də Qanturalı üstün gəlirdi. Buğa yavaş-yavaş yorulmağa başladı. Ağzı köpukləndi. Qanturalı dedi: «Bu dünyanı igidlər ağılla tapmışlar. Bunun önündən sıçrayım, nə hünərim varsa, bundan sonra göstərim!», Adı gözəl Məhəm-mədə salavat çəkdi. Buğanın qabağından qaçdı, buğa buynuzu üstündə qalxdı. Qanturalı buğanı quyruğundan tutub, üç dəfə yerə vurdu. Buğanın sumükləri sındı. Basıb boğazladı. Bıçaq çıxarıb, dərisini soydu, Ətini meydanda qoyub, dərisini təkü-rün qabağına gətirdi, dedi: «Sabah qızını mənə verirsən». Tə-kür dedi: «Aya, qızı verin, şəhərdən qovun, çıxsın-getsin!» Təkurün qardaşı oğlu vardı, dedi: «heyvanların başı aslandır, onunla da oyun göstərsin, qızı ondan sonra verək!»

Getdilər, aslanı çıxarıb meydana gətirdilər. Aslan hayqırdı, meydanda nə qədər at vardısa, qan qaşındı*. İgidlər dedilər: «Buğadan qurtardı, aslandan necə qurtulacaq?» Ağlaşdılar. Qanturalı igidlərini ağlar gördü, dedi: «Əyə, alca qopuzumu ələ alıb, məni təriflәyin! Sarıdonlu qızın eşği ilə bir aslandan dönümmü?» Yoldaşları burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişlər:
Sultanımız Qanturalı,
Ağ qamışlıq içində
Sarı könlü daylar basan,
Şah damarını dəlib, qanın soran,
Böyük, iti polad qılıncdan qayıtmayan,
Dəstəyi ağ tozlu bərk yaydan çəkinməyən,
Ağ lələkli kəskin oxdan qorxmayan
heyvanların başçısı quduz aslanı qıran
İri köpək itinə özünü daladarmı?
İgid ərlər döyüş günü ölümündən qorxarmı?
Sarı donlu Selcan xanım köşkdən baxır,
Kimə baxsa, öz eşqiylə oda yaxır!

Sarı donlu qızın eşqi ilə hay çəkən Qanturalı dedi: «Ay kafir, aslanını burax gəlsin!» Sonra fikirləşib: «Böyük polad iti qılıncım yoxdur ki, çarpışarkən iki biçəydim. Sənə sığınıram, ulu tanrı, kömək et!»—dedi.

Aslanı buraxdılar; cumdu gəldi. Qanturalı bir yapıncını diz qapağına doladı, aslanın pəncəsinə verdi. Əziz adlı Məhəmmədə salavat gətirdi. Aslanın alnını gözləyib elə bir yumruq vurdu ki, yumruq heyvanın çənəsinə dəyib parçaladı. Boynundan tutub, belini üzdü. Ondan sonra götürüb yerə vurdu; aslanın sümükləri sındı. Qanturalı təkürün qabağına gəldi. Dedi: «Sabah qızını mənə ver!» Təkür dedi: «Qızı gətirin verin, bu igidi gözüm gördü, könlüm sevdi. İstəyir, dursun, istəmir, getsin!» Yenə qardaşı oğlu dedi: «heyvanların başçısı dəvədir. Onunla da oyun göstərsin, ondan sonra qızı verək!»

Allahın köməyi ilə bəylər, paşalar Qanturalıya xeyir-dua verdilər. Təkür dedi ki, dəvənin ağzını yeddi yerdən bağlayın. Lakin kafirlər paxıllıqdan bağlamadılar, yüyən-qayışını açıb buraxdılar. Qanturalı fırlanıb dəvənin qoltuğundan girir-çıxırdı. Başı qızışmış ikid artıq iki heyvanla savaşmışdı. Sürüşüb yıxıldı. Altı cəllad tez başının üstünü aldı. Yalın qılınc tutdular. Burada yoldaşları söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişlər:

Qanturalı, yerindən qalxıb gəldi Qarayallı gözəl Qazlıq atını mindin.
Ala gözlü igidlərini gətirdin.
Arqubeli, Ala dağı gecə aşdın.
Aşqın-daşqın sulardan gecə keçdin.
Qanlı kafir elinə gecə girdin.
Qara buğa gələndə xurd-xəşil etdin,
Quduz aslan gələndə belini bükdün.
Qara buğra gələndə nə yorulub-düşdün?
Uca-uca dağlardan xəbər aşar,

Qanlı, daşqın sulardan hənir keçər,
Qalın Oğuz ellərinə xəbər gedər,
Qanlı qoca oğlunun nə etdiyini deyərlər:
Qara buğaya diz çökdürməmiş,
Quduz aslan gələndə belini bükmüş,
Qara buğra gələndə nə döyükmüş?!..
Böyük-kiçik arasında söz-söhbət olar,
Qarı-qoca qalmaz,—şayiə yayılar.
Ağ saqqallı atanın beli bükülər,
Qarıcıq olmuş anan qan-yaş tökər.
Ay xan, qalxıb yerindən durmasan,
Cəllad qılıncının altındadır ənsən.
Qəflətən gözəl başını kəsərlər.
Aşağıdan yuxarıya baxmırsanmı?
Qarşına iri qaz gəlib, şahini atmırsanmı?
Selcan xanımın işarəsini görmürsənmi?
«Dəvə burnunda əzilər» dedilər,—bilmirsənmi?
Sarı donlu Selcan xanım köşkdən baxar,
Kim ona baxsa, eşqiylə oda yaxar!

Qanturalı Sarı donlu qız eşqinə bir «hu!» deyib ayağa dur-du. Fikirləşdi: «Aya, mən bu dəvənin burnundan yapışsam, qı-zın sözü ilə yapışdı,—deyərlər. Sabahı Oğuz ellərinə xəbər gedər ki, dəvə əlində kirinc olmuşdu, qız xilas elədi». Sonra dedi: «Aya, qolca qopuzumu çalın, tərifləyin məni! Yaradanallaha sığındım. Bir buğradan dönümmü? Allah qoysa, bunun da başını kəsim. İgidləri Qanturalını öyüb-tərifləmiş, görək, xanım, nƏ
söyləmişlər:

Sərt qayalar başında yuva quran,
Ulu tanrıya yaxın uçub qanad vuran,
Mancanaq daşıtək qıjıldayıb yerə enən.
Duru gölün ördəyini şığıyıb alan,
Su dibinə girən quşu dartıb üzən,
Qarnı acan zaman qalxıb süzən,
Bütün quşların sultanı çal qaraquş

Özünu heç sağsağana vurdurarmı?
İgid ərlər döyüş günü ölümdən qorxarmı?
Sarı donlu Selcan xanım köşkdən baxar,
Kimə baxsa, öz eşqiylə oda yaxar!..

Sarı donlu qız eşqinə hayqıran Qanturalı adı gözəl Məhəmmədə salavat çəkdi . Dəvəyə çiyin ilə bir zərbə vurdu, dəvə bağırdı.Bir də vurdu dəvə ayaq üstə dura bilmədi, Qanturalı dəvəni basıb , iki yerdən kəsdi , doğradı. Arxasından iki qayış çıxartdı, təkürün qabağına tulladı.Dedi: " Döyüşçülərin oxqabısının bağı, üzəngisinin qayışı üzüləndə tikməyə gərək olar."

Təkür dedi: " Vallah bu igidi gözüm gördü , könlüm sevdi" .Qırx yerdə otaq qurdurdu . Qırx yerdə böyük , qırmızı bəy-gəlin otağı tikdirdi. Qanturali ilə qızı gətirib otağa saldılar.
Ozan gəldi, gəlin havası çaldı. Oğuz igidinin sinəsi qabardı, qılıncını çıxarıb yeri çaldı-çapdı. Dedi ki , yer kimi çatlayım, torpaq kimi sovrulum , qılıncımla doğranım , oxuma sancılım , oğlum doğulmasın, doğularsa on günlük olmasın , əgər bəy atamın və xanım anamın üzünü görməmiş bu otağa girib yatsam. Çadırının iplərini açdı. Dəvələrini nərildətdi, atlarını kişnətdi. Gecəni gündüzə qatdı , köçdü. Yeddi gün yeddi gecə gedib , oğuz yurdunun sərhədinə çıxdılar.
Çadır qurdular. Qanturalı dedi.

hey, qırx dostum, yoldaşım!
Qurban sizə mənim başım!
Allah taala yol verdi, getdim.
O üç qüdüz heyvanı öldürdüm.
Sarı donlu Selcan xanımı alıb gəldim.
Xəbər verin, atam məni qarşılasın!

Qanturalı baxdı gördü ki , bu dayandıqları yerdə ququ quşları , durnalar , turaclar , kəkliklər uçurlar. Soyuq –soyuq sular çayırlar-çəmənlər…

O zamanlar oğuz igidlərinə nə bəla gəlirdisə , yuxudan –yatmaqdan gəlirdi. Qanturalının yuxusu gəldi , yatdı. O yatarkən qız fikirləşdi: “ Mənim aşiqlərim çoxdur. Birdən xəlvətcə
gəlib, igidimi tutub öldürərlər! Ağ üzlü mən gəlini tutub yenə ata-anamın evinə apararlar!»Ona görə də Qanturalının atını gizlicə yəhərlətdi. Özüdə altdan yaraqlanıb üstdən geyindi. Sünküsünü əlinə aldı, bir yüksək yerə çıxıb gözlədi.

Xanım, deyəsən, təkür peşman olmuşdu.” Elə üç heyvan öldürdüyü üçün təkcə-bircə qızcığazımı aldı getdi” , -deyə fikirləşdi. Gizlincə qara donlu , göy dəmir qılınclı altı yüz kafir seçdi. Gecə-gündüz at sürdülər. Qəflətən gəlib Qanturalıgil düşən yerə çatdılar. Qız hazır idi. Baxdı lap irəli gəlmişdilər. Atını oynadıb , Qanturalının üstünə gəldi.
Söylədi, görək, xanım, nə söyləyib dedi:
Qafil olma, qara başını qaldır, igid!
Ala-qıyma, gözəl gözünu aç , dur, igid!
Qolların və ağ əllərin bağlanmadan,
Ağ alnın qara yerlərə çırpılmadan,
Bircə anda gözəl başın kəsilmədən,
Qızıl qanın yer üzünə tökülmədən,
Düşmən çatdı, yaxındadır.
Nə yatırsan, ayağa qalx!
Sərt qayalar oynamadan yer ovuldu.
Qoca bəylər heç ölmədən el boşaldı.
Qoşularaq-qovuşaraq dağdan endi,
Bir sırada düzülərək üzərinə düşmən gəldi.
Yatmağa yer-yurdmu tapdın, sənə nə oldu??—deyə çağırdı

Qanturalı gərnəşib oyandı, durdu. Dedi: «Nə söylə-yirsən, gözəlim!» Selcan xanım; «İgidim, üstünə düşmən gə-lib, Oyatmaq məndən, savaşıb hünər göstərmək səndən!»—dedi. Qanturalı gözünü açdı, göz qapaqlarını qaldırıb baxdı. Gördü gəlin at üzərindədir; geyinmiş, sünküsü də əlində. Yeri öpdü. Dedi: «Amənna və səddəqna!* Allahın qapısında mətləbimiz yerinə yetdi». Təmiz suda yuyundu Ağ alnını yerə

qoydu, iki rükət namaz qıldı, atına mindi. Adı gözəl Məhəmmədə salavat çəkdi. Qara donlu kafirin üstünə at sürdü, irəli getdi. Selcan xanım at oynatdı. Qanturalının önünə keçdi. Qanturalı dedi: «Gözəlim, hara gedirsən?» Dedi: «İgid boy, baş salamat
*olsa, papaq tapılmazmı? Bu gələn düşmən qatı düşməndir. Vu-ruşaq, döyüşək: ölənimiz ölsün, diri qalanımız evə gəlsin!» Burada Selcan xanım at saldı, qırılanı qırdı, qaçanı qovmadı, «aman» deyəni öldürmədi. Elə sandı ki, düşmən basıldı. Qılıncının qəbzəsi qan çadıra gəldi. Qanturalını tapa bilmədi.

Elə bu zaman Qanturalının ata-anası gəlib çıxdı. Gördülər ki, bu «gəlin» deyilən adamın qılıncının qəbzəsi qanlıdır, oğulları görünmür. Xəbər bildilər, görək, necə xəbərləşdilər. Anası dedi:
Anam gəlin, qızım gəlin,
Sübh tezdən öz yerindən durub gəldin,
oğlumuzu tutdurdunmu?
Səs-səmirsiz gözəl başını kəsdirdinmi?
«Xanım ana, bəy ata!» deyib inlətdinmi?
Sən gəlirsən, bir balam görünmür,
Bağrım yanır, öz dilinlə xəbər ver mənə!
Dərdli başım qurban olsun, gəlin, sənə!

Qız bildi ki, gələnlər qayınanası və qayınatasıdır. Qamçı ilə işarə elədi ki, otağa keçin, harada qarmaqarışıqlıq varsa, toz varsa, harada qarğa-quzğun dolaşırsa, Qanturalını orada axtarım. Atını mahmızladı. Bir yüksək yerə çıxdı, gözlədi; gördü ki, bir dərənin içində toz gah yığılır, gah dağılır. Oraya gəldi; gördü ki, Qanturalının atını oxlamışlar. Gözünün1 qapağı sıyrılmış, üzünü qan bürümüşdur. Axmaqda olan qanını silir. Kafirlər qılınc siyirib üstünə toplaşır, o isə onları qabağına qatıb qovur.

Selcan xanım bunu belə gördü, içinə od düşdü. Bir bölük
qaza şahin girən kimi kafirlərin üstünə at saldı. Kafirlə-
rin bir ucundan qırıb o biri ucuna çıxdı. Qanturalı baxdı
gördü ki, kim isə düşməni qabağına qatıb qovur. Selcan oldu-
ğunu bilmədi, qəzəbləndi. Bu vaxt söyləmiş, görək, xanım, nə
söyləyib-demişdir:
Qalxıb yerindən duran igid, nə igidsən?
Qarayallı Qazlıq ata minən igid, nə igidsən? Qəfildən başlar kəsən,
İzinsiz döyüşə girən igid, nə igidsən?
İzinsiz döyüşə girmək bizim eldə eyibdir.
Çıx, get! Qızılquş olaraq uçummu?
Saqqalından, boğazından tutummu?
Səs-səmirsiz sənin başını kəsimmi?
Al qanını yer üzünə tökümmü?
Qara başını atının tərkindən asımmı?
Ay xatası çatmış igid, nə igidsən, qayıt,
dön geri!

Selcan xanım burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş- dir:
hey, igidim, bəy igidim!
Nər dəvələr köşəyindən dönərmi?
heç Qaraçıq, Qazlıq atlar qulununu əzərmi?
Yaylaqdakı ağ qoyunlar quzusundan bezərmi?
Ər igidlər, igid ərlər sevdiyinə qıyarmı?
İgidim, bəy igidim,
Bu düşmənin bir uçu mənim, bir ucu sənin!

Qanturalı bildi ki, bu düşməni basıb-dağıdan Selcan xa-nımdır. Bir tərəfdən də özü qoşuna girib qılınc çəkdi. Kafirin başını kəsdi. Düşmən basılıb məğlub oldu.
Selcan xanım Qanturalını ata mindirib, yedəyinə aldı, geri qayıtdı.
Gedərkən Qanturalı öz-özünə fikirləşdi:
Selcan xanım, yerindən qalxıb-durub,

Qarayallı Qazlıq atına minib,
Atamın ev-eşiyinə gələndə,
Oğuzun ala gözlü qızı-gəlini biləndə,
ətrafına yığışaraq güləndə,
hər kəs öz sözünü söyləyəndə
Sən də durub öyünəsən,
«Qanturalı yaralıydı,
at belinə aldım, çıxdım»—deyəsən! Gözüm doydu, könlüm döndü,
öldürürəm səni!—dedi.

Selcan xanım işin nə yerdə olduğunu bilib, söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:

İgid bəy, öyünərsə, ər öyünsun —aslandır! Lovğalanmaq arvad üçün nöqsandır. Öyünməklə arvaddan kişi olmaz. İri yorğan altında qucaqlaşmadıq, Şirin damaq tutaraq öpüşmədik, Al duvağım altında danışmadıq.
Tez sevdin, tez də bezdin, əbləh oğlu əbləh!
Bir allah bilir ki, mən sənə
sirdaşam, yaram(qıyma mənə!

Qanturalı dedi: «Yox, əlbəttə, öldürməliyəm!» Qız hirslə-nib dedi: «Ay əbləh oğlu əbləh! Mən aşağı qulpa yapışıram, sən yuxarı qulpa yapışırsan. Ay əbləh oğlu, oxlamı ya qılınc-lamı vuruşursan? Bəri gəl, danışaq!» Atını sürüb bir yüksək yerə çıxdı. Oxqabından doxsan oxunu yerə tökdü. İki ox seçib,
dəmir ucluqlarını çıxardı: birini gizlətdi, birini əlinə
götürdu. Dəmir ucluqlu oxla atmağa ürəyi gəlmədi. Dedi: «İgid, oxunu at!» Qanturalı dedi: «Qızların yolu birincidir əvvəlcə sən at!» Qız bir oxu elə atdı ki, Qanturalının başındakı bit ayağına yığıldı. Qanturalı ox atmadı, irəli gəlib Selcan xanımı qucaqlayıb barışdı; öpüşdülər.
Qanturalı söylədi, görək, nə söylədi:
Par-par yanan, parıldayan incə donlum!

yeriyəndə yerə qədəm basmayan,
Qar üstünə qan dammış tək al yanaqlım!
Qoşa badam dar ağızlım!
Qələm ilə rəssam çəkən qara qaşlım!
hörükləri qırx tutamlıq qara saçlım!
Aslan nəsli, sultan qızı,
heç mən səni öldürməyə qıyardımmı?
Öz canıma qıyardım, sənə qıymazdım;
mən səni sınayırdım,—dedi.

Selcan xanım burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş-
Qalxaraq yerimdən durardım,
Qarayallı Qazlıq atıma minərdim.
Atamın dik çadırından çıxardım.
Arqubeldə, Ala dağda ov ovlardım.
0 yerlərdə sığın-geyik qovardım.
yay dartanda bir oxla neyləyərdim?
Dəmir ucluqsuz oxla,
İgid, səni sınardım,
Mən səni öldürməyə, igidim, heç qıyardımmı?..

Onlar yaxına gəldilər. Qucaqlaşıb qol-boyun oldular, şirin-şirin öpüşdülər. Ağ-boz atlarını minib çapdılar, bəy atasının yanına çatdılar. Atası oğlunu gördü, allaha şükürlər elədi. Qanlı qoca öz oğlu və gəlini ilə oğuz yurduna girdi. Böyük və gözəl çəmənlikdə çadır qurdurdu. Atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç kəsdirdi. Toy etdi. Qalın oğuz bəylərini çağırıb əzizlədi...
Qanturalı qızıl tağlı günlüyünü qurdurub, gəlin otağına girdi, muradına-arzusuna çatdı.
Dədəm Qorqud gəlib, qopuz çaldı. Boy boyladı, soy soyladı, İgidlərin başına gələnləri söylədi:
İndi hanı dediyim bəy ərənlər? . Dünya mənimdir deyənlər?
Əcəl aldı, yer gizlətdi,
Fani dünya kimə qaldı?

Gəlimli-gedimli dunya,
Son uçu ölümlü dünya!
Əcəl kəldikdə təmiz imandan ayırmasın,
Allah səni namərdə möhtac etməsin! Allah verən ümidin üzülməsin!
Ağ alnın önündə beş kəlmə dua etdik, qəbul olsun!
«Amin!» deyənlərin üzünü görəsən!
Yığışdırsın, saxlasın allah künahınızı,
Adı gözəl Məhəmməd Mustafaya bağışlasın,
xanım, hey!!!

QAZILIQ QOCA OĞLU YEYNƏK BOYU

Qam Ғanoğlu Bayındır xan yerindən durmuşdu, qara yerin üzərində uca evini tikdirmişdi. Böyük alaçıqı göy üzünə dirənmişdi. Min yerdə ipək xalça döşənmişdi. İç Oğuz və Daş Oğuz bəyləri məclisə toplaşmışdı. Yemək-içmək idi.Qazılıq qoca deyilən bir kişi var idi. Bayındır xanın vəziri idi. Şərabın təsiri başına vurdu. Qaba dizləri üstə çöküb, Bayındır xandan yürüş üçün, izin istədi. Bayındır xan icazə verdi: «haraya istəyirsən, get!»—dedi.Qazılıq qoca dünyagörmüş, işə yarayan adam idi. Etibarlı qocaları yanına cəmlədi. Yataq-yarağı ilə yola düşdu. Çox dağlar, dərə-təpələr aşdı, keçdi. Günlərin bir günü Düzmürd qalasına gəldi. Qara dəniz kənarında idi; oraya çatıb dayandılar.

O qalanın bir təkürü vardı. Adına Arşın oğlu Dirək təkür deyərdilər. O kafirin altmış arşın qaməti vardı. Altmış batmanlıq kürz atardı. Ən möhkəm yayı da çəkərdi,..Qazılıq qoca oraya çatan kimi döyüşə başladı. Sonra o təkür qaladan bayıra çıxdı. Meydana girdi, özünə tay igid istədi: Qazılıq qoca onu görən kimi yel kimi yetişdi, yeləm1 kimi yapışdı. Kafirin ənsəsinə bir qılınc vurdu. Zərrə qədər kəsə bilmədi. Növbə kafirə çatdı. O altmış batmanlıq gürzlə Qazılıq qocanı vurdu. Boş dünya başına dar oldu. Qanı düdük kimi şoruldadı. Qazılıq qocanı qarmalayıb-tutub qalaya saldılar. İgidləri durmayıb qaçdılar.Qazılıq qoca düz on altı il qalada dustaq oldu. Sonralar Əmən deyilən bir kişi altı dəfə getdi, həmin qalanı ala bilmədi.

Sən demə, Qazılıq qoca dustaq düşən vaxt bir yaşında oğlu varmış. On beş yaşına girdi, igid oldu. Atasını ölmüş bilirdi. Atasının dustaq olduğunu oğlandan gizlədirdilər. həmin oğlanın adına Yeynək deyərdilər. Günlərin bir günü Yeynək oturub bəylərlə söhbət edərkən Qaragünə oğlu Budaqla sözü düz gəlmədi. Bir-birinə söz atdılar. Budaq dedi: «Burada boş-boş danışıb neyləyirsən? Dalaşmağa adam axtarırsansa, gedib atanı qurtarsana! Bəs niyə on altı ildir, dustaqdır?»Yeynək bu xəbəri eşidəndə ürəyi oynadı, qara bağrı sarsıldı. Qalxdı, Bayındır xanın hüzuruna getdi. Üzünü yerə qoydu, dedi:

Səhər çağı sərt yerdə tikilən
hündür evil!
Atlasdan yapılmış göy alaçıqlı!
Tövlə-tövlə çəkilən şahanə atlı!
Çağıranda hay verən, yolu çavuşlu!
Süfrəsindən yağ tökülən, bol nemətli1
Bütün igidlərin arxası, yoxsulların ümidi! Türküstanın dirəyi!
Tüklü quşun balası!
Amit soyunun aslanı!
Qaracığın qaplanı!
Dövlətli xan, mənə kömək!
Qoşun ver, məni atamın dustaq olduğu qalaya
göndər!

Bayındır xan əmr etdi; «İyirmi dörd vilayətin bəyləri gəlsin! Birincisi, Dəmir qapı Dərbənd bəyi, qarğı sünkü ucunda ər böyürdən, döyüşə girəndə «kimsən» deyə soruşmayan Qıyan Səlcik oğlu Dəli Dondaz səninlə birlikdə getsin! Ayğırgözlüdə at üzdürən, əlli yeddi qalanın kilidini sındıran Elək qoca oğlu Tüləkvuran birlikdə getsin! Qoşa bürcdən qayın oxu dayanmayan yağrıncı oğlu Elalmış səninlə birlikdə getsin! Üç dəfə düşmən görməsə, qan ağlayan Doğsun oğlu Rüstəm səninlə getsin! Əjdahalar ağzından adam alan Dəli Vuran birlikdə getsin! «yerin bir ucundan o biri ucuna çatım!»—deyən Savğan Sarı səninlə getsin!..

Sayılmaqla oğuz igidləri tükənməz. Bayındır xan iyirmi dörd vilayətin pəhləvan bəylərini yeynəyə belə yoldaş etdi. Bəylər yığışıb, hazırlıq gördülər. Birdən o gecə yeynək yuxu gördü. yuxusunu yoldaşlarına söylədi, görək, xanım, nə dedi: «Bəylər, dərdli başım-gözüm yatmışkən yuxu gördü. Ala gözümü açanda dünyanı gördüm. Ağ-boz atlar çapdıran alpanları gördüm. Ağ işıqlı igidləri yanıma saldım. Ağ saqqallı Dədə Qorquddan öyüd aldım. Qarşıdakı uca dağları aşdım. İrəlidə Uzanan Qara dənizi gördüm. Gəmi düzəltdim; köynəyimi çıxarıb, yelkən qurdum. Qabaqdakı dənizi üzüb keçdim. 0 tərəfdəki uca dağın bir yanında altı-başı balqara bənzəyən bir kişi gördüm. Qalxıb yerimdən

durdum. Qarğı dilli iti sünkümü qapıb, o kişiyə sarı getdim. Qarşıdan o kişiyə sancmaq istədiyim zaman gözücü ona baxdım; tanıdım, dayım Əmən imiş. Dönüb o kişiyə salam verdim. «Oğuz ellərində kimlərdənsən?»—dedim, Göz qapaqlarını qaldırıb, üzümə baxdı. «Oğul, yeynək, haraya gedirsən?»—dedi. Mən dedim: «Düzmürd qalasına gedirəm. Atam orada dustaq imiş». Burada dayım mənə söylədi:

Yetdiyim yerə yel yetməzdi.
Yeddi dəstə igidlərim
Yeni Bayırın qurduna bənzərdi.
Yeddi kişlə qurulurdu mənim yayım!
Qayın budağından yonuldu oxum,
lələkli, qızılı möhürlü oxum!
Yel əsdi, yağış yağdı, tufan qopdu,
Yeddi dəfə getdimsə də, qalanı
ala bilməyib geri döndüm.
Məndən igid ola bilməzsən, yeynəyim, dön!—dedi.

Yeynək də yuxusunda dayısına söyləyib demişdir:
Qalxıb yerindən duranda
Ala gözlü igid bəyləri yanına salmadın.
Sən tanınmış bəylərlə getmədin,
Beş axçaya qulluq edən, ot-ələf yığan
adamları özünə yoldaş elədin.
0 qalanı ona görə ala bilmədin!

Yeynək bu yuxunu yoldaşlarına danışdı.
Sən demə, dayısı Əmən oraya yaxın imiş. Bütün bəylərlə yoldaş olub getdilər. Gedib Düzmürd qalasına çatdılar. Dairə şəklində dayandılar. Elə ki, kafirlər bunları gördü, Arşın oğlu Dirək təkürə xəbər verdilər. O lənətə gəlmiş də qaladan çıxıb, bunlara qarşı gəldi və özünə tay döyüşçü istədi. Qıyan Səlcik öğlu Dəli Dondaz durub kəldi. Altmış tu-tamJşq eür nizəsini qoltuğuna qısıb, «o kafiri qabaq tərəfdən vurum»,—deyə

fikirləşdi, vura bilmədi. Kafir təkür onu qarmalayıb, zərbə vurdu. Sünküsünü çəkib əlindən aldı: 0 altmış batmanlıq kürz ilə Dondazı bərk vurdu. Gen dünya Dondazın başına daraldı. Qazlıq atını döndərdi, qayıdıb gəldi.
Bundan sonra Dönəbilməz Tüləkvuran at üstündə altı pərli çomağı ilə hücum edib, kafiri yuxarıdan aşağı möhkəm vurdu, yıxa bilmədi. Təkür onun da çomağını qarmalayıb aldı. Onu da kurzlə vurdu. O da Qazlıq atını döndərib qayıtdı. Xanım, iyirmi dörd vilayətin bəyi təkürün əlində məğlub oldu.

Sonra cavan, təzəcə igid olan Qazılıq qoca oğlu Yeynək al-laha sığındı, Qüdrətli allahı təriflədi:

Ucalardan ucasan,
Kimsə bilməz necəsən, əziz tanrı!
Anadan doğulmadın, sən atadan olmadın.
heç kimin malını yemədin,
Kimsəyə güc etmədin.
hər yerdə əhədsən, allahü səmədsən!*
Adəmə sən tac qoydun,
Şeytana lənət etdin.
Bir günaha görə qapından qovdun.
Nəmrud1 göyə ox atdı,
Qarnı yarıq balığı qarşıya tutdun.
Böyüklükdə həddin yox,
Sənin boyun-qəddin yox,
ya bədənin, cəddin2 yox!
Vurduğunu ulatmayan ulu tanrı!
Basdığını bildirməyən bəlli tanrı!
Apardığını göyə yetirən əziz tanrı!
Qəzəbləndiyini batırıb-boğan acıqlı tanrı! Birliyinə sığındım, qadir tanrı!
Qara donlu kafirə qarşı at sürürəm,
İşimi sən başa vur, sən kömək et!

həmin dəmdə atını irəli sürdü. Yel kimi yetişdi, yeləm kimi yapışdı: Kafirin çiyninə bir qılınc vurdu. Geyim-keçimini doğradı. Altı barmaq dərinliyində yara vurdu. Qara qanı şoruldayıb axdı. Qara inək gönündən tikilmiş çəkmələri qanla doldu. Qara başı dumanlandı, fırlandı. Dərhal döndü, qalaya qaçdı. Yeynək arxasından çatdı. hasar qapısından girən yerdə böyük, iti polad qılıncını ənsəsinə elə vurdu ki. başı top kimi yerə düşdü. Ondan sonra Yeynək atını döndərib, qoşunun içinə gəldi.
Qazılıq qocanı dustaqlıqdan çıxartdılar. «hey, bəy igidlər, kafiri kim öldürdü?»—deyə soruşan Qazuıq qoca söyləmiş, görok, xanım, nə söyləmiş, demişdir:

Qaytabanın mayasını yüklü1 qoyub gəlmişəm,
Kaş biləydim, nərmi, mayamı doğdu?
Böyük aulda qoyunları yüklü qoyub gəlmişəm.
Kaş biləydim, erkək, ya dişi doğdu?
Ala gözlü gözəlimi yüklü qoyub gəlmişəm,
Kaş biləydim, oğlu, ya qızı oldu?
Ay igidlər/yaradanın eşqinə,
xəbər verin siz mənə!

Yeynək burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləyib, demişdir:
Qaytabanın mayasını yüklü qoydun, nər oldu! Böyük aulda qoyunların yüklü qaldı, qoç doğdu! Ala gözlü gözəlini yüklü qoydun,
aslan bir oğlu oldu!

Yeynək atası ilə görüşdü. Ondan sonra qalan bəylər körüş-dülər. Bəylər bir anda hasara hücum etdilər, düşmən malını çalıb-çapdılar. Yeynək və atası bir-birinə həsrət qaldıqları üçün xeyli qu-caqlaşıb öpüşdülər. Sahibsiz yerlərin qurdu kimi inildədilər. Allaha çox şükür etdilər. Qalanın kilsəsini yıxıb, yerində məscid tikdilər. Əziz tanrı adına xütbə oxutdular. Şahinlərin ən yaxşısını, qumaşın gözəlini, qızların göyçəyini, doqquz cərkə zər naxışlı çuxanı Bayındır xana hədiyyə ayırdılar. Qalan şeyləri döyüşçü igidlərə bağışladılar. Dönüb evlərinə gəldilər.
Dədəm Qorqud gəlib boy boyladı, soy soyladı. «Bu oğuznamə Yeynəyin olsun!»—dedi. Xeyir-dua verək, xanım.

Yerli uca dağların yıxılmasın!
Kölgəlik iri ağacın kəsilməsin!
Ağ saqqallı atanın yeri cənnət olsun!
Ağ birçəkli ananın yeri cənnət olsun!
Axır gündə allah sizi pak imandan ayırmasın!
Ağ alnın önündə beş kəlmə dua etdik, qəbul olunsun!
Günahınızı adı gözəl Məhəmməd Mustafa
üzü suyuna bağışlasın, xanım, hey!!!

Xanım, bir gün oğuzlar xəbərsiz oturURKən yurdlarına düşmən gəldi. Onlar gecəylə qorxub köçdü. Qaçıb gedərkən Aruz qocanın körpə oğlu düşüb yolda qalır, bir şir tapıb götürür, bəsləyir...Bir müddətdən sonra oğuz camaatı yenə öz yurduna qayıtdı. Oğuz xanın ilxıçısı gəlib xəbər gətirdi. Dedi; «Xanım, qamışlıqdan bir şir çıxır, sıçrayıb qaçmağı adam kimidir, atı vurub-basır, qanını sümürür».Aruz dedi: «Xanım, bu bəlkə yerimizdən qaçanda düşub-itən körpə oğlumdur?» Bəylər atlandılar. Şirin yatağı üzərinə gəldilər. Şiri qaçırıb, oğlanı tutdular. Aruz oğlanı evinə gətirdi. Şadlıq etdilər. Yemək-içmək oldu. Amma oğlanı nə qədər saxlayıb-ovundurdularsa, durmadı, şirin yataq yerinə qaçdı. Jenidən tutub gətirdilər.Dədəm Qorqud gəldi. Dedi: «Oğlum, sən insansan. heyvanla həmsöhbət olma. Gəl, yaxşı atlar min, yaxşı igidlərlə birgə çap! Böyuk qardaşının adı Qıyan Səlcikdir, sənin adın Basat olsun! Adını mən verdim, yaşını allah versin!»
215- Oğuz camaatı bir gün yaylağa köçdu. Aruzun bir çobanı vardı. Qonur qoca Sarı çoban deyərdilər adına. Oğuzlarınönündə bundan əvvəl kimsə keçməzdi. «Uzun bulağ» deyilən məşhur bir bulaq vardı. O bulağa pərilər qonmuşdu. Birdən qoyunlar ürkdü. Çoban qabaqdakı təkəyə hirsləidi, irəli getdi. Gördu ki, pəri qızlar qanad-qanada bağlayıb uçurlar. Çoban öz yapıncısını üzərlərinə atdı. Pəri qızının birini tutdu. Tamah salıb, qucaqladı... Qoyun ürkməyə başladı. Çoban qoyunun qabağına qaçdı. Pəri qızı qanad çalıb uçdu. Dedi: «Çoban, il tamam olanda məndəki əmanətini gəl, al! Amma oğuzların başına bəla gətirdin!» Çobanın canına qorxu düşdü. Amma qızın ayrılığından bənizi saraldı.

Zaman gəldi, oğuzlar yenə yaylağa köçdülər. Çoban yenə bu bulağa gəldi. Yenə qoyun ürkdü. Çoban irəli gəldi. Gördü ki, bir ət toplusu yatır, par-par parıldayır. Pəri qızı gəlib dedi: «Çoban, əmanətin budur, kəl kötur! Amma oğuzun başına bəla gətirdin!»—dedi. Çoban bu ət topasıiı görəndə təəccubləndi. Geri dönüb, sapand daşına tutdu. Vurduqca böyüdu; çoban həmin yığnağı qoydu, qaçdı; qoyunların ardınca düşdü.Sən demə, o zaman Bayındır xan bəylərlə gəzməyə çıxıbmış. Bu bulağın üstünə gəldilər. Gördülər ki, bir təəccüblü şey yatır, başı-ayağı bilinmir. Çevrəyə aldılar. Bir igid atdan düşüb onu tərpətdi-vurdu. Vurduqca böyüdü. Bir neçə igid də düşüb vurdu. Onlar vurduqca böyüdü. Aruz qoca da enib vurdu-silkələdi, birdən mahmızı həmin şeyə toxundu.topasının pərdəsi yarıldı, içindən bir oğlan uşağı çıxdı. Gövdəsi adam gövdəsi, təpəsində bir gözü vardı. Aruz bu uşağı götürüb ətəyinə sarıdı. Dedi: «Xanım, bunu mənə verin, oğlum Basatla böyüdüm!»

Bayındır xan: «Sənin olsun!»—dedi.
Aruz Təpəgözü götürüb evinə gətirdi. Buyurdu, bir dayə gəldi. Dayə əmcəyini ağzına verdi. Uşaq bir sordu, olan südü-nü içdi. İkinci dəfə sordu, qanını içdi; üçüncüdə canını al-dı. Bir neçə dayə gətirdilər, Təpəgöz onları halak etdi. Gör~dülər olmur, «südlə bəsləyək»,—dedilər. Gündə bir qazan süd çatmırdı. Bəslədilər, böyüdü, gəzməyə başladı. Oğlan uşaq-ları ilə oynayırdı. Uşaqların birinin burnunu, birinin qu-lağını yeməyə başladı. Xülasə, camaat bunun əlindən zara gəldi. Aciz qaldılar, Aruza şikayət edib ağlaşdıdar. Aruz Təpəgözü döydü-söydü, belə hərəkətləri qadağan etdi; Təpəgöz sözünə baxmadı. Axır ki, Aruz onu evindən qovdu.
Təpəgözün pəri anası gəlib oğlanın barmağına bir üzük keçirdi. «Oğul, sənə ox batmasın, bədənini qılınc kəsməsin!» dedi.

Təpəgöz oğuzların arasından çıxdı, bir uca dağda məskən saldı. Yol kəsdi, adam oğurladı, böyük quldur -oldu. Üzərinə bir neçə adam göndərdilər. Ox atdılar, batmadı. Qılınc vur-dular, kəsmədi. Süngünü sancdılar, yerimədi. Çoban-çoluq qal-

madı, Təpəgöz hamısını yedi. Oğuzların içində adam yeməyə
başladı. Oğuzlar yığışıb onun üzərinə gəldilər. Təpəgöz gö-
rüb qəzəbləndi. Bir ağacı qoparıb yerindən atdı, əlli-alt-
mış adam həlak elədi. İgidlərin başçısı Qazana elə zərbə
vurdu, dünya başına daraldı.
Qazanın qardaşı Qaragünə Təpəgözün əlində məğlub oldu. Dözən oğlu Alp Rüstəm həlak oldu.
Uşun qoca oğlu kimi pəhləvan onun əlində öldü; onun iki qardaşı da Təpəgözün əlində pak canını tapşırdı.

Dəmir donlu Mamaq onun əlində məhv oldu. Bığı qanlı Bükdüz Əmən də Təpəgöz tərəfindən məğlub edildi. Təpəgöz ağ saqqallı Aruz qocaya qan qusdurdu. Qıyan Səlçikin ödü yarıldı. Oğuzlar Təpəközə heç nə edə bilmədilər, vahiməyə düşüb qaçdılar. Təpəgöz onların qarşısını aldı, geri qaytardı. Xülasə, oğuzlar yeddi dəfə qaçdı, Təpəgöz onların qarşısını alıb, yeddi dəfə geri oturtdu. Oğuz yurdu Təpəgözün əlində əsir-yesir olub qaldı. Gedib, Dədə Qorqudu çağırdılar. Onunla danışdılar: «Gəlin, pay ayıraq, xəraç verək!»—dedilər. Dədə Qorqudu Təpəgözün yanına göndərdilər. Gəldi, salam verdi. Dedi: «Oğul, Təpəgöz, oğuz yurdu əlində əsir olub, viran qaldı. Sənin ayağına məpi göndəriblər. Sənə vaxtaşırı pay verək, deyirlər» Təpəgöz dedi: «Gündə altmış adam yığıb verin yeməyə!» Dədə Qorqud dedi: «Bu hesabla sən adam qoymaz, hamını yeyib qurtararsan. Amma gündə iki adamla beş yüz qoyun verə bilərik!»

Dədə Qorqud belə deyəndə Təpəgöz dedi: «Yaxşı, elə olsun! Lakin mənə həm də iki adam verin, yeməyimi bişirsin, mən yeyim!”
Dədə Qorqud döndü, oğuz yurduna gəldi. Dedi: «Bunlu qoca ilə Yapaqlı qocanı Təpəgözə verin, xörəyini bişirsin! Bir də gündə iki adamla beş yüz qoyun istəyir». Camaat razılaşdı. Dörd oğlu olan birini verdi, üçü qaldı. Üç oğlu olan birini verdi, ikisi qaldı. İki oğlu olan birini verdi, biri qaldı.

Qapaqqan adlı bir kişi vardı. İki oğlu vardı. Bir oğlunu vermiş, biri qalmışdı. İndi növbə dolanıb ona çatmışdı. Anası fəryad edib, zar-zar ağladı. Sən demə, xanım, Aruz oğlu Basat harasa döyüşə kedibmiş; bu

zaman gəlib çıxdı. Oğlanın anası dedi: «Basat indi çapqınçılıqdan gəlib. Gedim, bəlkə mənə bir əsir verdi, oğulcuğazımı qurtara bildim:», Basat qızıl naxışlı günlüyünü qurub oturmuşdu ki, gör-dülər bir qadın gəlir. İçəri, Basatın yanına gəldi, salam verdi, ağladı. Dedi;
Ovuclarına sığmır lələkli oxun,
Yekə təkə buynuzundan bərk yayın var.
İç Oğuzda, Daş Oğuzda bəllidir adın,
Aruz oğlu, igid Basat, kömək et mənə!

Basat dedi; «Nə istəyirsən?» Qadın dedi; «Vəfasız dünya-da bir kişi meydana çıxıb. Oğuz elini yaylağa köçməyə qoymadı. Böyük iti polad qılınclar bir tükünu kəsə bilmədi. Qarğı nizə oynadanlar-dərisini dələ bilmədi, Qayın ağacından düzəlmiş oxları atanlar ona kar etmədilər. İgidlərin başçısı Qazana bir zərbə vurdu, Qardaşı Qaragünə onun əlində əzildi. Bığı qanlı Bükdüz Əmən onun əlində döyüldu. Ağ saqqallı atan Aruza qan qusdurdu. Meydanda qardaşın Qıyan Səl cikin ödü yarıldı, can verdi. Qalın Oğuz bəylərinin də kimini şikəst etdi, kimini həlak elədi. Yeddi dəfə oğuz elini yerindən qovdu. Xərac istədi, aldı. İndi gündə iki adam, beş yüz qoyun istəyir. Bunlu qoca ilə Yapaqlı qocanı ona xidmətçi veriblər. Dörd oğlu olan birini verdi. Üç olan birini verdi, iki olan birini verdi. İki oğlum vardı, birini verdim, biri qaldı. Növbə fırlanıb, mənə çatıb. Onuda istəyirlər. Xanım, mənə kömək et!»

Basatın qaranlıq çökmüş gözləri yaşla doldu. Qardaşından ötrü söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:
Qayalıq yerdə tikilmiş otaqlarını O zalım yıxmışdır yəqin, qardaş!
İti qaçan atlarını tövləndən
O zalım seçmişdir yəqin, qardaş! Təkhürküclü dəvələri qatarından O zalım ayırmışdır yəqin, qardaş! Şülənlərdə qırdırdığın qoyunları
0 zalım qırmışdır yəqin, qardaş! Fərəhlənib gətirdiyin gəlinini
0 zalım səndən ayırmışdır yəqin, qardaş!
Ağ saqqallı atamı
«Oğul» deyə ağlatdın yəqin, qardaş!

Ağca üzlü anamı sızlatdın yəqin, qardaş! Qarşıdakı uca dağımın zirvəsi qardaş! İti axan gözəl suyumun daşqını qardaş! Güclü belimin qüvvəsi,
qaranlıq çökmuş gözlərimin işığı,
qardaş!

«Qardaşımdan ayrıldım!» deyə çox ağladı, zarıldadı. Basat həmin qadına bir əsir verdi. «Get, oğlunu xilas et!»—dedi

Qadın əsiri götürüb gəldi, oğlu yerinə verdi. həm də Aruzu «oğlun gəldi!» deyə muştuluqladı. Aruz sevindi. Qalın 0ğuz bəyləri Basatı qaşıladılar. Basat atasının əlini öpdü. Ağlaşdılar, hönkürdülər. Anasının evinə gəldi. Anası oğlunu qarşılayıb qucaqladı. Basat anasının əlini öpdü. Görüşüb-ağlaşdılar. Oğuz bəyləri toplaşdı. yemək-içmək məclisləri oldu. Basat dedi: «Bəylər, qardaşımın qanını almaq üçun Təpəgözlə qarşılaşmaq istəyirəm. Nə deyirsiz?»
Qazan bəy burada söyləmiş, görək, xanım, necə söyləmişdir:

Böyük nəhənk oldu Təpəgöz,
Göydə çevirdim, yıxa bilmədim, Basat!
Böyük qaplan oldu Təpəgöz,
Uca dağlarda fırlandıq, yıxa bilmədim, Basat!
Quduz aslana döndü Təpəköz,
Qalın qamışlıqda yıxa bilmədim, Basat!
İgid olsan, yaxşıdır,
amma mən Qazandan artıq olmazsan, Basat! Ağ saqqallı atanı ağlatma!
Ağ birçəkli ananı zarıldatma!

Basat dedi: «Mütləq gedəcəyəm!» Qazan dedi: «Özün bilər-sən». Atası ağlayıb dedi: «Oğul, ocağımı sahibsiz qoyma, rəhm elə, getmə!» Basat dedi: «Yox, ağ saqqallı əziz ata, gedirəm». Atasını eşitmədi, paltarının qolundan bir tutam ox çıxardı, qurşağına keçirdi. Qılıncını da qurşandı. Yayını qoluna saldı. Ətəklərini yığışdırdı. Atasının-anasının əlini öpdü, halallaşdı, «salamat qalın!»—dedi. Təpəgözün olduğu Salaxana qayasına gəldi. Gördü ki, Təpəgöz arxasını günə verib yatır. Öz belindən çəkib bir ox çıxardı. Təpəgözün çiyninə bir ox vurdu. Ox

keçmədi, parçalandı. Bir də atdı. O da para-para oldu. Təpəgöz qocalara dedi: «Bu yerin milçəyi bizi dilxor etdi!» Basat bir də atdı. O da parçalandı, bir parçası Təpəgözün qabağına düşdü. Təpəgöz sıçradı, baxdı. Basatı gördü, əlini əlinə çalıb qah-qahla küldü. Qocalara dedi: «Oğuzlardan bizə yenə bir yeməli-yetişmiş quzu gəlib». Basatı qabağına qatıb tutdu. Boğazından yapışıb, yatağına gətirtdi: Çəkməsinin boğazına soxdu. Dedi: «Ay qocalar, günorta üstü bunu mənimçin şiş-kabab eləyin, yeyim». Yenə yuxuya getdi.

Basatın xəncəri vardı. Çəkmənin boğazını yarıb içindən çıxdı. Dedi: «Ay qocalar, bunun ölümü nədəndir?» Dedilər: «Bilmirik. Amma gözündən başqa, ayrı yerdə ət yoxdur». Basat Təpəgözün başı ucuna gəldi. Göz qapağını qaldırdı. Baxdı gördü ki, gözü ətdəndir. Dedi: «Ay qocalar, sünkünü oçağa qoyun, qızsın!» Süngünü ocağa saldılar, qızardı.

Basat əlinə aldı. Adı gözəl Məhəmmədə salavat çəkdi. Sün-günü Təpəgözün gözünə elə basdı ki, gözü məhv oldu. Təpəgöz elə nərə çəkdi ki, elə hayqırdı ki, dağ-daş əks-səda verdi. Basat sıçradı. Mağaraya qoyunların içinə düşdü. Təpəgöz bildi ki, Basat mağaradadır. Mağaranın qapısında durub, bir ayağını qapının bir yanına, birini digər yanına qoydu. Dedi: «Ay qoyunların başçıları ərkəçlər, bir-bir gəlin, keçin!» Bir-bir gəlib keçdilər. hər birinin başını sığalladı. «Toğ-lucuqlar, var-dövlətim qaşqa qoç, gəlin, keçin!»—dedi. Bir qoç yerindən qalxdı, buynuzlayıb irəli cumdu. Basat bir anda qoçu basıb kəsdi, dərisini çıxardı, quyruğu ilə başını dəridən ayırmadı; dərinin içinə girdi. Basat Təpəgözün önünə gəldi. Təpəkez bildi ki, Basat dəri içindədir. Dedi: «Ay qaş-qa qoç, mənim həlak olacağımı haradan bildin? Elə vurum səni mağara divarına ki, quyruğun mağaranı yağlasın!» Basat qoçun başını Təpəgözün əlinə uzatdı. Təpəgöz qoçun buynuzun-dan bərk tutdu. Qaldıranda buynuzla dəri əlində qaldı. Basat Təpəgözün ayaqları arasından sıçrayıb çıxdı. Təpəgöz buynu-zu götürüb yerə çırpdı. Dedi: «Oğlan, qurtuldunmu?» Basat de-di: «Tanrım qurtardı». Təpəgöz dedi: «Ay oğlan, al bu barma-ğımdakı üzüyü barmağına tax, sənə ox və qılınc kar eyləmə-sin». Basat üzüyü alıb barmağına keçirdi. Təpəgöz dedi: «Oğ-lan, üzüyü alıb taxdınmı?» Basat dedi: «Taxdım». Təpəgöz Ba-

satın üzərinə atılıb, xəncərlə vurub-kəsdi. Basat sıçrayıb kənarda durdu, gördü ki, üzük yenə Təpəgözün ayağı altına düşüb qalıb.

Təpəgöz dedi: «Qurtuldunmu?» Basat dedi: «Tanrım qurtar-dı». Təpəgöz dedi: «Oğlan o künbəzi görürsənmi?» Deyir: «Gö-rürəm». Təpəgöz dedi: «Mənim xəzinəm var. Get möhürlə, o qo-calar кeqürməsinlər!» Basat künbəzin içinə kirdi. Kerdü ki, qızıl-gümüş yığılmışdır. Baxanda hər şeyi unutdu. Təpəgöz künbəzin qapısını tutdu: Dedi: «Künbəzə girdinmi?» Basat dedi: «Girdim». Təpəgöz dedi: «İndi elə vurum ki, künbəzlə bir yerdə darmadağın olasan». Basat «lailahə ilallah, Mə-həmmədən-rəsulallah!»— dedi. həmin anda künbəz yarıldı, yeddi yerdən qapı açıldı. Basat qapıların birindən çıxdı.

Təpəgöz əlini künbəzə soxdu. Elə vurdu ki, künbəz alt-üst oldu. Təpəgöz dedi: «Oğlan, qurtuldunmu?» Basat dedi: «Tanrım qurtardı». Təpəgöz dedi: «Sənə ölüm yoxmuş! 0 mağaranı görürsənmi?» Basat dedi: «Görürəm!» Dedi: «Orada iki qılınc var: biri qınlı, biri qınsız. Mənim başımı o qınsız qılınc kəsər. Get, götur, mənim başımı kəs!» Basat mağara qapısına getdi. Gördü bir qınsız qılınc durmadan enir-qalxır. Basat fikirləşdi: «Bununla ehtiyatlı olmalıyam!» Öz qılıncını çıxardı, qarşısına tutdu. Qılıncı iki para oldu. Getdi, bir ağac gətirdi, qılıncın qabağına tutdu. Onu da iki para eylədi. Sonra yayını əlinə aldı. Oxla o qılınc asılan zənciri vurdu. Qılınc yerə düşüb kömüldü. Öz qılıncını qınına qoydu. həmin qılıncın dəstəyindən bərk tutdu. Gəlib dedi: «Ay Təpəgöz, necəsən?» Təpəgöz dedi: «Ay oğlan, yenə ölmədinmi?» Basat dedi: «Tanrım qurtardı». Təpəgöz dedi: «Sənə ölüm yoxmuş!»

Təpəgöz çağırıb söyləmiş, görək nə söyləyib demişdir:

Gözüm, gözüm, yalnız gözüm!
Yalnız gözlə mən oğuz yurdunu əsir etdim!
Ala gözümdən ayırdın, igid, məni!
Şirin candan ayırsın tanrı səni!
Belə ki mən çəkirəm göz dərdini,

heç igidə verməsin tanrı göz, bu günü!

Təpəgöz yenə dedi:
hardan gəldin sən igid, yerin nə yerdir? Qaranlıq gecədə yol azsan,
ümidin nəyədir? Böyük bayraq götürən xanınız kimdir
döyüş günü öndə?
Ağ saqqallı atanın adı nədir?
İgid əgər igid ərdən ad gizlətsə, eyibdir.
Adın nədir, igid, söylə mənə!

Təpəgöz dedi: «Qurtuldunmu?» Basat dedi: «Tanrım qurtar-dı». Təpəgöz dedi: «Oğlan o künbəzi görürsənmi?» Deyir: «Gö-rürəm». Təpəgöz dedi: «Mənim xəzinəm var. Get möhürlə, o qo-calar кeqürməsinlər!» Basat künbəzin içinə kirdi. Kerdü ki, qızıl-gümüş yığılmışdır. Baxanda hər şeyi unutdu. Təpəgöz künbəzin qapısını tutdu: Dedi: «Künbəzə girdinmi?» Basat dedi: «Girdim». Təpəgöz dedi: «İndi elə vurum ki, künbəzlə bir yerdə darmadağın olasan». Basat «lailahə ilallah, Mə-həmmədən-rəsulallah!»— dedi. həmin anda künbəz yarıldı, yeddi yerdən qapı açıldı. Basat qapıların birindən çıxdı.

Təpəgöz əlini künbəzə soxdu. Elə vurdu ki, künbəz alt-üst oldu. Təpəgöz dedi: «Oğlan, qurtuldunmu?» Basat dedi: «Tanrım qurtardı». Təpəgöz dedi: «Sənə ölüm yoxmuş! 0 mağaranı görürsənmi?» Basat dedi: «Görürəm!» Dedi: «Orada iki qılınc var: biri qınlı, biri qınsız. Mənim başımı o qınsız qılınc kəsər. Get, götur, mənim başımı kəs!» Basat mağara qapısına getdi. Gördü bir qınsız qılınc durmadan enir-qalxır. Basat fikirləşdi: «Bununla ehtiyatlı olmalıyam!» Öz qılıncını çıxardı, qarşısına tutdu. Qılıncı iki para oldu. Getdi, bir ağac gətirdi, qılıncın qabağına tutdu. Onu da iki para eylədi. Sonra yayını əlinə aldı. Oxla o qılınc asılan zənciri vurdu. Qılınc yerə düşüb kömüldü. Öz qılıncını qınına qoydu. həmin qılıncın dəstəyindən bərk tutdu. Gəlib dedi: «Ay Təpəgöz, necəsən?» Təpəgöz dedi: «Ay oğlan, yenə ölmədinmi?» Basat dedi: «Tanrım qurtardı». Təpəgöz dedi: «Sənə ölüm yoxmuş!»

Təpəgöz çağırıb söyləmiş, görək nə söyləyib demişdir:

Gözüm, gözüm, yalnız gözüm!
Yalnız gözlə mən oğuz yurdunu əsir etdim!
Ala gözümdən ayırdın, igid, məni!
Şirin candan ayırsın tanrı səni!
Belə ki mən çəkirəm göz dərdini,
heç igidə verməsin tanrı göz, bu günü!

Təpəgöz yenə dedi:
hardan gəldin sən igid, yerin nə yerdir? Qaranlıq gecədə yol azsan,
ümidin nəyədir? Böyük bayraq götürən xanınız kimdir
döyüş günü öndə?
Ağ saqqallı atanın adı nədir?
İgid əgər igid ərdən ad gizlətsə, eyibdir.
Adın nədir, igid, söylə mənə!

Basat Təpəgözə söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:
Olduğum yer, yurdum mənim Günortacdır! Qaranlıq gecədə yol azsam,
ümidim allahadır.
Böyük bayraq götürən xanımız Bayındır xan,
Döyüş günü öndə gedən qəhrəmanımız
Salur Qazan,
Anamın adını soruşsan,—Qaba ağacdır! Atamın adını soruşsan,—
Xaqan Aslandır! Mənim adımı soruşursan,—Aruz oğlu Basatdır!

Təpəgöz dedi: «Süd qardaşıyıq, qıyma mənə!» Basat dedi:

Ay əbləh, ağ saqqallı atamı ağladıbsan,
Ağ birçəkli, qoca anamı inlədibsən.
Doğma qardaşım Qıyan Səlciki öldürmüsən.
Ağca üzlü gəlnimi dul etmisən.
Ala gözlü uşaqlarını yetim qoymusan.
Böyük, iti polad qılıncımı çəxməyincə,
Qafalı-papaqlı başını kəsməyincə.
Al qanını yer üzünə tökməyincə,

Qardaşım Qıyanın qanını almayınca
qoyarammı sağ qalasan,—qoymaram!

Təpəgöz də burada söyləyib demişdir:
Deyirdim ki, qalxıb yerimdən durum,
Qalın Oğuz bəyləriylə əhdimi pozum, Qollarında şahinləri öldürüm.
Bircə dəfə adam ətindən doyum.
Qalın Oğuz bəyləri üstümə gəlsə,
Deyirdim ki, qaçıb Salaxana qayasına girim. Mancanaqla ağır daşlar atım,—deyirdim, Göydən başıma düşən daşla ölüm,—deyirdim.
Ala gözdən məhrum etdin, igid, məni!
Şirin candan məhrum etsin allah səni!

Təpəgöz bir daha söyləyib demişdir:
Ağ saqqallı qocaları çox ağlatmışam,
Ağ saqqalın qarğışımı tutdu ola, gözüm, səni?
Ağ birçəkli qarıları çox ağlatmışam,
Anaların göz yaşımı tutdu ola, gözüm, səni?
Bığ yeri tərləmiş cavanları çox yemişəm,
Çavanlıqlarımı tutdu ola, gözüm, səni?
Əlləri xınalı qızcığazları çox yemişəm,
Ovucları-qarışları tutdu ola, gözüm, səni
Belə ki mən çəkirəm gözümün göynəmini,
heç kimə verməsin allah göz yükü, göz qəmini!
Gözüm, gözüm, ay gözüm! Yalnız gözüm!

Basat hirsləndi, yerindən durub gəldi. Təpəgözü nər dəvə kimi dizi üstünə çökdürdü. Təpəgözün öz qılıncı ilə boynunu vurdu. Başını yayın kirişinə taxdı, sürüyə-sürüyə mağara qa-pısına gəldi.
Basat Bunlu qoca ilə Yapaqlı qocanı oğuz elinə muştuluq-çu göndərdi.
Onlar ağ-boz atlar minib çapdılar. Qalın Oğuz ellərinə xəbər çatdı.
At ağızlı Aruz qocanın evinə çapar gəldi. Ona Basatın sevinc xəbərini verdi: «Muştuluq! Oğlun Təpəgözü öldürdü!»
Qalın Oğuz bəyləri yetişdilər. Salaxana qayasına gəldilər. Təpəgözün başını ortaya gətirdilər.

Dədəm Qorqud gəlib şadlıq havası çaldı. Mərd igidlərin başına nə gəldiyini dedi-danışdı. Eləcə də Basata xeyir-dua verdi: .
Qara Dağa yetəndə son, keçid versin!
Aşqın-daşqın sular keçsən, keçid versin!

İgidliklə qardaşının qanını aldın! Qalın Oğuz bəylərini fəlakətdən qurtardın. Qadir allah üzünü ağ etsin, Basat! dedi.
Sizə də xeyir-dua verək, xanım:
Ölüm gəldikdə sizi pak imandan ayırmasın!
Günahınızı adı əziz Məhəmməd Mustafaya
bağışlasın, xanım, hey!

BƏKIL OĞLU İMRANIN BOYU

Qam Ғan oğlu Bayındır xan yerindən durmuşdu. Yüksək evini qara yer üzərində ucaltmışdı. hündür alaçığı göy üzünə dirənmişdi. Min yerdə ipək xalçalar döşətdirmişdi. İç Oğuz və Daş Oğuz bəyləri toplaşmışdılar.Doqquz tümənlik Gürcüstanın xəracı gəldi: bir at, bir qılınc və bir çomaq gətirdilər.Bayındır xan bərk dilxor oldu. Dədəm Qorqud gəldi, şadlıq havası çaldı. «Xanım, niyə qanın qaralıb?»—dedi. Dedi: «Necə qaralmasın, hər il qızıl-gümüş gəlirdi, cavanlara-bəylərə verirdik, xatirləri şad olurdu. İndi bunları kiməverək ki, onunçun xoş olsun?»Dədə Qorqud dedi: «Xanım, bunun üçünü də bir igidə verək, oğuz elinə qarovul çəksin!» Bayındır xan «Kimə verək?»—dedi, sağına-soluna baxdı. heç kim razı olmadı. Bəkil deyilən bir igid vardı. Ona baxdı, dedi: «Sən nə deyirsən?» Bəkil razı oldu. Qalxdı, yeri öpdü. Dədəm Qorqud gətirilən qılıncı onun belinə bağladı. Çomağı çiyninə saldı, yayı qoluna keçirdi.

Bəkil şahanə ayğırı çəkdirib mindi. Qohum-əqrəbasını ayırdı, ev-eşiyini yığışdırdı, oğuz elindən köçdü. Bərdəyə, Gəncəyə gedib, məskən saldı. Kedib doqquz tümənlik Gürcüstan sərhədində çadır qurdu. Qarovulçuluq elədi. Buralara yad-kafir gəlsə idi, başını Oğuz elinə hədiyyə göndərirdi. İldə bir dəfə Bayındır xanın divanına gedirdi. Bir dəfə yenə Bayındır xandan adam gəldi ki, tez gəl. Bəkil də gəldi. hədiyyələrini yerə qoydu. Bayındır xanın əlini öpdü. Xan da Bəkili qonaq etdi. Yaxşı at, yaxşı qaftan, bolluca xərclik verdi. Üç gün tam əzizlədi, hörmət etdi. «Bəkili üç gün də ov əti ilə qonaq eləyək, bəylər!»—dedi. Ova hazırlıq üçün car çəkildi. Elə ki, ov hazırlığı tamam oldu, kimi atını, kimi qılıicını, kimisi də yay çəkib ox atmağını təriflədi. Salur Qazan nə özünü, nə atını təriflədi. Amma bəylərin hünərindən danışdı.

Üç yüz altmış altı igid ova atlansa, geyik üzərinə yürüş olsa, Bəkil yay qurmaz, ox atmazdı. Elə yayı biləyindən çıxarıb, buğanın sığının boynuna atardı, çəkib durquzardı. Arıq olsa, qulağını dələrdi ki, ovda bəlli olsun. Amma kök olsa, boğazlayıb kəsərdi.Bəylər, qulağı deşik geyik ovlayanda: «Bu, Bəkilin nişan etdiyidir»—deyə ona göndərərdilər.Qazan bəy dedi: «Bu hünər atındır, ya igidindir?» Dedilər: «Xanım, igidindir!» Xan dedi: «Yox, at işləməsə, ər öyünməz. hünər

atındır». Bu söz Bəkilə xoş gəlmədi. Dedi: «İgidlər içində bizi bədnam edib, quşqunumuzadək1 palçığa batırdın». Bayındır xanın hədiyyəsini önünə tökdü; xandan küsdü, divan-dan çıxdı. Atını gətirdilər. Ala gözlü igidlərini də götürüb evinə gəldi. Oğlanları qarşısına gəldi, onları oxşamadı. Ağ üzlü xanımı ilə danışmadı. Qadın burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:

Qızıl taxtımın yiyəsi, igid bəyim!
Göz açaraq gördüyüm,
Könül verib sevdiyim,
Qalxaraq yerindən durub gəldin.
Ala gözlü igidlərini yanına saldın. Arqubeldən, Ala Dağdan gecə aşdın.
Coşqun axan gözəl sudan kecə keçdin.
Ağ alınlı Bayındır. xanın divanına
gecə getdin, bəylər ilə yedin-içdin.
hərə öz qohum-qardaşı ilə deyib-güldümü? Qəriblikdə təklənmək xətrinə dəydimi?
hanı, xanım, altında yaxşı atın yoxdur! Alnını örtən qızıl işıqlı zirehin yoxdur!
Ala gözlü bəylərini oxşamırsan,
Ağca üzlü sevgilinlə danışmırsan,
halın niyə belədir?

Bəkil söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:

Qalxaraq yerimdən durub getdim,
Qarayallı gözəl Qazlıq atı mindim.
Arqubeldən, Ala Dağdan gecə keçdim.
Coşqun axan gözəl sudan ötüb-keçdim.
Ağ alınlı Bayındırın divanına çapar yetdim.
Ala gözlü bəylərlə yedim-içdim.
hər kəsi öz qohum-qardaşıyla mehriban gördüm.
Bizdən tamam üz döndəribdir xan, gördüm.
Elimi-günümü köçürüb gəlin,
Doqquz tümənlik Gürcüstana gedək,
Oğuz elindən üz döndərdim, qəti bilin!

Arvadı dedi: «İgidim, bəy igidim! Padşahlar allahın köl-gəsidir. Padşahına ağ olanın işi düz gətirməz. Təmiz ürəkdə pas olsa, şərab açar. Sən gedəli, xanım, çılpaq qalan uca dağların ovlanmayıbdır. Ova atlan çıx, könlün açılsın!»
Bəkil gördü ki, arvadın ağlı-başı yaxşıdır. Qazlıq atını çəkdirib mindi. Ova getdi.

Ov ovlayıb gəzərkən qabağına bir yaralı geyik çıxdı. Bəkil onun üstünə at saldı. Buğanın arxasından yetişdi. Yay girişini boynuna atdı. Buğa acıqlanmışdı. Özünü uca bir yerdən atdı. Bəkil atın чilovunu saxlaya bilməyib, keyiklə bəra-bər uçundu. Sağ oyluğu qayaya toxunub sındı. Bəkil ayağa durub ağladı. Dedi: «Böyük oğlum, böyuk qardaşım da yoxdur!..» Son-
ra paltarının qolundan bez çıxarıb, atının tərkindəki qa-
yışları dartıb qırdı. Qaftanının altından ayağını ata bərk
sarıdı. Var qüvvəsi ilə atının yalına sərildi. Ovçulardan ay-
rı düşmüş Bəkilin sinəbağısı surüşub boğazına keçdi. Ya-
şadığı sahəyə yaxınlaşdı. Oğlu İmran pəhləvan atasının
qarşısına gəldi. Gördü bənizi saralmışdır, sinəbağı boğa-
zına keçmişdir. Oğlan burada Bəkilin yoldaşlarını soruşub
söyləmiş görək, xanım, nə söyləmişdir:
Qalxaraq yerindon durub gəldin,
Qara yallı gözəl Qazlıq atını mindin.

Yalçın uca dağlar ətəyinə ova getdin.
Qara donlu kafirlərlə rastlaşdınmı?
Ala gözlü igidlərini qırdırdınmı?
Öz dilinlə bir neçə söz söylə mənə!
Qara başım qurban olsun, ağam, sənə!

Bəkil oğluna söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş, demiş-dir:
Oğul, ay oğul!
Qalxıb yerimdən durdum, gəldim.
Uca dağların döşünə ova çıxdım.
Qara donlu kafirlərə uğramadım.
Ala gözlü igidlərimi qırdırmadım.
Sağ-salamatdır, igidlərim, qəmlənmə!
Üç gündür ki, zavalım yox, xəstəyəm!
Oğul, at üzərindən götür məni, yatağa sal!—dedi.

Aslan balası yenə aslandır. Atasını atın üstündən qarma-layıb tutdu, yatağına gətirdi; cübbəsini üzərinə atdı. Qapını örtdü.
Bu yandan igid bəylər gördülər ki, ov pozulmuşdur; hər bi-ri öz evinə gəldi.
Bəkil beş gün öz divanına çıxmadı, Ayağının sındığını kimsəyə demədi. Bir gecə döşək üstündə bərk-bərk inlədi, ah-vay etdi. Arvadı dedi: «İgid bəyim, sürü ilə düşmən gəlsəydi, qorxmazdın. Atına iti ox dəysəydi, əyilməzdin. Adam öz quca-ğında yatan halal arvadına da sirrini deməzmi? Sənə nə olub?» Bəkil dedi: «Gözəlim, atdan düşdüm, ayağım sındı».Arvad əlini əlinə vurub, qaravaşa xəbər verdi. Qaravaş da çıxıb qapıçıya söylədi. Otuz iki dişdən çıxan söz bütün camaat arasında yayıldı: «Bəkil atdan yıxılıb, ayağı sınıbdır»...
Deyilənə görə, kafirin casusu vardı, Bu xəbəri eşidib getdi, təkürə xəbər verdi. Təkür dedi; «Qalxıb yerinizdən durun, yatan yerdə Bəkil bəyi tutun! Ağ əllərini qollarından bağla-yın. Kecikmədən gözəl başını kəsin. Al qanını yer üzünə tö-kün. Elini-yurdunu çapıb talayın. Qız-gəlinini əsir edin!

Bəkilin də orada casusu vardı. Bəkilə xəbər köndərdi. Dedi: «Başınıza çarə eyləyin, üstünuzə düşmən gəlir». Bəkil yuxarı baxdı; «göy uzaq, yerdə bərk!»—deyə düşündü. Oğlunu ya-nına çağırıb söyləmiş, görək, xanım, nə söyləyib demişdir:
Oğul, oğul, ay oğul!
Qaranlıq çökmuş gözümün işığı oğul!
Güclü belimin qüvvəsi oğul!
Gör axırda nələr oldu,
Mənim başıma nələr gəldi.
Oğul, qalxaraq yerimdən durub getdim,
Boynu sınsın, o gözəl Al ayğırı mindim.
Ov ovlayıb quş vurarkən yoruldu, surüşərək məni yerə vurdu.
Sağ oyluğum sındı,
Gör, bəlalı başıma nələr gəldi.
Uca dağlardan xəbər aşmışdır,
Aşqın-daşqın sulardan xəbər keçmişdir.
Dəmir Qanı Dərbənddən xəbər getmişdir.
Alca atlı Şöklü Məlik bərk pusqu qurmuşdur.
Pusduğu vaxtdan uca dağlara duman düşmuşdür.
«Yatdığı yerdə Bəkil bəyi tutun!»—demişdir,
«Ağ əllərini qollarından bağlayın!»—demişdir

«Qan töküb yerini-yurdunu çapın!»—demişdir.
«Ağ üzlü qız-gəlinin əsir tutun!»—demişdir.
Oğul, qalxaraq yerindən dur gəl!
Qarayallı gözəl Qazlıq atını min!
Yalçın qayalı Ala dağı gecəylə aşıb,
Ağ alınlı Bayındır xanın divanına get!
Ədəb-ərkanla Bayındır xana salam ver!
Bəylər bəyi olan Qazanın əlin öp!
«Ağ saqqallı atam xəstədir», söylə,
Qazan bəy mütləq mənə yetişsin,—söylə!
Gəlməsən, yurdumuz talandı,—söylə,—
Qız-gəlinim əsir getdi özgə elə!
Bu yerdə oğlan atasına söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş, demişdir:

Ata, nə söyləyir, nə danışırsan?
Ürəyimi, bağrımı nə dağlayırsan?
Qalxaraq öz yerimdən çox durmuşam,
Qarayallı Qazlıq atıma çox minmişəm.
Arqubeli, Ala dağı ov xətrinə aşmamışam.
Ağ alınlı Bayındırın divanına getməmişəm.
Qazan kimdir? Mən onun əlini öpməmişəm.
Altındakı Al ayğırını mənə ver,
Elə çapım, bassın onu qoy qan-tər!
Əynindəki dəmir donunu mənə ver,
Qolçaq, yaxa tikdirim mən səninçin!
Böyük, iti polad qılıncı mənə ver,
Bircə anda başlar kəsim səninçin!
Qarğı budağından olan süngünü ver mənə,
Sancım onu mən səninçin düşmən köksünə Ağ lələkli iti oxunu ver mənə,
Atıb sancım istədiyin düşmənə!
Ala gözlü üç yüz igidi qoş mənə, Məhəmməd dini yolunda döyüşüm mən

Bəkil dedi: «Ölüm ağzın üçün, oğul! Bəlkə də mənim keçmiş günlərimi xatırlatmayacaqsan... Aya, geyimimi gətirin, oğlum geysin! Al ayğırımı gətirin, oğlum minsin! El vahiməyə düş-məmiş oğlum gedib döyüş meydanına girsin!»
Oğlanı geyindirib-keçindirdilər. Gəlib ata-anası ilə gö-rüşdu. Əllərini öpdü. Üç yüz igidi yanına salıb, döyüş meyda-nına getdi.
Al ayğır düşmən qoxusu hiss edəndə ayağını yerə döyərdi, tozu göyə çıxardı.
Kafirlər dedi: «Bu at Bəkilindir, biz qaçırıq». Təkür dedi: «Ədə, yaxşı baxın. Bu gələn Bəkilsə, sizdən əvvəl mən qaçıram».
247- Gözətçi gözlədi, Gördü ki , at Bəkilindir, ancaq Bəkil üstündə deyil. Atın belindəki quş kimi bir oğlandır. Gəlib təkürə xəbər verdi. Dedi: “ At , yaraq və işıqlı zireh Bəkilindir, Bəkil içində deyil!” Təkür dedi: “ Yüz adam seçin , gurultu qoparıb hay-küy salın, oğlanı

qorxudun. Oğlan quş ürəkli olar , meydanı qoyub qaçaççaq”. Yüz kafir seçilib oğlanın üzərinə gəldi. Kafir oğlana söyləmiş , görək nə söyləmişdir:

Oğlan , oğlan , ay oğlan
Haramzada oğlan!
Altında Al ayğırı arıq oğlan.
Böyük , iti polad qılıncı gödək oğlan!
Əlindəki süngüsü sınıq oğlan!
Dəstəyi ağ tozlu yayı nazik oğlan.
' Biləyində doxsan oxu seyrək oğlan!
Yanındakı yoldaşları çılpaq oğlan!
Qaranlıq çökmuş gözləri çökük oğlan!
Şöklü Məlik səni möhkəm pusmuş, Meydandakı o oğlanı tutun, demiş,
Əllərini-qollarını bağlayın, demiş.
Bircə anda gözəl başını kəsin, demiş.
Al qanını üzünə axıdın, demiş...
Ağ saqqallı atan varsa, ağlatma!
Ağ birçəkli anan varsa, inlətmə!
Yalqız igid alp1 olmaz,
Yovşan dibi bərk olmaz.
Əcəli çatmış əbləh oğlu əbləh,
Qayıdıb, dön burdan geri!

Oğlan da burada söyləmiş, görək, nə söyləyib, demişdir:
Ey itim kafir, mirzə-hərzə danışma!
Altımda Al ayğırımı nə bəyənmirsən?
səni görub oynayır.
Əynimdəki dəmir donum çiynimi qısır,
Böyük iti polad qılıncım qınını doğrayır.
Qarğı budağından süngümü nə bəyənmirsən? Köksünü dələrək göyə fırladar.
Dəstəyi ağ tozlu bərk yayım zar-zar inləyir, Oxlarım öz qabının kişini dəlir.
Yanımda igidlərim döyüş istəyir.
İgid adama hədə-qorxu gəlmək eyibdir.

Ay kafir, bəri gəl, döyüşək!

Kafir dedi; «Oğuzun arsızı türkmanın dəlisinə bənzəyir, buna bax a!..» Təkür dedi: «Gedin soruşun, oğlan Bəkilin nəyidir?» Kafir gəlib oğlana söyləmiş, görək, necə söyləmişdir:

Bilirik ki, altındakı Al ayğır Bəkilindir,
Bəkil hanı?
Böyük, iti polad qılınчın Bəkilindir,
Bəkil hanı?
Əynindəki dəmir donun Bəkilindir,
Bəkil hanı?
Yanındakı igidlərin Bəkilindir,
Bəkil hanı?
Əgər Bəkil burdadırsa,
kecəyədək biz vuruşaq.
Dəstəyi ağ tozlu olan
bərk yaylar dartışdıraq.
Ağ lələkli kəskin, iti
oxlar ilə biz atışaq,
Sən Bəkilin, de, nəyisən,
tez ol, söylə bizə, oğlan!

Bəkilin oğlu burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş, demişdir: «Ay kafir, sən məni tanımırsanmı? Ağ alınlı Bayındır xanın bəylərbəyisi Salur Qazan, onun qardaşı Qaragünə çaparaq yetişdi, Dönəbilməz Tüləkvuran, Dözən oğlu Alp Rüstəm, Boz atlı Beyrək bəy Bəkilin evində yeyib-içirdilər; casus səndən xəbər gətirdi. Altındakı Al ayğıra Bəkil məni mindirdi. Böyük iti polad qılıncını qüvvət üçün verdi; qarğı budağından olan süngüsunü qeyrət üçün verdi; üç yüz igidini mənə yoldaş kimi qoşdu. Mən Bəkilin oğluyam, ay kafir! Bəri gəl, döyüşək!»

Kafir təkür dedi: «hələ bir döz, əbləh oğlu, mən sənə gəlim çatım!» Altı pərli gürzünü ələ alıb, atını oğlanın üzərinə sürdü. Oğlan qalxanını

gürzün qabağına tutdu. Kafir yuxarıdan aşağıya doğru oğlanı bərk vurdu: qalxanını ovdu, dəbil-qəsini əzdi, üz-gözünü sıyırdı, ancaq oğlanı məğlub edə bilmədi. Gürzlə döyüşdülər; böyük, iti polad qılıncla vuruşdular, atıla-atıla meydanda qılınclaşdılar; çiyinləri doğrandı, qılıncları ovulub töküldü, bir-birinə üstün gələ bilmədilər. Qarğı budağından olan süngülərlə çarpışdılar, meydanda buynuzlarını bir-birinə sancmaq istəyən buğalar ki-mi döş-döşə gəldilər; süngüləri sındı, bir-birini təslim edə bilmədilər. At üzərindən bir-birilə qapışıb-dartışdılar. Kafirin gücü çox idi, oğlan əldən düşdü. Allah taalaya yalvarıb söyləmiş, görək, necə söyləmişdir:

Ucalardan ucasan, uca tanrı!
Kimsə bilməz necəsən, gözəl tanrı!
Sən Adəmə tac verdin,
Şeytana lənət etdin.
Bir günahdan ötrü qapından qovdun.
İbrahimi tutdurdun,
Xam genə bürüdün.
Götürüb oda atdırdın*.
Odu gülşənə döndərdin
Birliyinə sığındım, əziz allah,
mənə kömək et!

Kafir dedi: «Oğlan, məğlub olanda allahınamı yalvarır-san? Sənin bir allahın varsa, mənim yetmiş iki bütxanəm var!» Oğlan dedi: «Ey lənətə gəlmiş azğın, sən bütlərinə yalvarır-san, mən varlıqları yoxdan var edən allahıma sığınıram».
Allah taala Cəbrayıla buyururdu ki: «Ey Cəbrayıl, get; o quluma qırx kişi qüvvəsi verdim».
Oğlan kafiri götürüb yerə vurdu. Burnundan qanı düdük ki-mi şoruldadı. İmran sıçrayıb kafirin boğazını şahin kimi ələ keçirdi.
Kafir dedi: «İgid, aman ver, sizin dininiz hansıdır? Qəbul edirəm».
Barmaq qaldırıb şəhadətini1 söylədi, müsəlman oldu. Qalan kafirlər bunu bildilər, meydanı qoyub qaçdılar.
İmranın yoldaşları kafirin yurd-yuvasını dağıtdılar, qızını-gəlinini əsir etdilər.

Oğlan öz atasına muştuluqçu göndərdi ki, döyüşdə qalib çıxdım. Ağ saqqallı atası onu qarşılayıb, boynunu qucaqladı. Dönüb evlərinə gəldilər. Atası uca dağda oğlan üçün yaylaq ayırdı. İti gedən Qaracıq atlar üçün tövlə ayırdı. Ağ üzlü oğluna şülənlik üçün ağca qoyunlar ayırdı. Ala gözlü oğluna al örtüklü gəlin aldı. Ağ alınlı Bayındır xan üçün pay ayırdı; oğlunu götürüb, onun divanına getdi. Əlini öpdü. Padşah Qazan oğlu Uruzun sağ yanında ona yer göstərdi. Gözəl naxışlı cübbə-çuxa geyindirdi.

Dədəm Qorqud gəlib şadlıq havası çaldı. Bu oğuznaməni düzdü-qoşdu, «Bəkil oğlu İmranın olsun!»—dedi. İgidlərin başına nə gəldiyini söylədi. Xeyir-dua verək, xanım!

Yerli uca dağların yıxılmasın! Kölgəlik iri ağacın kəsilməsin!
Allah verən ümidin üzülməsin! Günahınızı adı gözəl Məhəmmədə
bağışlasın allah, xanım, hey!!

UŞUN QOCA OĞLU SƏYRƏK BOYU

Oğuzların zamanında Uşun qoca deyilon bir kişi vardı. Övladdan iki oğlu vardı. Böyük oğlunun adı Əyrək idi. Pəhləvan, cəsur yaxşı bir igid idi, haçan istəsə, Bayındır xanın divanına gedib-gəlirdi. Bəylərbəyi olan Qazanın divanında onun üçün qapı-baca yox idi, Bəyləri aşağı başda qoyub, Qazanın lap önundə otu-rurdu. heç kimə qaynayıb-qarışmırdı.Xanım, yenə bir gün Əyrək bəyləri qoyub yuxarı başa keçəndə Tərsuzamış deyilən bir oğuz igidi dedi; «Ay Uşuk qocanın oğlu, bu oturan bəylər hər biri oturduğu yeri qılıncı ilə, çörəyi ilə alıbdır. Əyə, sən başmı kəsdin, qanmı tökdün, acmı doydurdun, yalın adammı geyindirdin?»

255- Əyrək dedi: «Ay Tərsuzamış, baş kəsib-qan tökmək hunərdirmi?» Dedi: «Bəli, əlbəttə, hünərdir!» Tərsuzamışın sözü Əyrəyə təsir elədi. Durdu Qazan bəydən yürüş üçün icazə istədi. İzn verildi. Çağırdılar, döyüşçülər yığıldı. Üç yüz nizəli seçmə igid Əyrəyin yanında cəmləşdi. Meyxanada beş gün yemək-içmək oldu. Ondan sonra Şirokuz kənarından Göycə dənizədək1 sahəni çapıb-taladılar. Böyuk qənimət əldə etdilər. Əyrəyin yolu Əlincə qalasına düşdü. Qara təkür orada bir qoruq düzəltdirmişdi... Quşlardan bu dairəyə qaz; toyuq; heyvanlardan geyik, dovşan doldurub, buranı oğuz igidləri üçün tələ etmişdi.Uşun qoca oğlunun da yolu bu qoruğa düşdü. Qoruğun qapısını sındırdılar. Sığın-geyik, qaz-toyuq qırdılar; yedilər-içdilər. Atlarının yəhərlərini götürdülər, öz geyimlərini çıxardılar.Qara təkurun casusu vardı, bunları gördü. Gəlib dedi: «Aya, oğuzlardan bir bölük atlı kəlin. Qoruğun qapısını sındırdılar, atlarının yəhərini götürüb, geyimlərinn çıxartdılar. Ədə, nə durursuz?»Altı yüz qara donlu kəfir bunların üzərinə hücum etdi. İgidləri qırdılar, Əyrəyi tutdular. Əlincə qalasında ziidana saldılar.

Uca-uca dağlardan, aşqın-daşqın sulardan xəbər keçdi. Qalın Oğuz ellərinə xəbər çatdı. Uşun qocanın hündür evi önündə şivən qopdu. Qaza bənzər qızı-gəlini ağ çıxarıb qara geydi. Uşun qoca Əyrəyin ağca üzlü anası ilə «Oğul, oğul!»—deyə hönkürtü ilə ağlaşdılar.Yiyəsi olan böyüyür, qabırğalı boy atır. Deyilənə görə, xanım, Uşun qocanın kiçik oğlu Səyrək yaxşı, pəhləvan cüssəli cəsur bir igid oldu. Bir gün yolu bir yığıncağa düşdü, oturdular. yeyib-içdilər. Səyrək sərxoş oldu. Bayıra —ayaq yoluna çıxdı. Gördü ki, yetim bir oğlan bir qızla dalaşır. «Əyə, sizə

nə olub?»—deyə bir şillə birinə, bir şillə də o birinə vurdu. Köhnə donun biti, yetim oğlanın dili acı olar. Yetim dedi: «Ə, bizim yetimliyimiz bəs deyil? Bizi niyə vurursan? hünərin varsa, qardaşın Əlincə qalasında əsirdir, get, onu qurtar!»

Səyrək dedi: «Ədə, qardaşımın adı nədir?» Dedi: «Əyrəkdir». Səyrək öz-özünə dedi: «Əyrəyə Səyrək yaraşır; qardaşım sağmış, daha fikir eləmərəm. Qardaşsız oğuz elində durmaram, Qaranlıq çökmüş gözlərimin işığı qardaş!» deyib ağladı. İçəriyə—məclisə gəldi. Oturanlardan icazə istədi. «Bəylər, salamat qalın!»—dedi. Atını gətirdilər, mindi; çapıb atasının evinə gəldi. Atından düşdü. Anasının dilini arayıb, bir söz eşitmək istədi. Səyrək burada görək nə söyləmiş, nə söyləyib demişdir:

Qalxaraq, ay ana, yerimdən durub Qarayallı gözəl Qazlıq atımı mindim.
Çarpaz yatan Ala Dağın
ətəyinə getdim.
Qalın Oğuz elində bir məclis varmış,
ora düşdüm,
Yemək-içmək vaxtı ağ-boz atlı
bir çapar gəldi.
Dedi, «Əyrək» adlı bir igid çoxdan əsir idi,
Allahın köməyilə dustaqlıqdan çıxıb gəlib.
Böyük-kiçik qalmayıb;
hamı getdi o igidin qarşısına.
Ana, mən də gedimmi, nə deyirsən?

Anası burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:

Ağzın üçün ölüm, oğul!
Dilin üçün ölüm, oğul!
Qarşıdakı uca dağın yıxılmışdı,
ucaldı axır!
Coşğun axan gözəl suyun qurumuşdu,
çağladı axır!
İri ağacda qol-budağın qurumuşdu,
cücərib-göyərdi axır!

Qalın Oğuz bəyləri ilə sən də get, oğul!
O igidə çatan kimi ağ atından en, oğul!
Əllə görüş, o igidə salam ver,
Əlini öpüb, boynunu da qucaqla!
Uca dağımın başısan, söylə!
Nə durmusan, oğul, atını çap, get!

Oğlan anasına söyləmiş, görək, nə söyləyib demişdir:

Ana, ağzın qurusun!
Ana, dilin çürüsün!
Mənim öz qardaşım varmış,
yolumdan qayıtmaram!
Oğuz elində qardaşsız durmaram!
Ana haqqı, tanrı haqqı olmasaydı,
Beyük, iti polad qılıncımı götürərdim,
Bircə anda gözəl başını kəsərdim,
Al qanını yer üzünə tökərdim,
ana, zalım ana!

Atası dedi: «Yanlış xəbərdir, oğul. Qaçıb gələn sənin böyük qardaşın deyil, ayrısıdır. Mənim kimi ağ saqqallı atanı ağlatma! Qocalmış ananı inlətmə!» Oğlan burada söyləyib demişdir:
Üç yuz altmış altı igid ova çıxsa
Keyik sürüsü üstündə hay-küy qalxsa, Qardaşlı igidlər inamla qalxıb vurur. Qardaşsızın ənsəsinə yumruq vursalar,
Ağladıqça dörd yanına baxıb durur, Gözlərindən dayanmadan acı yaşlar axıdır. Ala gözlü oğlunuzla görüşənədək Bəy ata, xanım ana, salamat qalın!

Ata-ana «yanlış xəbərdir, getmə, oğul!» dedilər. Oğlan:
«Məni yolumdan eləməyin. Qardaşım tutulan qalaya getməyincə, onun ölü, ya diri olduğunu bilməyincə, ölübsə qanını almayınca Qalın Oğuz elinə qayıtmaram!»—dedi.

Ata-ana ağlaşıb Qazan uçün adam saldılar. «Oğlan qarda-şını yada salıb gedir. Bizə nə məsləhət verirsən?»—dedilər. Qazan dedi: «Ayağına ət tuşağı vurun!»*

Nişanlısı vardı, tez yır-yığış edıb, Səyrəyi evləndirdilər. Atdan ayğır, dəvədən buqra, qoyundan qoç kəsdirdilər: Oğlanı gəlin otağına saldılar. Qızla yorğan-döşəyə girəndə oğlan qılıncını çıxardı, qızla özü arasında qoydu. Qız dedi: «Qılıncını qınına qoy, igid, murad ver, murad al, bir-birimizə sarılaq!» Oğlan dedi: «Ay əbləh qızı, qardaşımın uzünü görməyincə, ölmüşsə, qanını almayınca muradıma çatsam, qoy qılıncımla doğranım, oxuma sancılım, oğlum doğulmasın, doğularsa on yaşına çatmasın!» Dedi və ayağa durdu, tövlədən bir şahanə at çıxardı, yəhərlədi, döyüş paltarını geyindi. Dizlərinə, qollarına zireh qapaqlar bağladı. Dedi: «Qız, sən mənim üçün bir il yola bax! Bir ildə gəlməsəm, iki il bax! İki ildə gəlməsəm, üç il bax! Gəlməsəm, o vaxt bil ki, ölmüşəm. Ayğır atımı kəsdirib, ehsanımı ver! Gözün kimi tutarsa, kön-lün kimi sevərsə, ona get!» Qız burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:

İgidim, mən səni bir il gözlərəm,
Bir ilə gəlməsən, iki il gözlərəm.
İki ilə gəlməsən, uç-dörd il közlərəm.
Dörd il yox, beş-altı il gözlərəm.
Altı yolun ayrıcında çadır quraram, Gedəndən gələndən xəbər soruşaram.
Xeyir xəbər gətirənə at, don verərəm, qaftanlar geydirərəm.
Şər xəbər gətirənin başını kəsərəm.
Erkək bir milçək də sinəmə qondurmaram. Murad verib, murad al, sonra get, igidim!

Oğlan dedi: «Ay yaramaz qızı, qardaşımın başına and iç-mişəm, dediyimdən dönmərəm!»

Qız öz-özünə dedi: «Mənə qədəmi uğursuz gəlin deyincə, utanmaz-arsız gəlin desinlər. Qayınatama, qayınanama xəbər verim gərək». Söyləmiş, qız demişdir:

Atamdan yaxşı qayınata!
Anamdan yaxşı qayınana!
Qaytabanın buğrası ürküb gedir.
Sarvan önünu aldı, döndərə bilmir, Qaracıq ayğırın ürküb gedir,
İlxvıçı önünü aldı, döndərə bilmir. Yaylağın qoçları ürküb gedir,
Çoban önünü aldı, döndərə bilmir.
Ala gözlü oğlun qardaşını anıb gedir,
Ağca üzlü gəlinin döndərə bilmir,
sizə məlum olsun!

Ata-ana ah etdilər, yerlərindən qalxdılar. «Oğul, getmə!»— Dedilər. Gördülər, çarz olmadı. Oğlan: «Qardaşım tutulan o qalaya getməyə bilmərəm!»—dedi. Ata-anası: «Get, oğul! Yolun uğurlu olsun! Gedib-qayıtmaq qismətində varsa, sağ-salamat gedib gələsən!»—dedilər. Səyrək ata-anasının əlini öpdü. Sıçrayıb Qaracıq atına mindi. Gecəni gündüzə qatıb atını çapdı. Üç gün gecəli-gündüzlü at çapdı. Dərəşam sərhədindən keçib, o qardaşının tutulduğu qoruğa gəldi. Gördü ki, ilxıçı kafirlər day güdürlər. Qılınc çəkib altı kafiri yerə sərdi. Atla fırlanıb dayları ürkütdü; qovub həmin qoruğa saldı. Üç gün gecə-gündüz at çapmış yorğun igidin gözlərini yuxu basdı. Səyrək atının yüyənini biləyinə bağladı, yatıb yuxuya getdi.
Kafirin casusu vardı. Gəlib təkürə dedi; «Oğuzdan bir dəli igid gəldi. İlxıçıları öldürdü, dayları ürkütdü-qovdu, gətirib qoruğa saldı».
Təkur dedi: «Altmış yaraqlı adam seçin; getsinlər, tutub gətirsinlər».

Altmış yaraqlı adam seçib getdilər. Gözlənilmədən altmış dəmir donlu kafir oğlanın üzərinə gəldi. Səyrəyin mindiyi ayğır yaxşı atlardandı; at qulağı tez eşidər. Atların kişnərtisini, geyim-kecimlərin qıcıltısını eşidən

ayğır çəkib oğlanı oyatdı. Oğlan gördü ki, bir alay atlı gəlir, yerindən sıçradı. Adı gözəl Məhəmmədə salavat çəkdi. Atına mindi, Qaradonlu kafirləri qılınclayıb, qalaya saldı. Yenə yuxusundan əl çəkə bilməyib yerinə getdi, yatdı. Yenə atının yüyənini biləyinə keçirtdi.

Kafirlərin sağ qalanları qaçaraq təkürün yanına gəldilər. Təkür dedi: «Tfu, üzünüzə! Altmış adam bir oğlanı tuta bilmədiniz!» Bu dəfə oğlanın üzərinə yüz kafir gəldi. Ayğır yenə oğlanı oyatdı. Səyrək gördü ki, bir alay atlı gəlir. Durdu, atına mindi. Adı gözəl Məhəmmədə salavat çəkdi. Kafirləri qılıncdan keçirib qalaya basdı; atını döndərib, yenə öz yerinə gəldi. Yuxusu gəldi, yenə yatdı. Atının yuyənini yenə biləyinə keçirdi. Bu dəfə at oğlanın qolundan açılıb qaçdı...
Kafirlər yenə təkürün yanına gəldilər. Təkür dedi: «Bu dəfə üç yüz adamla gedin!»
Kafirlər dedi: «Getmirik, kökumüzü kəsib, hamımızı qı-rar!» Təkür dedi: «Bəs necə eləyək? Gedin, o dustaq igidi çıxarıb gətirin. «Təpəyənin köpünü süsəyən yatırar*». At verin; ge-yindirin!». Gəldilər, Əyrəyə dedilər: «İgid, təkür sənin gücünə-qeyrə-tinə sığındı. Burada bir dəli igid yolçunun-dilənçinin, çoban-çoluğun çörəyini əlindən alır. Tut o igidi öldür, səni azad eləyək, çıx get!» Əyrək: «Yaxşı, olsun!»—dedi.

Əyrəyi zindandan çıxardılar. Saç-saqqalını ülgüclədilər. Bir at, bir qılınc verdilər, Üç yüz kafiri də ona yoldaş kimi qoşdular. Səyrəyin üzərinə gəldilər. Üç yüz kafir kənarda durdu.
Əyrək dedi: «hanı o dəli igid?» Uzaqdan göstərdilər. Əyrək dedi: «Gəlin gedək, tutaq!» Kafirlər dedi: «Təkür sənə əmr eləyib, sən get!»

Əyrək dedi: «hanı o dəli igid?» Uzaqdan göstərdilər. Əyrək dedi: «Gəlin gedək, tutaq!» Kafirlər dedi: «Təkür sənə əmr eləyib, sən get!» Əyrək dedi: «Odur, yatır, gəlin gedək!» Kafir-lər dedi: «hay-hay, nə yatmaq, qoltuğunun altından baxır. Qalxar, gen dunyanı başımıza dar edər». Əyrək dedi: «İndi mən gedim, əl-ayağını bağlayım, ondan sonra siz gələrsiz». Sıçrayıb kafirlərin arasından çıxdı, Atını sürüb, Səyrəyin üzərinə gəldi. Atından düşüb, yüyəni bir budağa ilişdirdi. Baxdı gördü

ki, bu cavan on dörd gecəlik aya bənzəyir. Bu gözəl, ala gözlü gənc igid puçur-puçur tərləyib yatır. Gələndən-gedəndən xəbəri yoxdur. Əyrək dolanıb, cavanın başı ucuna gəldi. Gördü ki, belində qopuzu var. Çıxarıb əlinə aldı. Söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmiş, demişdir:

Qalxaraq yerindən duran igid, Qarayallı gözəl Qazlıq atı minən,
Arqubeli, Ala Dağı gecə aşan,
Coşqun axan gözəl suyu üzüb keçən, Qəribliyə gələn belə yatarmı?
Mənim kimi qollarını, əllərini
        bağladaraq donuz damında yatarmı?
Ağ saqqallı atasını, ağ birçəkli anasını
inlədərmi, ağladarmı?
Niyə yatırsan, igid?
Qafil olma, gözəl başını qaldır, igid!
Ala gözlərini aç, igid!
Allah verən şirin canını yuxu almış,
İgid, əllərini qollarından bağlatma!
Ağ saqqallı atanı, qarı ananı ağlatma!
Qalın Oğuzdan gələn igid, necə igidsən
Səni yaradan haqqı üçün durub gəl!
Dörd yanını kafir tutubdur bil!

Oğlan gərnəşib ayağa durdu. Qılıncının dəstəyindən ya-. pışdı ki, onu vura, gördü ki, əlində qopuz vardır. Dedi: '«Ay kafir, dədəm Qorqudun qopuzuna hörmət edib vurmadım. Əgər əlində qopuz olmasaydı, qardaşımın başına and olsun, səni iki para elərdim. Səyrək burada çəkib qolunu onun əlindən aldı, söylədi, görək, xanım, nə söylədi:

Sübh tezdən yerimdən.durmağım qardaş üçündür,
Ağ-boz atları yormağım qardaş üçündür.
Qalanızda dustaq varmı, kafir, de mənə?!
Dərdli başım qurban olsun, kafir, sənə!

Böyük qardaşı Əyrək burada söyləmiş, görək, xanın, nə söyləmişdir:

Ağzın üçün ölüm, qardaş!
Dilin üçün ölüm, qardaş!

Yerini-yurdunu soruşsam, nə yerdir?
Qara dövranda azıb, yol arasan,
ümidin nəyədir?
Böyük bayraq götürən xanınız kimdir?
Döyüş günü öndə duran igidiniz kimdir?
İgid, sənin atan kimdir?
İgid adamın igiddən ad gizlətməsi eyibdir,
igid, söylə, adın nədir?

Bir daha söyləyib demişdir:
Qaytabanımı güdən sarvanımsanmı?
Qaracıq atımı güdən ilxıçımsanmı? . Yaylağımı güdən çobanımsanmı?
Qulluğumda dayanan naibimsənmi?
Beşikdə qoyub getdiyim qardaşımsanmı?
İgid, söylə mənə!
Dərdli başım qurban olsun bu gün sənə!.

Səyrək burada böyük qardaşına söyləyib dedi:

Qara dövranda yol azsam, ümidim allahdır.
Böyük bayraq götürən xanımız Bayındır xandır!
Döyüş günü öndə duran igidimiz Salur Qazandır!
Atamın adını soruşursan, Uşun qocadır!
Mənim adımı bilmək istəsən, Səyrəkdir!
Qardaşım varmış, deyirlər, adı Əyrəkdir!

Bir daha söyləyib demişdir;
Qaytabanını güdən sarvanınam,
Qaracıq atını güdən ilxıçınam.

Beşikdə qoyub gəldiyin qardaşınam.

Böyük qardaş Əyrək burada söyləmiş, görək, xanım, necə söyləyib demişdir:
Ağzın üçün ölüm, qardaş!
Dilin üçün ölüm, qardaş!
Ərmi, igidmi oldun, qardaş!
Qəribliyə qardaşın üçün sənmi gəldin, qardaş?

İki qardaş qalxıb qucaqlaşıb görüşdülər. Əyrək kiçik qardaşının boynunu öpdü. Səyrək isə böyük qardaşının əlini öpdü.
Qabaq tərəfdən kafirlər baxışıb dedilər: «Deyəsən, gü-ləşdilər? Kaş ki, bizimki bassın!» Gördülər ki, qucaqlaşıb görüşdülər, Qazlıq atlarını mindilər.
İki qardaş qara donlu kafirlərin üstünə at sürüb qılınç çaldı; onları qırıb-çatdılar, qovub qalaya saldılar. Sonra gəlib həmin qoruğa girdilər. Atları bayıra çıxardılar. hərlədib fırladıb atları qabaqlarına qatdılar. Dərəşam suyunu üzüb keçdilər. Gecəni gündüzə qatıb, Oğuz yurdunun sərhədinə yetişdilər.
Səyrək qanlı kafirlərin əlindən qardaşııı xilas etdi. Ağ saqqallı atasına muştuluqçu göndərdi. «Atam qabağıma gəl-sin!»—dedi.
Uşun qocanın qapısına çapar gəldi: «Muştuluq! Gözün ay-dın! Oğullarının ikisi də birlikdə sağ-salamat gəldi»,—dedilər.
Qoca eşidib şad oldu. Kumbur-kumbur təbillər çalındı. Qızıl-tunç borular göyə ucaldıldı. O gün böyük, geniş otaqlar tikildi. Atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç kəsdirildi.
Qoca bəy oğullarının qarşısına gəldi. Atından endi, oğ-lanları ilə qucaqlaşıb görüşdü: «Sağ-salamatsızmı, yaxşısızmı, oğullar?»—dedi.
Günlüyü qızıl tağlı evlərinə gəldilər. Şadlıq, yemək-içmək oldu.
Uşun qoca böyük oğlu üçün də gözəl gəlin gətirdi. İki qar-daş bir-birinə sağdış oldu; atlarını çapıb gəlin otaqlarına getdilər. Öz muradlarına yetişdilər.

Dədəm Qorqud gəlib boy boyladı, soy soyladı:
Əvvəl-axır uzun ömrün sonu ölümdür!

Ölüm gəldikdə allah sizi təmiz imandan ayırmasın! Günahınızı Məhəmmədin üzü suyuna bağışlasın! «Amin» deyənlərin üzünü görəsin,

xanım, hey!

SALUR QAZANIN DUSTAQ OLDUĞU VƏ OĞLU URUZUN ONU XILAS ETDIYI BOY

Deyilənə görə, xanım, Trabzon təkürü bəylər bəyi olan Qazan xana bir şahin göndərmişdi. Bir gecə yeyib –içib oturarkən bir gecə yeyib-içib oturarkən şahinçibaşıya1 dedi; «Əyə, sabah şahinləri götür, xəlvətçə ova çıxaq!»Səhər erkən atlara minib, ov yerinə getdilər. Bir suru qaz gördülər, Qazan şahini buraxdı, qazları ovlaya bilmədi, Şahin uçub göyə qalxdı. Gözlədilər, şahin Tumanın qalasına endi. Qazan çox pərt oldu. Şahinin ardınca düşdü, dərə-təpə aşdı. Kafir elinə gəldi. Gedərkən Qazanın gözünü yuxu tutdu. Bəylər dedilər: «Ay xan, qayıdaq!» Qazan dedi: «Bir az da irəli gedək» Baxdı, bir qala gördü. Dedi; «Bəylər, gəlin yataq!» Qazanı «kiçik ölüm» tutdu, uyudu; Oğuz bəyləri yeddi gün yatardı, ona görə də yuxuya «kiçik ölüm» deyirdilər.

273- Sən demə, o gün Tumanın qalasının təkürü ova çıxıbmış. Casus gəlib dedi: «Bir bölük atlı gəldi, bəyləri yatdı, yuxuya getdi». Təkür ədam göndərdi ki, kim olduğunu bilin!Gələnlər bildi ki, bunlar oğuzlardandır. Gəlib təkürə xəbər verdilər. Təkur də dərhal qoşunu yığdı, bunların üzərinə gəldi. Qazanın bəyləri baxıb gördülər ki, düşmən gəlir, dedilər: «Qazanı qoyub getsək, evində bizi qırarlar. Yaxşısı budur ki, burada qırılaq!» Kafiri qarşıladılar, döyüşdülər, Qazanın iyirmi beş bəyini həlak etdilər: Qazanın üstünə düşdülər. Yatdığı yerdə tutdular. Əl-ayağını bərk bağladılar, bir arabaya qoyub, ərkənlə möhkəm sarıdılar. Arabanı çəkib, yola düşdülər.

274- Gedərkən araba qıcırtısından Qazan oyandı, gərnəşdi, qollarındakı örkəni tamam qırdı. Arabanın üstündə oturdu. Əlini əlinə çalıb, qah-qah güldü. Kafirlər dedilər: «Nə gülürsən?» Qazan dedi: «Ay kafirlər, bu arabanı beşiyim sandım, Sizi kələkötur dayəm sandım».Qazanı bu cür gətirdilər, Tumanın qalasında bir quyuya atdılar, Quyunun ağzına bir dəyirman daşı qoydular. Yemək-içməyini dəyirman daşının deşiyindən verirdilər.Bir gün təkürün arvadı dedi; «Gedim Qazanı görüm, necə kişidir ki, bu qədər adamlara zərbə vururmuş?» Arvad gəlib zindançıya qapını açdırdı. Çağırıb dedi: «Qazan bəy, halın necədir? Güzəranın yer altında xoşdur, Yoxsa yer üzündə? İndi nə yeyirsən, nə içirsən və nəyə minirsən?» Qazan dedi: «Ölülərinə xörək verdiyin vaxt əllərindən alıram. həm dərinizin yorğasını minirəm, tənbəllərini yedəkləyirəm»,

Təkürün arvadı dedi: «Qazan bəy, səni dininə and verirəm, yeddi yaşında bir qızcığazım ölmüşdür, rəhm eylə, ona minmə!»,
Qazan dedi: «Ölülərinizin arasında ondan yorğası yoxdur, elə ona minirəm!» Arvad dedi: «Vay sənin əlindən nə yer üzündə dirimiz, nə də yer altında ölümüz xilas olurmuş!» Gəldi, təkürə dedi: «Rəhm eylə, o yad oğlunu quyudan çıxar. yer altında qızcığazımı minirmiş: qızçığazın belini üzər. Qalan ölülərimizi bir yerə yığıb, onlar üçün verdiyimiz xörəyi-yeməyi əllərindən çəkib alır, yeyirmiş. Onun əlindən nə ölümüz, nə dirimiz xilas olurmuş! Dinin eşqinə, o kişini quyudan çıxar».
Təkür bəyləriin topladı. Dedi: «Gəlin Qazanı quyudan çı-xarın, bizi tərifləsin, oğuz elini pisləsin. Bundan sonra şərt qoysun ki, bizim elimizə düşmənçiliyə gəlməyəcək».

Getdilər, Qazanı quyudan çıxarıb gətirdilər. Dednlər:
*And iç ki bizim elimizə düşmənçiliyə gəlməyəcəksən. Həm də bian təriflə, oğuz elini xəcil elə, ucuz tut; səni buraxaq, çıx get!» Qazan dedi: «Vallah, billah, doğru yolu görürkən əyri yoldan gəlmərəm!» Dedilər: «Vallah, Qazan yaxşı and içdi».
«İndi, Qazan bəy, di, bizi təriflə!»—dedilər. Qazan dedi: «Mən yer üstündə adam tərifləmərəm. Bir adam gətirin, minim, sizi tərifləyim». Getdilər, kafirlərdən bir kişini gətirdilər.
«Bir yəhər, bir yüyən»,—dedi, gətirdilər. Qazan kafirin belinə yəhər saldı, ağzına yuyən keçirdi. «Qolanını»1 çəkdi, sıçrayıb belinə mindi. Dizlərini onun dizlərinə vurdu, Qabırğasını qarnına yapışdırdı. Yüyənini çəkdi, ağzını ayırdı, kafiri öldürdü. Əyilib üzərində oturdu. Dedi: «Ay kafirlər, qopuzumu gətirin, sizi tərifləyim!»

Getdilər, qopuzu gətirdilər. Qazan qopuzu əlinə alıb bura-da söyləmiş, görək, xanım, nə söyləyib dedi:

Min-min düşmən kördünsə, «oyunum» dedim.

İyirmi min düşmən gördümsə, qaçmadım.
Otuz min düşmən gördümsə, ot saydım.
Qırx min düşmən gördümsə, qıya baxdım.
Əlli min düşmən gördümsə, əl vermədim.
Altmış min düşmən gördümsə, dindirmədim.
Səksən min düşmən gördumsə, səksənmədim.
Doxsan min düşmən gördümsə, silahlanmadım.
Yüz min düşmən gördümsə, üz döndərmədim.
Üzü dönməz, kütləşməyən qılıncımı ələ aldım. Məhəmmədin dini eşqinə qılınc çaldım.
hündür yerdə yumru başı top tək kəsdim.
Onda belə «ərəm, bəyəm» deyə öyünmədim. Çox öyünən kişilərdə bir kişilik görmədim! Əlinə düşmüş ikən, ey kafir, öldür məni,
Böyük qılıncını sal boynuma, kəs başımı,
qılıncından qorxan deyiləm!
Öz əslimə, öz kökümə xain çıxan deyiləm!

Bir soy da soylayıb demişdir:

Yüksək-yüksək böyük dağdan daş yuvarlansa,
Öz dizini-oyluğunu qarşısına tutan mənəm.
Fironun sütunu tək* yerdə yüklər qalansa,
O tayları dizi ilə tutub duran Qazan mənəm.
Böyük-böyük bəylərin oğlanları dalaşanda
Qamçı altına salıb döyən-vuran Qazan mənəm.
Uca dağda dolu yağsa, qara-qatı duman dursa, Qaracıq atın qulaqları çovğunluqda görunməsə, Bələdçisiz qorxu çəkən igidlər də yol yanılsa, Bələdçisiz yol tanıyan, yol bacaran Qazan mənəm. Yeddi başlı əjdahaya rast gəlib yetişdim. heybətindən, qorxusundan bu sol gözüm yaşardı. «hey gözüm, bir ilanda nə var belə, qorxdun/*—dedim.
Mən onda da «ərəm, bəyəm» deyə öyunmədim. Çox öyünən kişilərdə bir kişilik görmədim.
Əlinə düşmüş ikən, ey kafir, öldür məni,
Çək qılıncı, kəs başımı, mən ki qorxan deyiləm
Öz əslimə, öz kökümə xain çıxan deyiləm!
Oğuzun igidləri dura-dura mən sənin

Şərəfinə, şəninə tərif yaxan deyiləm!

Qazan burada bir daha söyləmişdir:
Qayalıqda salınmışdı kafirin bir şəhəri, Əmmanın1 sularında yuyunur sahilləri. Sağa-sola çırpınıb baş vurur üzgüçülər,
Su dibində fırlanıb dönürdü dənizçilər. «Tanrı mənəm!» deyirlər su dibində azğınlar. Düzü qoyub, tərsini söyləyir qız-gəlinlər. Qızıl aşıq oynadır Sançıdanın bəyləri;
Altı dəfə oğuzlar getdi, ala bilmədi.
Altı nəfər igidlə ora mən Qazan getdim.
Altı gündə qalanı mən aldım, məğlub etdim. Kilsəsini yıxaraq, yerində məscid tikdim,
dua-namaz oxutdum.
Qızını-gəlinini ağ köksümdə oynatdım,
bəylərini qul etdim.
Mən onda da «ərəm, bəyəm» deyə öyünmədim!
Çox öyünən kişilərdə bir kişilik görmədim!
Əlinə keçmiş ikən, ey kafir, öldür məni,
Çal qılıncı, kəs başımı, mən ki, qorxan deyiləm
Öz əslimə, öz kökümə xain çıxan deyiləm!

Qazan yenə söyləyib demişdir:

Dağda-daşda qabağımdan çox qaçıbdır,
ey kafir, atan sənin.
Oynatmışam qabağımda, çox fırlanıb
qız-gəlinin...
Ağca qala Sürməlidə at oynatdım.
Atla harun2 elinə çapdım, çatdım.
Ağ hasarın qalasının burcunu yıxdım.
Ağ gümüş gətirdilər, «heçdir puçdur» söylədim. Qızıl-alqun gətirdilər, adicə «misdir» dedim.
Ala gözlü qız-gəlini gətirdilər, aldanmadım.
Kilsəsini yıxıb orda məsçid tikdim,
Qızılını-gümüşünü talan etdim.
Onda da mən «ərəm, bəyəm» deyə öyunmədim.

Çox öyünən kişilərdə bir kişilik görmədim!
Əlinə düşmüş ikən, ey kafir, öldür məni,
Öz əslimə , kökümə xain çıxan deyiləm!
Şərəfinə, şəninə tərif yaxan deyiləm!

Qazan bəy burada bir daha söyləyib demişdir:
Ağ qayanın qaplanının erkəyində bir köküm var, Ortac qırda sizin geyik sürünüzü rahat qoymaz.

Ağ sazın1 aslanından bir köküm var,
Ala qaz tək otlamağa düzlərində bir at qoymaz.
Qorxu bilməz qurd balası erkəyində bir kökum var.
Qorxusundan çobanların qoyunları otarammaz.
Ağ sunqur quşunun erkəyində bir köküm var,
Qorxusundan ala ördək, qara qazın suya qonmaz.
Uruz adlı oğul verdim Qalın Oğuz elinə,
Bir qardaşım var ki mənim, adı igid Qaragünə, Xəbər tutub, qolundakı şahinini sağ qoymazlar! Əlinə düşmüş ikən, ey kafir, öldür məni!
Mən ki, sənin qılıncından qorxan deyiləm!
Өz əslimə, öz kökümə xain çıxan deyiləm!

Bir daha söyləyib demişdir:

İt kimi mırıldayan
Çərkəz donuzlusan sən.
Kiçik dopuz şulənin,
Torba saman döşəyin,
Yarım kərpic yasdığın,
Yonma ağac tanrındır,
Mənim köpəyim kafir!
Oğuzlar dura-dura,
Səni tərifləmərəm!
Sonra öldürəcəksən,
İndicə öldür məni.

Onsuz da mən ölümdən,
Qandan qorxan deyiləm!
Allah qoysa, sağ qalsam,
Mən səni öldürərəm!

Kafirlər dedi: «Bu bizi tərifləmədi. Gəlin, bunu öldürək!» Kafir bəyləri yığışıb gəldilər. Yenə dedilər: «Bunun oğlu var, qardaşı var, bunu öldürmək olmaz». Gətirib, donuz damına saldılar.
At ayağı iti, ozan dili çevik olur. Qazanın öldüyünü-qaldı-ğını heç kim bilmədi...
Sən demə, xanım, Qaqanın kiçik bir oğlu varmış; böyüyüb bir igid oldu. Bir gün ata minib divana gəlirkən bir kişi dedi: «Məgər sən Qazan xanın oğlu deyilsən?» Uruz hirslənib dedi: «Ay yaramaz, mənim atam Bayındır xan deyildirmi?» Dedi: «Yox, o, ananın atasıdır, sənin babandır». Uruz: «Əyə, bəs mənim atam ölüdür, ya diri?»—deyə soruşur. Dedi: «Diridir, Tumanın qalasında dustaqdır». Belə deyəndə oğlan utanmış halda atını qaytarıb geri döndü, anasının yanına gəldi, Bu-rada anasına söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:

Ay ana, mən xan oğlu deyiləmmiş,
Qazan xanın oğluyammış...
Bunu mənə niyə əvvəl demirdin?
Ana haqqı—tanrı haqqı olmasaydı,
Qara polad iti qılıncı çəkərdim,
Səs-səmirsiz gözəl başını kəsərdim,
Al qanını yer üzünə tökərdim!

Anası ağlayıb dedi: «Oğul, atan sağdır, amma söyləməyə qorxurdum, kafir elinə gedəsən, özünü vurdurub həlak olasan. Canım, oğul, ona görə sənə demirdim; ancaq əmin üçün adam sal, kəlsin, görək, nə deyir».
Adam göndərdi, əmisini çağırtdırdı; o da gəldi. Uruz dedi: «Mən atamın dustaq olduğu qalaya gedirəm». Birlikdə da-nışdılar. Bütün bəylərə xəbər çatdı: «Uruz atası üçün gedir, yarağlanıb gəlin!».

Qoşun toplanıb gəldi. İgid Uruz qurduğu çadırları açdırdı, silah yüklərini hazırlatdırdı. Qaragünə qoşunun başçısı oldu. Boruları göyə uçaldıb köçdülər. Yola düşdülər.
Yol üzərində kafirin Aya Sofya adlı kilsəsi vardı. Keşişlər qoruyur, nəzarət edirdilər. Çox keçilməz-alınmaz kilsə idi. Atdan düşub tacir donu geyindilər. Tacir qiyafəsində qatır-dəvələrini çəkib gəldilər.

Kafirlər gördülər ki, gələnlər tacirə bənzəmir, qaçıb qalaya girdilər, qapılarını bağladılar. Bürcə çıxıb «kimlər-
— siz?»—dedilər. Bunlar: «Taçirlərik»—dedilər. Kafirlər «ya-
lan söyləyirsiz» deyə daşa tutdular. Uruz atdan düşüb dedi: «Atamın qızıl qədəhindəi şərab içən, məni sevən kimdirsə, atdan düşsun! Bunların qapısına bir-bir kürz vuraq!» On altı igid sıçrayıb atdan düşdü. Qalxan tutdular. Gürzlərini çiyinlərinə saldılar. Qapıya gəldilər, bir-bir kurz vurub qapını sındırdılar, içəri girdilər. Kafirlərin hamısını qırdılar, bir nəfəri sağ qoymadılar ki, gedib özunünkülərə xəbər versin. Malını talan etdilər. Öz qoşunlarının üzərinə qayıtdılar.
Kafirlərin bir malotaranı vardı. Gördü ki, qalanı aldılar. Qaçıb təkürün yanına getdi, Aya Sofyanın alındığını xəbər verdi: «Nə oturursuz, üzərinizə düşmən gəlib, başınıza çarə eləyin!»—dedi.

Təkür bəyləri bir yerə yığdı. «Bunlarla neyləyək?»—dedi.
Bəylər dedilər: «Bunun yolu odur ki, Qazanı onların qabağına çıxaraq». Bu fikri bəyəndilər. Gedib Qazanı çıxartdılar, tə-kürün qabağına gətirdilər. Təkur dedi: «Qazan bəy, üstümüzə düşmən gəlib. Bizi bu düşməndən qorusan, səni buraxarıq. həm də xərac verməyə razı olarıq. Ancaq sən də and iç ki, bizim bu elimizə düşmənçiliklə gəlməyəcəksən». Qazan dedi: «Vallah, billah, doğru yolu görə-görə əyri yolla gəlmərəm!» Kafirlər «Qazan yaxşı and içdi»—deyə sevindilər. Təkur qoşunun seç-mə dəstələrini yığıb meydana gəldi. Çadır qurdurdu. Kafirin qoşunu Qazanın ətrafına yığıldı. Qazana geyim-keçim gətir-dilər; qılınc, süngü və sair döyüş silahları ilə onu yaraqlan-dırdılar.
Bu zaman öğuz igidləri alay-alay gəldi. Gumbur-gumbur təbillər, nağaralar çalındı.

Qazan gördü ki, bir ağ-boz atlı, ağ bayraqlı, dəmir donlu bəy oğuz qoşununun önündə gəldi. Çadırını qurdurdu. Alay bağlayıb durdu. Onun ardınca Qarakünə gəldi, o da öz dəstəsini düzüb durdu. Elə bu zaman Qazan atını meydana sürüb, özunə tay döyüşçu istədi.
Boz atlı Beyrək at çapıb meydana girdi.Qazan burada söy-ləmiş, görək, xanım, nə söyləyib, demişdir:
Yerindən qalxaraq duran igid, nə igidsən?
Əyninə bəy dəmir donu geyən igid, nə igidsən? Adın nədir, igid, söylə mənə!

Beyrək burada söyləyib demişdir:

Aya, kafir, sən məni tanımırsanmı?
Barasarın Bayburd hasarından sıçrayıb uçan,
Adaxlısını ayrısı alırkən tutub alan
Baybörə xan oğlu Bamsı Beyrək deyirlər mənə,
Bəri gəl, ay kafir, döyüşək!

Qazan burada bir daha söylədi , dedi:
İgid, qoşunun önündə ağ bayraqlı alay durdu, Başçı düzüb dəstəsini, çadırını öndə qurdu.
Ağ-boz ata minən igid nə igiddir, kimlərdəndir?
And verirəm öz başına, igid bunu söylə mənə!

Beyrək dedi: «Ay kafir, kimlərdən olacaq, bəyimiz Qazanın oğludur!»
Qazan ürəyində dedi: «Allaha şükür, mənim oğlancı-ğım böyük igid olub».
Beyrək: «Ay kafir, nə onu-bunu soruşursan məndən?»—dedi, Qazanın üzərinə at sürdü. Qanadlı kürzünü qaldırıb Qazanı vurdu. Qazan özünü tanıtdırmadı, qarmalayıb Beyrəyin biləyindən tutdu dartıb dəyənəyini əlindən aldı. Beyrəyin ənsəsinə bir dəyənək zərbəsi vurdu. Beyrək atın boynunu qucaqlayıb, geri qayıtdı. Qazan dedi: «Ey Beyrək, get, bəyinə de gəlsin!»

Bunu gördü, İlək qoca oğlu Dönəbilməz Tüləkvuran meydana girdi. Qazan burada söyləyib dedi:

Sübh tezdən öz yerindən duran igid, nə igidsən? Bədəni atını oynadaraq gələn igid, nə igidsən? İgidin igiddən ad kizlətməsi eyibdir,
Adın nədir, igid, söylə mənə!

Tüləkvuran dedi:
Ay kafir, mənim adımı bilmirsənmi?
Öz adına xor baxıb eldən çıxan,
Əlli yeddi qalanın kilidini alan
İlək qoca oğlu Dönəbilməz Tüləkvuran mənə deyirlər!

O, süngüsünü əlinə alıb, atını irəli sürdü, «Qazana san-cım» deyə fikirləşdi, ancaq sanca bilmədi, yan keçdi. Qazan atla irəli cumdu. Sünküsünü çəkib əlindən aldı, tələsinə vurdu. Sünkü para-para olub ovuldu. Dedn: «Əyə, əbləh oğlu, bəyi-nə de gəlsin!» O da qayıtdı. Qazan yenə igid istədi. Dözən oğ-lu Alp Rüstəm at sürüb meydana girdi. Qazan burada yenə dedi:
Qalxaraq yerindən durub gələn,
Gözəl Qazlıq atına minən,
Nə igidsən, adın nədir, de mənə!

Alp Rüstəm dedi:
Qalxıb yerindən duran-gələn,
İki qardaş uşağını
Əldürüb zəlil gəzən
Dözən oğlu Alp Rüstəm mənə deyərlər!

0 da Qazana hücum etdi. «Məğlub edim» dedi, edə bilmədi. Qazan bəy buna da bir zərbə vurdu. Dedi: «Ay yaramaz, get, bəyinə de gəlsin!». O da döndü. Qazan yenidən igid istədi. Uruzun atının yüyə-nini əmisi Qaragünə tutmuşdu. Uruz yüyəni çəkib bir anda əlindən aldı, qılınc çəkib, atasının uzərinə at saldı. Durmayıb çiyninə qılınc endirdi. Qılınc Qazanın geyimini kəsib, çiyninə dörd barmağadək yara vurdu. Al qanı şoruldayıb qoynuna axdı.
Uruz yenə döndü ki, bir də vursun, Qazan burada çağırıb oğluna söylədi, görək, xanım, nə söylədi:

Uca dağımın zirvəsi, qüruru oğul!
Qaranlıq çökmüş gözlərimin
işığı, nuru oğul! İgidim Uruz, aslanım Uruz,
Ağ saqqallı atana qıyma, oğul!

Uruzun damarlarındakı qan şəfqətlə qaynadı. Qara qıyma gözləri qan-yaşla doldu. Atdan yerə düşüb, atasının əlini öpdü. Qazan atdan endirildi. O, oğlunun boynunu öpdü. Bəylər Qa-zanla oğlunun yanına at sürüb, onları çevrəyə aldılar. hamı atdan düşüb, Qazanın əlini öpdü. hücum edib kafirlərin üstü-nə at saldılar, qılınc çaldılar. Dərələrdə-təpələrdə kafirlərə qırğın düşdü. Qalanı aldılar. Kilsəni yıxıb, məsçid tikdilər. Uruz qanlı kafir əlindən atasını xilas etdi.
Qalın oğuz elinə gəlib çıxdılar. Uruz ağca üzlü anasına muştuluqçu göndərdi. Qaza bənzər qız-gəlin Qazanın qarşı-sına gəlib, əlini öpdülər, ayağına düşdülər.
Qazan gözəl çəmənlikdə çadırlar, otaqlar qurdurdu. Yeddi gün, yeddi gecə toy-düyün etdilər, yemək-içmək oldu.
Dədəm Qorqud gəldi, qopuz çaldı. İgid döyüşçulərin ba-şına nə gəldiyini söylədi:
hanı o tərifli bəy ərənlər,
Dünya mənimdir deyənlər?
Əcəl gəldi, yer кizlətdi,
Fani düiya kimə qaldı?
Gəlimli-gedimli dünya!
Son ucu ölümlü dünya!
Ölüm gəldikdə səni təmiz imandan ayırmasın!
Allah səni namərdə möhtac etməsin!
Beş kəlmə dua etdik, qəbul olunsun!
«Amin! Amin!» deyənlərin üzünü görəsən!
Günahınızı adı gözəl Məhəmməd Mustafaya
bağışlasın, xanım, hey!

İÇ OĞUZA DAŞ OĞUZUN DÖNÜK ÇIXMASI VƏ BEYRƏYIN ÖLDÜYÜ BOY

Üç ox və Boz ox tayfaları bir yerə toplaşanda Qazan adət üzrə evini talan elətdirər, şey-şüyünü bölüşdürərdi. Amma bu dəfə Qazanın şeyləri talan edildikdə Daş Oğuz orada deyildi. Talanda ancaq İç Oğuz iştirak etdi.Qazan öz şeylərini talan elətdirərkən arvadının əlindən tutub kənara çıxar, ondan sonra ev-eşiyini oğuz əhlinin ixtiyarına verərdi. Daş Oğuz bəylərindən Aruz, Əmən və qalan bəylər bunu eşidib dedilər: «Bax, bax! İndiyədək Qazanın evini birlikdə talan edərdik. İndi nə üçün birlikdə olmayaq?» Daş Oğuz bəylə-ri müttəfiq olub, Qazanın yanına kəlmədilər, ədavət saxladılar.Qılbaş deyilən bir kişi vardı. Qazan dedi: «Ay Qılbaş, bu Daş Oğuz bəyləri həmişə birlikdə gəlirdilər. İndi nə üçün gəlmədilər?» Qılbaş dedi: «Bilmirsənmi niyə gəlmədilər? Evini talan etdirdiyin vaxt Daş Oğuz burada yox idi, səbəbi budur». Qazan dedi: «hə, deməli, ədavət saxlayırlar?» Qılbaş dedi: «Xanım, mən gedim, onların dostluğunu-düşmənliyini bilim». Qazan dedi: «Sən yaxşı bilərsən, get!»

Qılbaş bir neçə adamla atlanıb, Qazanın dayısı evinə gəldi. Aruz da qızılı günlüyünü qurdurub oğlanları ilə oturmuşdu.

Qılbaş gəlib Aruza salam verdi, dedi: «Qazanın başı bəlalıdır. Dedi ki, mütləqdayım Aruz yanıma gəlsin, üstümə düşmən gəlib; dəvələrimi nərildətdilər, qaraçıq Qazlıq atlarımı kişnətdilər. Qaza bənzər qızımız-gəlinimiz dərdə düşdü. Mənim dərdli başıma gör nələr gəldi. Dayım Aruz gəlsin,— dedi».Aruz dedi: «Ay Qılbaş, Qazan öz evini həmişə üç ox və Boz ox. tayfaları bir yerə yığılanda talan elətdirərdi. Bizim günahımız nə idi ki, bu işdə iştirak etmədik? Qazanın başına qoy həmişə bola gəlsin. Dayısı Aruz daim ona qarşı olacaq. Biz Qazanın düşməniyik, qəti bilsin!» Qılbaş burada söyləmiş, görək, xanım, nə söyləyib, demişdir:

Ay əbləh,
Qazan xan yerindən durub gəldi. Ala dağda çadırı-otağı dikəldi.
Üç yüz altmış altı igid
söhbətinə yığıldı.

Yemək-içmək arasında bəylər səni andı.
Üstümüzə heç bir düşmən-zad gəlmədi.
Mən sənin dostluğunu-düşmənliyini
sınamaq üçün gəldim.
Qazana düşmən olduğunu bildim!

Qılbaş qalxıb: «Salamat qalın!»—deyib getdi.
Aruzun qanı çox qaraldı. Daş Oğuz bəyləri üçün adam sal-dı: «Əmən gəlsin, Alp Rüstəm gəlsin, Dönəbilməz Tüləkvuran gəlsin... Qalan bəylər də hamı gəlsin!»
Daş Oğuzun bütün bəyləri yığıldı. Aruz böyük və geniş otaqlarını düzdə tikdirdi. Atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyun-dan qoç kəsdirdi. Daş Oğuz bəylərini əzizləyib qonaq etdi. De-di: «Bəylər, bilirsinizmi, mən sizi niyə çağırtdırdım?» Dedilər: «Bilmirik». Aruz dedi: «Qazan bizə Qılbaşı göndərib, elim-günüm çapıldı, başıma bəla gəldi, dayım Aruz yanıma gəlsin, demişdir. Qılbaşa dedim ki, Qazan həmişə malını Daş Oğuz bəylərinin iştirakı ilə talan elətdirərdi. Bəylər gələr, Qazanı salamlayıb gedərdi».
295- Əmən dedi: «Bəs sən axır ona nə cavab verdin?» Aruz: «Ay əbləh, biz Qazana düşmənik»—dedim. Əmən dedi: «Yaxşı de-misən». Aruz dedi; «Bəylər, bəs siz nə deyirsiz?» Bəylər dedi: «Nə deyəcəyik? Sən Qazana düşmən oldunsa, biz də düşmənik», —dedilər. Aruz araya müqəddəs kitabı gətirdi. Bütün bəylər əl basıb and içdilər, «Sənin dostuna dost, düşməninə düşmənik!»—dedilər. Aruz bütün bəylərə xələt verdi, dönüb dedi: «Bəylər, Beyrək bizdən qız almışdır, yeznəmizdir, amma Qazanın da dostudur. Gəlsin, bizi Qazanla barışdırsın. Çağırtdıraq, gətirdək; bizə tabe olarsa, çox yaxşı! Olmazsa, mən saqqalını tutum, siz qılınc çəkib vurun! Beyrəyi aradan götürək. Ondan sonra Qazanla işimiz yaxşı olar!»

Beyrəyə kağız göndərdilər. Beyrək öz otağında igidlərlə ye-yib-içirdi. Aruzdan adam gəldi, salam verdi. Beyrək də salam verdi. Gələn adam dedi: «Aruz xan sizə salam göndərir. Deyir, Beyrək gəlsin, lütf edib, bizi Qazanla barışdırsın!».

Beyrək: «Yaxşı, olsun!»—dedi. Atını çəkdilər, mindi. Qırx igidlə Aruzun evinə gəldi. Daş Oğuz bəyləri otururkən girib salam verdi. Aruz Beyrəyə dedi: «Bilirsənmi, səni niyə çağır-mışıq?» Beyrək dedi: «Niyə çaqırmısız?» Aruz dedi: «Biz, bütün bu oturan bəylər Qazandan üz döndərmişik, and içmişik». Kitab gətirdilər ki, sən də and iç! Beyrək «Mən Qazana dönük çıxmaram!»—deyə and içdi. Söyləyib dedi:

Mən Qazanın nemətini çox yemişəm,
bilməzsəm, gözumü tutsun!
Qaracıqda Qazlıq atına çox minmişəm,
bilməzsəm, tabutum olsun!
Yaxşı qaftanlarını çox geymişəm,
bilməzsəm, kəfənim olsun!
Böyük, geniş oqağına çox girmişəm,
bilməzsəm, zindanım olsun!
Mən Qazana dönük çıxmaram, qəti bilin!

Aruz Beyrəyin saqqalından tutdu. Bəylər Beyrəyə qıya bilmədilər. Beyrək burada bildi ki, Aruz çox qəzəblənmişdir. Söyləyib dedi:
297- Aruz, mən bilsəydim bu niyyətini,
Qaraçıqda Qazlıq ata minərdim!
Əynimə bərk dəmir donu geyərdim!
Böyük, iti poladqılınc bağlardım!
Öz alnıma parlaq zireh vurardım!
Altmış tutam süngümü götürərdim! Alagözlü bəyləri gətirərdim!
Ay yaramaz, mən bu işi duysaydım,
Sənin görüşünə belə gələrdim?!
İgidi aldatmaq arvad işidir,
Bu işi arvaddan öyrəndinmi sən?!

Aruz dedi: “Ədə, hərzə-hərzə danışma. Qahına susama, gəl and iç!” Beyrək dedi: «Vallah, mən Qazanıi və İç Oğuzui yolunda başımı qoymuşam. İstəyirsiniz, yüz para eləyin, mən Qazana xain çıxmaram!» Aruz yenidən hirsləndi. Beyrəyin saqqa-lından bərk tutub, bəylərə

baxdı. Gördü kimsə gəlmir, qara polad iti qılıncı çəkib, Beyrəyin sağ oyluğunu çapdı. Beyrək qara qanına boyandı, başı dumanlandı. Bütün bəylər dağılışdı. Hər kəs öz
atına mindi. Beyrəyi də mindirdilər. Bir nəfər
tərkinə minib, onu qucaqladı. Beyrəyi gətirənlər atlarını çaparaq, onu öz evinə çatdırdılar. Cübbəsini üzərinə örtdülər.
Beyrək burada söyləyib dedi:
İgidlərim, yerinizdən qalxın, durun!
Boz atımın quyruğunu tutun, kəsin!
Ala dağdan Arqubeli gecə aşın.
İti axan gözəl suyu üzüb keçin.
Qazan xanın divanına çapıb gedin.
Siz hamınız ağ çıxarıb, qara geyin.
«Qazan, tək sən sağ ol, Beyrək öldü!» deyin...

Danışın ki, namərd Aruz dayın adam göndərib, Beyrəyi istəmişdir, o da getmişdir. Daş Oğuzun bütün bəyləri bir yerə yığılıbmış. Bilmədik, yemək-içmək arasında müqəddəs kitab gətirdilər. Beyrəyə «Biz and içib, Qazandan üz döndərmişik. Gəl, sən də and iç!»—dedilər. And içmədi. «Mən Qazandan dönmərəm»,—dedi. Namərd dayın qəzəblənib, Beyrəyi qılıncladı. Beyrək huşunu itirib, qara qanına boyandı. Sonra dedi ki, mənim qanımı Qazan Aruzda qoyarsa, sabah qiyamət günündə əlim onun yaxasında olacaqdır!

Beyrək bir daha söyləyib demişdir:
İgidlərim, Aruz oğlu Basat gəlmədən,
Elim-günüm çapılmadan,
Qaytabanda dəvələrimi bağırtmadan,
Qaraçıqda Qazlıq atımı kişnətmədən,
Ağça qoyunlarım mələşmədən,
Ağca üzlü qız-gəlinə sataşmadan,
Ağca üzlü sevkilimi Basat gəlib almadan,
Elimi-günümü çapmadan, Qazan mənə yetişsin,
Mənim qanımı Aruzda qoymasın,
Ağ bənizli sevgilimi oğluna alıb versin,
Axirətin haqqını mənə halal etsin,

Bilsin ki, bəy oğlu bəyzadə Beyrək
Ömrünü bağışlayıb, allahına qovuşdu!

Beyrəyin ata-anasına xəbər çatdı. Uca ev-eşiklərində şivən qopdu. Qaza bənzər qız-gəlin ağ çıxarıb, qara geydi. Ağ-boz atının quyruğunu kəsdilər. Qırx-əlli igid qara geyib göy sarındı. Qazan boyun yanına gəlib, çalmalarını yerə vurdular. «Beyrək!» deyə çox ağlaşdılar. Qazanın əlini öpdülər. «Sən sağ ol, Beyrək öldü!»—dedilər. Dedilər ki, namərd dayın hiylə
işlətdi. Çağırtdırıb bizi aldatdılar. Getdik; bilmədik
ki, Daş Oğuz bəyləri sizdən üz döndəriblər. Müqəddəs kitab gətirdilər, «Biz Qazana düşmənik, sən də biz deyənə boyun əy!»— dedilər. And içdilər. Beyrək sənin çörəyini basmadı. Onlara boyun əymədi. Dayın namərd Aruz qəzəblənib, Beyrəyi oturduğu yerdə qılıncladı, bir oyluğunu saldı. Sən sağ ol, xanım, Beyrək allaha qovuşdu; dedi ki, mənim qanımı Aruzda qoymasın! Qazan bu xəbəri eşitdi, dəsmalını əlinə alıb, hönkür-hönkür ağladı. Divanda oturub zarıldadı. Orada olan bütün bəylər ağlaşdılar.
Qazan getdi, öz evinə girdi. Yeddi gün divana çıxmadı, oturub ağladı.

Bəylər yığışıb, divana gəldilər. Qazanın qardaşı Qaragünə dedi: «Qılbaş, get de, ağam Qazan gəlib çıxsın. De ki,sənin ucundan bir igid aramızdan əksildi.Həm də vəsiyyət eləyib ki, qanını düşməndə qoymayıb alasan.Di gedək düşməni haqlayaq!” Qılbaş dedi: “Sən qardaşısan sən də get!”.Nəhayət ikisi birlikdə getdilər. Qazanın evinə girdilər. Salam verib dedilər: “Sən sağ ol , ay xan , bir igid aramızdan əksildi , sənin yolunda baş verdi. Deyirəm qanını alaq ; həm də sizə tapşırmışdır ki qanını alasız. Ağlamaqla bir şeymi olur? Dur gəl yuxarı “ .Qazan dedi: “ doğru məsləhətdir. Tez silahları hazırlasınlar . Bütün bəylər atlansınlar.! “ Bəylərin hamısı atlara mindi , Qazanın qonur atını çəkib gətirdilər, mindi. Boru çalındı , nağaralar döyüldü: gecə -gündüz bilmədən atlarını çapdılar. Aruza və daş oğuzun bəylərinə xəbər çatdı.” Budur Qazan gəldi! “- dedilər. Onlar qoşun yığıb, boru ucaldan Qazana qarşı gəldilər.

Üç ox və boz oxun qoşunları qarşılaşdı. Aruz dedi: “ İç oğuzda mənim döyüşçü mənim rəqibim Qazan olsun! “ Əmən dedi:” Mənim rəqibim Tərsuzamış olsun !” Alp Rüstəm dedi: “ Mənim rəqibim Əncə qoca oğlu Oxcu olsun! “ Hər kəs öz rəqibini gözlədi. Alaylar bağlandı , qoşunlar düzüldü . Borular çalındı. Təbillər döyüldü. Aruz qoca öz atını meydana sürdü. Qazanı çağırıb dedi: “ Ey yaramaz sən mənim rəqibimsən, sən bəri gəl! “ Qazan qalxanını çəkdi , süngüsünü əlinə alıb başı üzərində fırlatdı. Dedi : “ Ay əbləh namərdliklə igid öldürməyin nə deməK olduğunu mən sənə göstərərəm ! “ Aruz Qazanın üzərinə at sürüb , onu qılıncladı; zərbəsi zərrə qədər də Qazanı kəsmədi yan keçdi. Növbə Qazana yetişdi.Altmış tutamlıq iri nizəsini qoltuğuna qısan Qazan , Aruza bir nizə vurdu. Nizə alov tək Aruzun köksündən o tərəfə keçdi, onu at üstündən yerə saldı. Qazan öz qardaşı Qaragünəyə işarə etdi “ Başını kəs! “
Qaragünə atdan düşüb , Aruzun başını kəsdi

Daş Oğuz bəyləri bunu görüb , hamı atdan düşdü. Qazanın ayağına yıxıldılar, günahlarından keçməyi xahiş etdilər. , əlini öpdülər: Qazan onların günahını bağışladı. Beyrəyin qanını dayısından aldı . Sonra Aruzun evini çalıb çapdırdı. Elini-gününü talan elətdirdi . İgid bəylər böyük qənimət qazandılar. Qazan hündür göy çəmənlikdə çadırlar qurdurdu.
Dədəm Qorqud gəlib şadlıq mahnısı çaldı. İgid döyüşçülərin başına nə gəldiyini danışdı. Dedi:
Hanı dediyim bəy ərənlər,
Dünya mənimdir deyənlər?
Əcəl gəldi , yer gizlətdi,
Fani dünya kimə qaldı?
Gəlimli-gedimli dünya ,
Son ucu ölümlü dünya!
Ən nəhayət uzun yaşın
Sonu ölüm , axırı ayrılıq....

Xeyir-dua verək , xanım:
Ölüm gəldikdə səni
Pak imandan ayırmasın!

Ağsaqqalı atan yeri,
Ağ birçəkli anan yeri
cənnət olsun!
Allah səni namərdə möhtac etməsin !
Ağ alnın önündə beş kəlmə dua etdik
qəbul olunsun!
“ Amin! Amin!” deyənlərin üzünü görəsən!
Yığışdırsın saxlasın allah günahınızı,
Məhəmməd Mustafaya bağışlasın , xanım , hey!

MƏNBƏLƏR

Tərtib, transkripsiya, sadələşdirilmiş variant və müqəddimə

FƏRHAD ZEYNALOV və SAMƏT ƏLİZADƏNİNDİR
Nüsxə fərqləri və şərhlərin müəllifi
SAMƏT ƏLİZADƏ

Tarixi-coğrafi qeydlərin müəllifi
SÜLEYMAN ƏLIYAROV
Redaktoru ELMƏDDİN ƏLİBƏYZADƏ
Rəyçi AZAD NƏBİYEV

İllüstrasiyalar SSRİ xalq rəssamı
MİKAYIL ABDULLAYEVİNDİR
Bədii tərtibat ARİF MƏMMƏDOVUNDUR

SÖZLÜK

----

* Qazlıq atı—Qafqaz atı.
* Keyik—dağ keçisi, cüyür.
* Qulan—çöl eşşəyi.
* Qopuz—orta əsrlərdə saza bənzər üç simli musiqi aləti.
* Xutbə - bayram, yaxud cümə günlərində allahın adına oxunan xüsusi dua
* Buğur — erkək dəvə, nər; tarixən türk xalqları arasında «buğur—buğra» digər heyvanların, məsələn, maralın erkəyinə də deyilmişdir...
* Soy solduran—nəsil korlayan.
* Şami-Şam (Dəməşq) şəhərində düzəldilmiş...
*Qımız — at südü və at südündən hazır.çaimış içki.
*Alqış. — burada: xeyir-dua, dua.
* Qalın Oğuz — Böyük oğuz dövləti; oğuz tayfalarının birliyi ümumi ittifaqı.
* Qorqud sinirli—bu metaforik ifadə «yay» sözünə yox, Dirsə xana aiddir; yəni «çox qəzəbli...»
* Qapaq—niqab, üz örtüyü.
* Burada və bundan sonra «kafirlər» — müsəlman olmayan, butpərəstliyə inanan qıpçaq və karluq tayfalarıdır...
* Burada: uzaq, «kafir»lərin çox olduğu yer.
* Ağ tozluca — tutacaq yerinə ağcaqayın qabığı sarınmış,,.
Oğlan burada atasına söyləmiş, görək, xanım, nə söyləmişdir:
* Tüklü quş — oğuz tayfalarının onqonu (müqəddəs quş) sayılan Ağ sunqur (şahin) quşuna işarədir...
* Amit — Diyarbəkir (Türkiyədə)
* Sası — murdar.
* Aznavur gürcü dilində: «cənab, əsilzadə, ağa» mənasındadır.
* Çövkan — burada: qoyunları tutmaq üçün istifadə edilən, bucaqvari ucluğu olan uzun ağac.
* Qənarə — sallaqxanada kəsilən malı soymaq üçün asılqan kimi istifadə edilən ağac.
* Batman—təxm. 8 kiloqrama bərabərdir.
* Amid—Türkiyədə Diyarbəkir əyaləti və şəhəri. Mərdin—Diyarbəkirdən cənub- şərqdə şəhər (Mesopotamiyada).
* Küpə — sırğanın bir növü.

* Ayğırgözlü—Araz çayının qollarından biri...
* Rükət—namaz duasının bir hissəsi.
* Əmiraxur-axur əmiri, bütün ilxıçıların başçısı. şərqdə şəhər (Mesopotamiyada).
* Boy boyladı—əhvalat danışdı (nəsrlə).
* Soy soyladı—mahnı qoşdu, tərənnüm etdi.
* Boz oğlan — «Boz atdı Beyrək» mənasındadır...
* Qədim oğuz məsəli: «Toy gecəsində bakirə ol!»
* İsmi-əzəm — allahın müqəddəs adları.
* Təpər — orta əsrlərdə balta tipli silah.
* Naib — müavin; yavər.
* Divan — orta əsrlərdə ali siyasi və mülki hüquqları tənzim edən idarə
* Sarvan—karvanın başçısı.
*Yəni: yoxsa ərə getmişdir?
* Şülən — yemək-içmək, ziyafət, böyük şənlik məclisi.
* Köməc — çörəyin bir növü: sacaltı.
* Alp — igid, qəhrəman.
* Pilon- keşiş geyimi.
* Başı açıq — Gürcüstan, yaxud Gürçüstanın indiki Kutaisi rayonunun ərazisi,,.
* Albanlar — burada: Albaniyadakı oğuzlara işarədir.
* Sür-— çoxillik qamışın yoğun gövdəsindən hazırlanan nizə.
* Ərafat- Məkkə şəhəri yaxınlığında qurban kəsilən yerin adı.
* Talı saz - Kür çayının qollarından birinin yanındakı qamıışlığın adı
* Qıyan Səlcik oğlundan fərqli olaraq, Dəli Tondaz 24 oğuz boyunu «soylayan» — tərif və tərənnüm edən ozan kimi təqdim olunur.
* «Qalınlıq-qaftanlıq» — qızı almaq şərtləri.
* Ağac ~ təxm. 8 km
*Qan qaşındı qanı coşdu, vahiməyə düşdü.
* «İnandıq və doğru hesab etdik» (peyğəmbərin kəlamı).
* Yeləm -pişikotu, yapışqan.
«har yerdə əbədi var olan tək allahsan!» (Quranıi 112-ci surəsindən).
* Nəmrud — özunü allah elan edən əfsanəvi padşah.
* Cədd — ata-baba.
* Yüklü — hamilə.

* Quşqun — «Qoşmaq> sözündəndir; atın quyruğu altından keçirilən qayış...
* Alp — igid, qəhrəman.
* Göycə dəniz — indiki Sevan gölü.
*Qədim oğuz məsəli: «Ayağına ətdən buxov vurun» (yəni evləndirin,).
* Qədim oğuz məsəli; ekvivalenti: «Dinsizin öhdəsindən imansız gələr»,
* Qədim oğuz məsəli; ekvivalenti: «Dinsizin öhdəsindən imansız gələr»,
* Şahinçibaşı ~ ov ovlayan quşlara qulluq edən adam
* Qolan — atın kəməri, tapqır.
*Fir'onun sütunu... — Quranda (38-ci surə) qədim Misir hökmdarı Fir'on «sütunların sahibi» allandırılır,..
* Əmman — hind okeanı; bəzən Qara dənizə də deyilmişdir.
* harun— eradan əvvəl yaşamış çox varlı, xəsis hökmdar,
* Saz — meşə, qamışlıq.